ПОУЧНИК
СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ

У ЦАРСТВУ ГУСАРА

БЕОГРАД, 1933

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
ПОУЧНИК VII

МИХАИЛО ПЕТРОВИЋ

Стев. П. Јовановић
учит. у пенз. у Београду

У ЦАРСТВУ ГУСАРА

БЕОГРАД
1933

ПРВИ ОДЕЉАК.

Од француске обале до позорнице антилског гусарства.

I. Од Шербура до колевке јегуља.

Прошлога лета 1932 год. дата ми је била радо прихваћена прилика да препловим Атлантски Океан од француске обале до Антилских Острва. Пут је водио на Бермуде, Саргаско Море, Бахамска Острва и Мале Антиле. Пошло се из великога француског пристаништа Шербура, у које смо се вратили по завршеноме циклусу путовања.

Да је то било какво путовање добро познатим путем, или обичан туристички излет какве организирају и по програму изводе путничка предузећа, а при којима само треба платити па ићи за вођом и гледати на ствари његовим очима, одиста не би га вредело овде описивати. То се може увек имати, и у таквој прилици тешко да ће се видети штогод што се не може наћи у путничким лексиконима.

Али путовање са друштвом познаника и пријатеља са којима сам био, било је сасвим друге врсте. Циљ је путовања био, за већину сапутника прикупљање материјала за научни рад, или проверавање неких дотле још неутврђених научних резултата, а за остале потпун и ничим непотребним ненарушен мир и одмор. Нашло се да ће се потребе и жеље и једних и других моћи помирити на оваквоме једном путу, ван обичних путничких и трговинских бродарских пруга, по далеким, тешко приступним крајевима, у којима се ипак, кад

се то хоће, може много што-шта од интереса видети и разабрати.

Од Шербура, у правцу Америке, постоји јак путнички саобраћај, али на путу којим ћемо ми

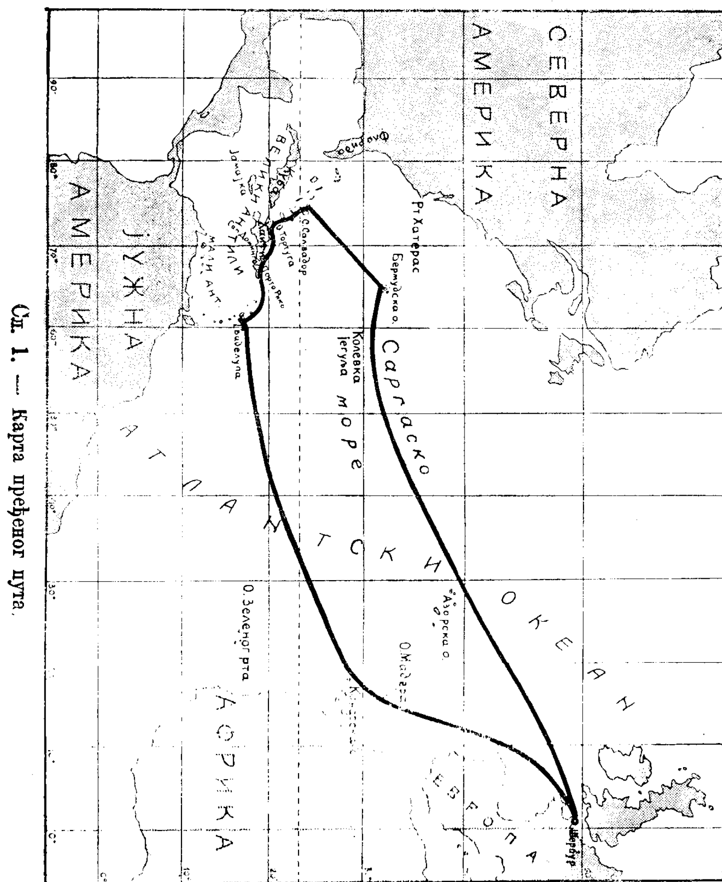

Сл. 1. — Карта пређеног пута.

пловити, он је посве слаб. Путнички бродови за Северну Америку имају своје пруге северније од наше; они за Јужну Америку пролазе јужније. Они,

пак, што путују Атлантским Океаном из Северне Америке у Јужну или Средњу, држе се више америчке стране, избегавајући спрудове, подводне стене и за пловидбу неподесну, каткад и опасну близину Саргаског Мора.

Шта се све, од ширег интереса, могло видети и сазнати на оваквом једном путовању, невезаном ни за какав шаблон, при коме је кретање брода зависило само од прохтева путника и стајало овима на потпуном расположењу, видеће се из излагања у овој књизи.

* * *

Засебни, брзи брод носио нас је првих дана месеца јуна из Шербура пуном паром и правом линијом у правцу Бермудских Острва, са незнатним одступањем да бисмо прошли поред Азорских Острва. Површина океана била је слабо узбуркана, а умерени ветар, који дува од француске обале у правцу америчке, гонио нас је и сам у правцу циља. За једрењачу права линија не би била најпробитачнији пут од тачке до тачке, јер се мора рачунати са морским струјама и правцима ветрова. Брод ће стићи циљу за краће време кад иде испреламаном путањом на чијим појединим деловима има повољних струја и ветрова. Мој познаник, велики француски спортист и морепловац Ален Жербо, кога сам крајем јула 1929 године дочекао у Хавру у повратку са његовог другог трансокеанског путовања, чамцем од 11 метара дужине, без мотора, на једрила, пребродио је тако сам, за сто дана, Атлантски Океан од Гибралтара до Њујорка, преко Бермудских Острва. Како је сам казивао, да је ишао у супротном правцу, из Њујорка за Гибралтар, искоришћујући повољне ветрове који готово стално дувају од запада на исток, имао би да пређе пут од 5500 километара. Али на путу који је имао да изврши, показало се да је дужина искривуданог пута, на коме би најбоље

искористио струје и ветрове, требала износити око 8300 километара. За парне и моторне бродове то важи у много мањој мери, а кад је брод овако јак, као овај наш, за њега бар правци ветрова не играју баш тако важну улогу.

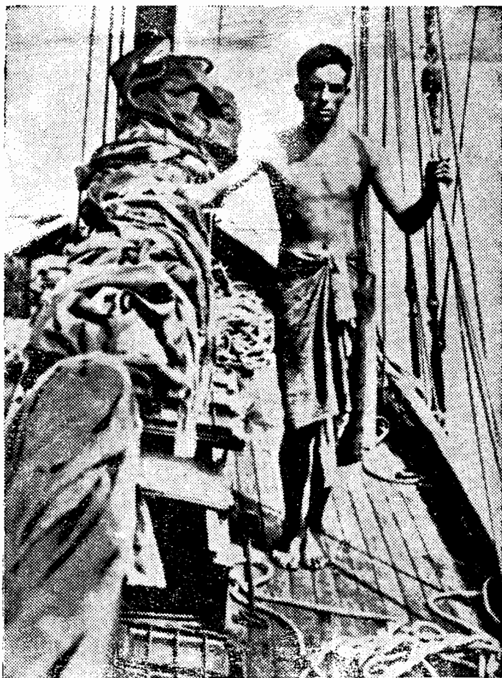

Сл. 2. — Ален Жербо на путу преко Океана.

До Азорских Острва нисмо имали ничега што би било вредно описивати. То је било најобичније прекоморско путовање, без икаквих оригиналности и узбуђења. Главно занимање већине сапутника било је dolce farniente. Поједини од њих интересирали су се за оно што се могло видети на бескрајној површини океана: од времена на време по

који трговачки или рибарски брод, галебови који нас стално прате, игра делфина на површини воде, итд. Неколицина је ступила у дуге разговоре

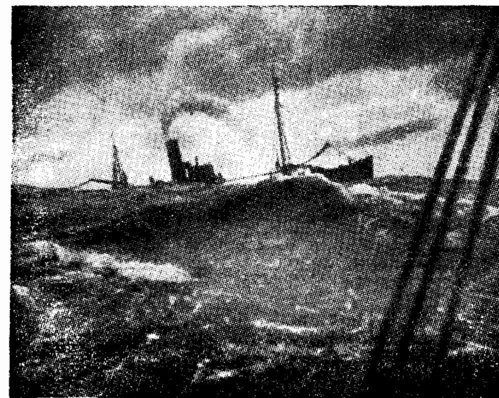

Сл. 3. — Сусрет са рибарским парним бродом.

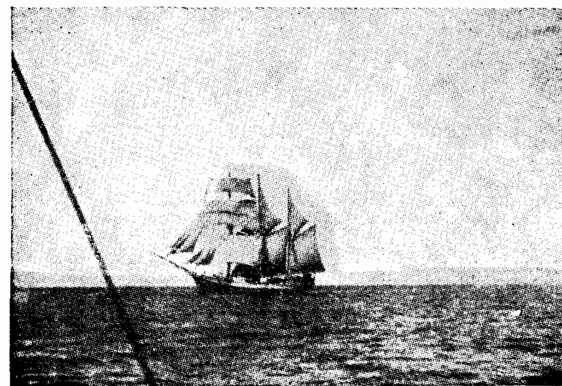

Сл. 4. — Сусрет са једрилицом.

са предусретљивим официрима брода, који су љубазно давали сва тражена обавештења о стварима у вези са мореловством, а понаособ о онима на

које ће се наићи у току нашега дугог путовања, као што су: појединости о океанским ветровима, струјама, дубинама, профилу дна преко кога ће се прелазити, итд. Ја сам лично био задовољан што сам добијена обавештења могао допуњавати по изврсној књизи колеге са Београдског Универзитета Г. Др. Павла Вујевића (*Основи математичке и физичке Географије*, II део), коју сам био понео на пут.

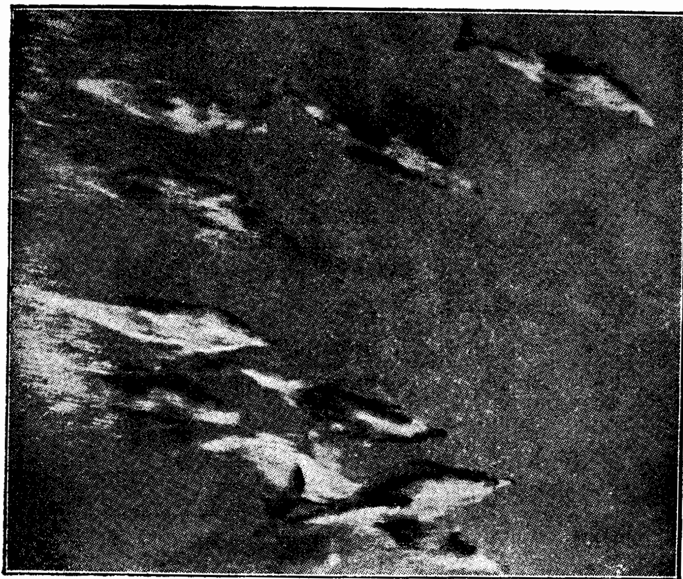

Сл. 5. — Делфини прате брод.

Трећег дана путовања, пред вече, угледали смо у даљини, у правцу југа, дугу тамну силуету Азорских Острва, која се губила у плавичастој измаглици и коју смо, због помрчине која је наступила, убрзо изгубили из вида. Задржавање на тим острвима није било предвиђено; моји сапутници су хитали у удаљена места која су их интересирала.

Сутрадан изјутра, изишавши на палубу брода, били смо обасјани готово тропским сунцем. Ветар се био потпуно стишао и површина океана била је скоро као огледало. Тада су нам се, на површини воде, пред очима указали необични призори. Непрегледно мноштво риба око брода чинило је да вода око њега ври. Галебови, албатроси и гоелани залетали су се из ваздуха, гњурали под површину воде, излетали из ове носећи сваки у кљуну по једну рибу, па су се онда, са онима што су били над водом, отимали о плен. Делфини су се играли, колобатали се и превртали поред самога брода. Ројеви летећих риба само што у своме лету нису ударали о бокове брода. Да би путници што дуже уживали у тим призорима, командант је, на њихову молбу, усред таквог једног облака од рибе, зауставио брод. Неколико матроза је спустило у море бродски чамац, отиснули се од брода и покушали да удицама и кратком, танком харпуном улове који комад. Удицама нису могли готово ништа учинити, а харпуном су убрзо уловили пет комада крупних „златних макрела" (Coryphaena hippurus, француски dorade или daurade, енглески dolphin, немачки Gold-Makrelle). По спољњем облику та риба јако личи на познату на нашем Приморју рибу „орадо", због чега су јој француски рибари и дали назив исти као за прави „орадо", ма да са овом рибом има сличан само спољни облик (разуме се, поред других заједничких карактера свих риба). Примерци уловљени од наших матроза имали су дужину од 70—80 сантиметара, али та риба достиже и величину од једног метра и тежину до 20 килограма. Ален Жербо је причао да је при своме поменутом путовању од Гибралтара за Њујорк уловио харпуном један примерак дужине један метар. Највише их има у близини Азорских и Канарских Острва. Нарочита им

је одлика та што им боја зависи од осветљења. Морепловци су још од вајкада причали о чаробном сјају те необичне рибе, а стари су је посветили богињи Лепоте. Један од њих описује је овако:

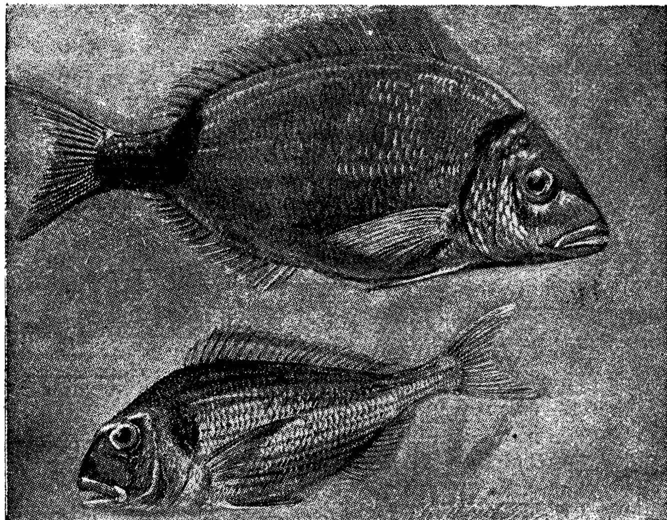

Сл. 6. — Обичан орадо.

„Кад је море утишано, ова риба излази на површину воде и задивљује својим плавим и пурпурним бојама са металним сјајем. Боја је једна или друга према томе да ли је посматрано место на риби осветљено или је у сенци, а само реп стално задржава своју као злато жуту боју. Кад се риба улови и извуче из воде на брод, боје се одмах мењају у друге, исто тако живе, сјајне и лепе; зажарено пурпурно црвенило и златно-жута боја претварају се у сјајно-сребрну. После неког времена све то слаби, боје се изједначују, сјаја нестаје и долази се до једне последње, мрко-сиве боје која се од тада више не мења.”

Златна макрела је врло брз и окретан пливач. Храни се ситном рибом коју налази у изобиљу по површини океана, па је хвата и онда кад се оне налазе већ ухваћене у рибарским мрежама. Нарочито радо напада и лови летеће рибе; то је чак и главни узрок што ове излећу из воде. Један морепловац који је такве сцене често посматрао, описује то овако:

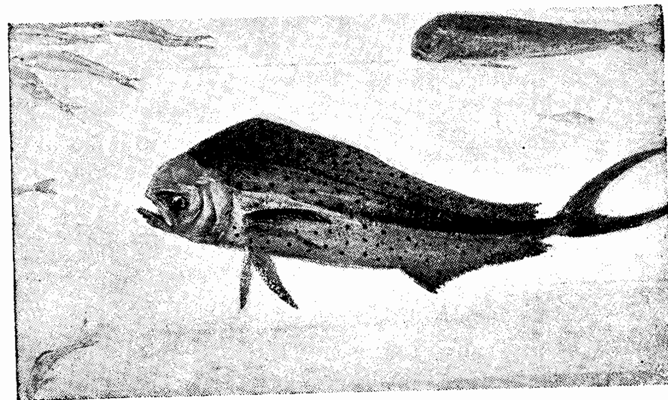

Сл. 7. — Златна макрела.

„Велика златна макрела, која је дуго време пливала за бродом и видела се на површини воде, спази одједном пред собом рој летећих риба. Она тада учини скок од шест метара на површини воде, у правцу роја, али то није било довољно па да западне у рој. У тренутку кад је пала у воду, летеће рибе су се већ биле разлетеле у правцу у коме је био учињен скок. Оне, заплашене појавом макрела, нису од тада више ни пливале, већ узлетале из воде, упадале у ову и у тренутку затим се опет дизале у ваздух. Али ни макрела није остала мирна; брзо пливајући и од времена на време искачући из воде, ишла је за ројем који се од летења све више замарао, тако да су летови

били све краћи и несигурнији, а растојање између нападача и жртава постајало све мање. Напослетку се видело да макрела ускаче управо тамо где ће се рој морати спустити; тада се могло посматрати како она гута једну по једну од малаксалих жртава."

Иначе, то је једна риба која у прождрљивости не уступа ни самој ајкули. То и чини да се на отвореноме мору она лови удицама са мамцем који личи на летећу рибу; рибари такву удицу вуку за чамцем или бродом и трзају је тако да она час искочи из воде, час се загњури, као што би чинила и летећа риба.

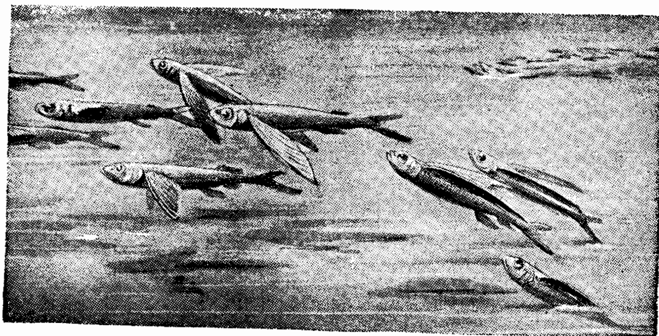

Сл. 8. — Рој летећих риба.

Неколико летећих риба, дужине до 15 сантиметара, попадало је у чамац наших матроза за време лова и било придружено ономе што је, после лова, било предато бродском кувару. Летеће рибе су становници океанских пучина, нарочито топлијих области. Јављају се често у густимројевима; хране се сићушним планктонским организмима и ситном рибом. Из воде излећу као ракете, прелазе известан простор над површином воде и враћају се у воду да би одмах затим то поновиле. Обично у ваздуху прелете пут од 20—30 метара, али ка-

што и од 100-150 метара кад лете у правцу јакога ветра. Дању се ретко уздижу више од 2 метра над водом, али ноћу то бива и по 4-5 метара. Често се дешава да, летећи тако, попадају у чамац или на кров брода. То се сваки час дешавало на чамцу Алена Жербо при његовој пловидби преко океана; покашто већ није знао шта да ради с том рибом и морао је враћати је у море. Летом се спасавају од већих риба грабљивица које их гоне, као што су макреле и туне, или и од самих делфина; кад је лепо време и море мирно, оне лете играјући се.

Док смо са палубе брода посматрали те призоре, сапутници природњаци давали су, онима који су их хтели слушати, објашњења о животу у мору. Скренули су им пажњу на то да је у океанима много веће изобиље живота но што је на копнима, па да се и мисли да су океани, са својим средствима за селекцију и развијање првих организама, били колевка живота на земљи. Међу тим средствима најважнију улогу играју температура, светлост, салинитет и водени притисак.

Биљни свет на дну мора игра улогу од највећег значаја за анимални живот у океану. Микроскопски делићи биљака храна су најсићушнијим животињским бићима: радиоларијама, фораминиферама, рачићима, као и милијардама ларви. Као што кажу природњаци, биљке у океану замењују ливаде, пашњаке, поља и шуме копна. Са своје стране, те ситне животињице храна су за ситну и крупну рибу, а ова опет постаје плен већих морских животиња. У цревима н. пр. једне сардине налази се милионима најситнијих организама који припадају планктону; сардине, у непрегледнимројевима, гоњене су од прождрљивих крупних риба, које и саме постају плен већих животиња. Напослетку, лешеве највећих океанских горостаса поједу сићушни организми планктона, тако да се цела историја своди на један вечити циклус (лепо описан у поменутој књизи Г. Др. П. Вујевића).

Према томе да ли је обасјан сунчаном светлошћу, или је у тами, у океану се разликују две поглавите животне области: једна, осветљена, у којој има и биљног и анималног живота; друга, тамна, у којој је само анималан живот. Организми што живе на пучини океана, лебде у води и слободно се крећу, немајући никакве везе са оним што се налази на морскоме дну. Ту су прилике за живот много једноставније но оне у прибрежним зонама, јер је ту једнолик распоред салинитета, нема разлике између песковитог, муљевитог и стеновитог дна, нема механичких утицања воде, лупања таласа о обале и др.

Познато је какву улогу у органском животу на океанској пучини игра „планктон", органски свет састављен из безброја микроскопских биљака, јаја, ларви и најразновртснијих сићушних животињица које слободно лебде у површинским слојевима океана. Покашто су та сићушна бића толико нагомилана на површини мора, да образују по 1—2 сантиметра дебео слој слузи. Ти организми обично лебде у нивоима на којима налазе највише хране; океанске струје чине да они доспевају и до области у којима, због животних прилика, не би могли опстати.

Никад, при својим доста многобројним и дуготрајним путовањима по мору, нисам имао прилике посматрати толике промене боја морске воде, као при овоме путовању. Боја се местимице сваки час мењала према плавој, сивој или тамној боји неба, према висини сунца над хоризонтом и, вероватно, према разним органским материјама суспендованим у води. Океан је најчешће плав кад сунце интензивно сија, а зеленкаст или сив кад се наоблачи. Али он за час добије зеленкасто-жућкасту боју, каткад бледо жућкасту, а понекад добије изглед непрегледне снежне равнице коју осветљује сутонски одблесак. Природњаци су нам објаснили да су многе од тих нианса изазване субмикроскопским телима, понајчешће биљним планктоном, или

да произлазе од изненаднихројева ситних, мрких рачића котепода (које рибари називају „храном китова"), или од безброја нарочитих врста алга. На боју доста утичу и атмосферске прилике, које чине да је, и на једноме истом месту, при тихом времену једна, а при бурном времену сасвим друга боја.

У појединим областима је површина океана ноћу благо осветљена сребрнастим или златно-зеленкастим сјајем (фосфоресценција), сличним сјају свитца на копну. То долази од милијарда сићушних животињица што живе у површинским слојевима океана. Понекад се на то наилази у толикој мери, да при веслању остају иза чамца пруге зеленкасто-сребрнасте светлости, а са весала падају светле капљице. Фосфоресценција је извор светлости и у океанским дубинама.

Кад су се матрози вратили са ловом на брод и природњаци завршили своја обавештавања, брод се кренуо у правцу Бермуда, непрестано праћен делфинима и морским птицама. На једноме месту опет смо се зауставили да посматрамо једну интересантну појаву: мноштво џиновских медуза што се јављају у облику разно обојених желатинозних маса и на својој горњој површини носе по један израштај који им служи као једрило за кретање по површини мора. Оне, у својим пространим желатинским штитовима, вуку собом, као у затвору, стотине ситних риба које плове уз њих, па се, при најмањој узбуни, крију у те масе као пилићи под крила квочке.

Кад смо поново продужили пут и стигли на тачку која се налази од прилике на 40^0 западне дужине и 40^0 северне ширине, саопштено нам је да ће брод променити правац и скренути на југо-запад, како бисмо прешли преко области у океану у којој се расплођава јегуља из свих континената и острва које додирује или обухвата Атлантски Океан. То је за све сапутнике била једна сензација и, ма да смо знали да се ту неће моћи Бог зна шта

видети, јако нас је обрадовало. Шестога дана путовања, пред подне, стигли смо на лице места, на средиште те области, које се налази око 25° северне ширине и 55° западне дужине.

II. Над колевком јегуља.

Мистериозна историја јегуље била је готово све до наших дана једна од највећих научних загонетака. Роман њеног живота данас је већ добро познат природњацима, али је он у толикој мери невероватан, да га нестручњаци, па чак и они који проводе век ловећи јегуљу занатски, сматрају за бесмислицу, за производ маште учених људи.

Сл. 9. — Јегуље.

У европским и америчким водама живе јегуље разних величина и старости. Према ситним крљуштима у ушима (отолити) природњаци тврде да им се може од прилике одредити старост. Квалитет воде не игра нарочиту улогу у животу јегуље, у том смислу што она живи и напредује у макаквој

природној води. Лови се исто тако у сланој и прљавој води у пристаништима, ушћима река и приморским баруштинама, као и у најчистијим слатким водама, како текућим тако и стајаћим. Хвата се и у водама што се налазе у равници, као и у високим планинским потоцима у којима се ништа друго не може одржати осим пастрмке. И што је од интереса, ма колико се интензивно ловила, не примећује се да је нестаје или да јој се изобиље смањује.

Јегуља у слаткој води достиже старост која је различна према томе да ли је то мужјак или женка. Утврђено је н. пр. за данске јегуље женке, дуге 96 сантиметара, а тешке до 2½ килограма, да су у слаткој води провеле 12—13 година, а да женке, дуге 86 сантиметара, тешке 1½ килограм, проводе ту по 10 година. За мужјаке је утврђено такво време од 6—8 година. Али је утврђено и то да јегуља у слаткој води може достићи и старост до 25 година, покаткад, али ретко, и више. Природно би, дакле, било очекивати да ће се, међу таквим јегуљама, морати наћи и сполно зрели примерци.

Међутим, нико никад није у копненој слаткој води нашао сполно зрелу јегуљу, као ни ситне јегуље које би ту биле расплођене. То је од вајкада била права загонетка и за научнике, и за нестручњаке, која се тек од пре педесет година почела расветљавати. Истрајним испитивањем Јакобиа од 1877 године сматрало се као утврђено:

1° да је јегуљи потребна морска вода за расплођавање; она, кад дође за то време, напушта реке и језера у циљу расплођавања, и органи за ту функцију, дотле сасвим неразвијени, развијају се тек у мору, где јегуља постаје сполно зрела.

2° да развијање органа за расплођавање бива искључиво у мору, и то никад поред обале, већ далеко од ове и на дубоком морском дну; то је развијање изванредно брзо са обзиром на сполну незрелост са којом се јегуља креће на пут: у току

5—6 недеља пошто је ушла у море, она постаје сполно потпуно зрела;

3^0 да постоје нарочита муљевита места за оплођавање речних јегуља у мору; запат се ту развија, и на 8—10 недеља по рођењу, почетком пролећа, растури се по мору, па онај што допре до ушћа река, улази у ове и иде реком узводно док не наиђе на повољну стајаћу воду;

4^0 да и мужјаци и женке после оплођавања угину.

Ови резултати су доцнијим потпунијим испитивањима у понечем исправљени и допуњени. Та испитивања су утврдила и дотле непознате разлике између мужјака и женке: мужјак има шиљату главу, мањи је од женке, има веће отолите и веће леђно пераје. Осим тога, мужјаци се задржавају у морској или бракичној води, или у доњем току река, док женке иду даље.

Године 1882 запажено је да се јегуље које се из слатких вода крећу на морско путовање, одликују нарочитим бојама тела. Оне постају по леђима затворено-мрке, каткад црно-сјајне;. бокови и трбух постају им бели са металним сјајем. Кожа им постаје дебља и чвршћа, бочне линије се јаче истичу. Код мужјака глава постаје још шиљастија, и то тиме што се смежура месната горња усна. Очи се јако увећају, постају два пута веће но пре поласка на пут и дају изглед као да се налазе на глави више бочно. Костур постаје мек и богатији водом, као што је случај и са морским рибама што стално живе у мору.

Кад се из слатке воде крене на пут, јегуља потпуно престане јести, што је, у осталом, случај и са осталим морским рибама кад путују. Стога им се органи за варење и рибљи мехур смежурају и скупе: код мужјака се сведу на половину, а код женке на трећину од нормалне величине.

На путовање јегуља јако утиче време и месечеве мене. Нарочито радо путују за време мрачних и бурних ноћи, када се у густим масама крећу на пут. Стога је, кад су такве ноћи, и најбогатији

лов јегуља на местима где се оне тога ради чекају. На Даљанима у Струги, при изласку Охридског Језера у Дрим, похвата се покашто за једну такву ноћ по неколико хиљада килограма јегуља. Путовање је зависно од водостаја; јегуља се радије креће на пут кад воде јако надолазе; тада она рукавцима и вододеринама брже налази пут којим хита мору.

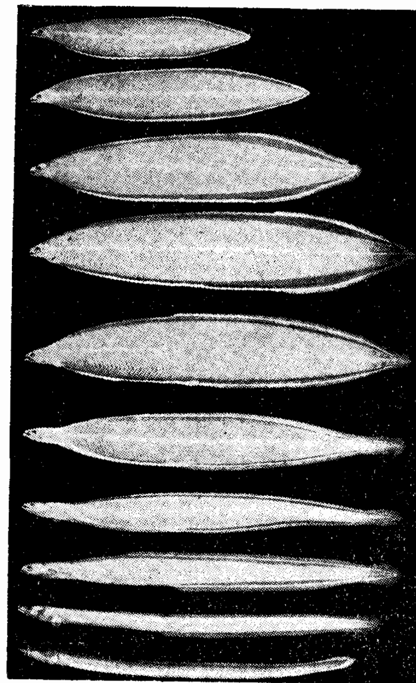

Сл. 10. — Јегуљине ларве у Атлантском Океану.

Кад су се већ дохватиле мора, време и морске струје имају јак утицај на даље њихово путовање. За време мрачних ноћи, као и по киши и по бурама, јегуља радије путује поред обале; по лепом времену она се отисне на пучину и путује по

дубини, али то никада дању, већ само ноћу. При таквом путовању она прелази просечно дневни пут од 14 километара, али у извесно доба тај дневни пут може ићи и до 50 километара. Пошто се за све време путовања готово ничим не храни, јегуља при томе доста изгуби у тежини.

Биле су потребне десетине година мучног и истрајног испитивања док се није утврдило куда путују европске и америчке јегуље ради расплођавања. Један је начин тих испитивања био хватање одраслих јегуља у мору за време њиховог путовања. Тај начин није дао много поузданих резултата; дотеран је траг до Азорских Острва, али је одатле био сасвим изгубљен. Зато је предузето трагање за младим, тако званим „ларвалним” ступњевима у развићу јегуље, да би се дошло до места одакле они потичу. У томе правцу се успело године 1897 потпуно утврдити да европска јегуља постаје од једне риболике форме која се у масама налази у извесним европским морским струјама и која се најпре развије у младе јегуље, провидне као стакло, и које стога и носе назив „стакластих јегуља”.

На тај начин су пронађене ларве обеју најважнијих врста јегуља, европске и америчке. Тада се већ, идући за ларвама, могло са сигурношћу прећи на проналажење свих налазишта тих ларви и обима њиховог распрострањења. У тим истраживањима највише су успеха постигли дански испитивачи Петерсен, Јохансен, Хјорт, а нарочито Шмит, чија су истрајна истраживања трајала годинама. Дошло се доста брзо до закључка да јегуље бацају икру и легу се негде у Атлантском Океану. То је тада потврђено и овим подацима: кад су брижљиво прегледани стари научни извештаји о риболовима у Атлантском Океану у годинама 1863 до 1865, на простору од 30 до 34^0 северне ширине и од 18—32^0 западне дужине, нађено је да су на томе простору хватане ларве и од европске и од америчке јегуље, и да су све оне биле испод 30 милиметара дужине. Ти подаци су дали повода

да се испитивачке експедиције крену још даље на запад, пучином океана. Оне су тада, пре свега, потпуно утврдиле тачност ранијих података и допуниле их у знатној мери. У лето 1914 године испитан је пажљиво плактон од месеца маја и јуна, узет са места у Атлантском Океану на 26^0 сев. ширине и 55^0 западне дужине и у њему су нађене ларве од европске јегуље. Испитивања су била прекинута за време светског рата и настављена су тек 1920 године. Експедиција која је бродом „Дана” од марта до јуна те године крстарила по тој области океана, пронашла је не само сасвим младе ларве, већ и сама јаја од јегуље. Том приликом се успело да се дефинитивно утврде места где европске и америчке јегуље бацају икру и где се легу јегуље наших и америчких слатких вода. За обе врсте јегуља нађено је 25 таквих места, која се сва налазе на простору између 22 и 30^0 сев. ширине и 48 и 65^0 западне дужине. Дубине на том океанском простору местимично прелазе 6000 метара, али још ни до данас није поуздано утврђена дубина на којој се врши бацање икре и развијање ларви из јаја. Изгледа да се ларве дању највише задржавају на дубини од сто метара, а ноћу прилазе површини воде. Крећу се таласастим грчењем тела.

Од спљоштене, листасте, провидне ларве, која поступно расте, постаје после извесног времена змијолика млада јегуља („стаклена” јегуља). То развиће од ларве до змијолике јегуље траје код европске јегуље 3—4 године, а код америчке само годину дана. За време тих промена ларве путују из далеких места у Атлантском Океану, где су се излегле, у слатке воде европске и америчке. Тај пут, за европску јегуљу, износи неколико хиљада километара. Правци и брзине путовања одређени су, у главном, морским струјама. Голфска и северна екваторијална струја н. пр. односе један велики део ларви и ситних јегуља до европских морских обала, премда је утврђено, да струје нису једини фактор при томе путовању. Један део ларви и јегу-

љица, ношених струјом што пролази из Атлантског Океана кроз мореуз код Гибралтара, продире у Средоземно, а из овога у Јадранско Море; други један део улази у Гаскоњски Залив, или у Северно Море, или у Балтичко Море, или у енглеске воде итд. Доспевши, после дуготрајног путовања, до морске обале, младе (стаклене) јегуље траже улазе у какву слатку воду. Али то се не може поставити као чињеница без изузетка: један велики број јегуљица остаје крај обале мора, или се задржи на ушћу река, не идући даље уз ову. Запажено је да су, међу онима што путују уз реку, 90 процената женке; мужјаци се већином задржавају у доњем току и на ушћима река. Најновија испитивања су показала да су многе стаклене јегуљице што се задржавају на ушћу река, тако звани „интерсекси", т.ј. да нису ни мужјаци ни женке, а шта ће од тога двога доцније постати, зависи од животних прилика у које буду зашле. Чак је утврђена и могућност да се првобитни и непотпуно развијен мужјак у току развића претвори у женку, кад се н.пр. пренесе у дубоку слатку воду.

Допирање јегуљица до европских морских обала и улажење у масама у слатке воде бива редовно сваке године зими и у пролеће. Милијарде ситних јегуљица, потпуно провидних и невидљивих голим оком, хитају тада узводно, искоришћујући и најмање поточиће, каналиће и барице, па чак и житко блато. За то време оне задржавају своју провидност, али је доцније почну губити: постају обојене, и то затвореније по леђима, отвореније по трбуху. Затим доста брзо расту; просечни годишњи прираштај дужине им је 8—10 сантиметара, и он је мањи код мужјака него код женке. Кад мужјак достигне дужину око пола метра (што бива по истеку четири године од уласка у слатку воду), појављује се нагон за расплођавање. Код женке то бива доцније, у седмој или осмој години бављења у слаткој води, кад достиже дужину од 80—100 сантиметара. Такво рашћење захтева обилну храну,

коју јегуља налази хватајући ситну рибу, ситне жапчиће и друге водене животињице. Она лови већином ноћу, а дању лежи непомична, загњурена у блато у каквој рупи на дну воде, или у просторима између камења. Зими се зарије у блато, где у летаргичном сну очекује пролеће. Али кад се приближи доба пубертета, њена активност и покретљивост не смањује се ни зими. Тада у јесен, на место да тражи заклон у коме ће презимити, јегуља се узнемири и тражи излазак из слатке воде у којој је, упућујући се према мору. Допревши тако до ушћа реке, ту нађе мужјаке, па се заједно са овима, кад су ови такође у добу пубертета, крећу на далеко прекоокеанско свадбено путовање.

Међутим, по изузетку, понека од сполно зрелих јегуља заостане у језеру или бари у којој је дотле живела, ако је каквом сметњом спречена да одатле изађе онда кад је томе време. Она се тада зарије у блато да ту проведе зиму, као што је то чинила и ранијих година. Ако се то понови још које године после тога, јегуља остаје да стално живи у дотадашњој води и постаје изгубљена за расплођавање. Она од тада и даље расте, дебља и достиже много већу величину и тежину но оне јегуље које су ради расплођавања напустиле слатку воду. Живот јој се тада може продужити и преко 20 година. Али такве јегуље су у великој мањини. Остале, у великој већини, крећу се у непрегледним масама на далеко свадбено путовање, при коме пролазе кроз напред описане фазе и са кога се ни једна више не враћа. Јер, пошто до сада и најбрижљивијим истраживањима није пронађена у мору ни једна једина јегуља после бацања икре, сматра се да свака јегуља угине после икрања. Зна се, уосталом, да је то случај и за многе друге морске рибе.

Крстарили смо неко време по површини простране океанске области у којој се сваке године

завршују та свадбена путовања и у којој се налази и сама колевка јегуља. Није се, разуме се, могло ништа нарочито видети, али је сваки од нас био узбуђен сазнањем да се у тај мах налазимо на позорници једнога великог и фантастичног научног романа, дивећи се проницљивости и истрајности оних који су успели склопити тај роман у свима његовим мистериозним епизодама. Узбуђење је било утолико јаче, што смо знали да се у томе успело тек пре коју годину и да су тек наши савременици могли решити вековни природњачки проблем који се постављао још од најстаријих времена.

III. Саргаско Море.

Још пре но што смо стигли у океанску област која се сматра као колевка јегуље, командант брода је упозорио сапутнике на честу појаву алга, које су се у све гушћим масама појављивале на површини мора. То је наговештавало улазак у Саргаско Море, добро познато онима што путују по тим крајевима, некадашње страшило за морнаре. Алге су постајале све гушће, тако да се од времена на време указивала потреба да се бродске машине зауставе, па да гњурач сиђе у воду и са пропелера скида умотане око њега алге које су спречавале кретање брода, поред свега тога што се пропелери окрећу својом нормалном брзином. Местимице се са палубе брода могла у даљини сагледати бескрајна мрко-жута равница, за коју је већина сапутника, необавештена о ствари и гледајући издалека, мислила да је то сува земља. Неки су од њих, шта више, упитали команданта брода, да ли ће, после дугог пута на коме се видело само небо и вода, моћи изаћи ма и за најкраће време на ту земљу. Командант је, смешећи се, одговорио да то не би саветовао, и да би искрцавање, и поред његове најбоље воље, било чак и неостварљиво.

Убрзо смо сазнали шта је то, јер нам је командант одржао о томе једно необично занимљиво предавање. То је Саргаско Море, кроз чију централну област до данас још ни један морепловац није прошао, од кога се, по могућству, што даље бежи и које, увек мирно, вековима чека своје, истина ретке жртве, као непокретна паучина инсекте. То је један огроман површински простор у средини између вртлога од океанских струја. Елиптичног је облика, а крајње границе су му северне ширине од 23 и 37^0, и западне дужине од 35 до 60^0. Дужа осовина елипсе износи преко 2350 километара, а површина око три милиона квадратних километара. Тај је океански простор покривен морским биљкама, а поглавито, и у великој већини, нарочитом врстом алга мрко жуте боје. По томе је и сама та област добила назив: те се алге на шпанском језику називају sargazzo, па пошто су то море пронашли шпански и португалски морепловци, добило је од њих назив Саргаско Море. Алге те врсте плове у масама по површини океана, кашто и лебде под површином мора, мењајући непрестано своје место према струјама и правцима морских ветрова, али не излазећи из простора ограниченог: са запада Флоридском струјом, са севера Голфском струјом, са југа екваторијалном, а са истока повратном струјом од Асорских и Канарских Острва. У средишту тога простора су алге најгушће; кад се одатле иде крају тога простора, зоне су све разређеније, и по појединим областима може се јачим бродом пловити без опасности између агломерата од алга.

Алге се у Средоземном Мору не налазе као компактна, пространа травна ливада, као што то издалека изгледа, већ увек у агломератима од 20 до 100 метара у пречнику. Између њих је слободно море, које је јако провидно и издалека има кобалтно-плаву боју. Међу морепловцима је јако распрострањено мишљење да су те алге, као и друге морске биљке у томе простору, донесене ту

морским струјама са обала континената и острва које опљускују таласи Атлантског Океана. Са свих страна струјама донесене биљке ту би биле прикључене онима које се на томе простору вековима прикупљају, слажу, испреплећу, формирајући један биљни покривач састављен из пораздвајаних комада. Постоји, међутим, и основано мишљење да те биљке успевају и напредују без плођења у одређеним временима и да оне, према овоме, не морају бити искључиво обалског порекла. Има, у осталом, и других биљака које напредују без доношења плода, па би се могло узети да су и ове о којима је реч, једна нарочита стерилна врста, а не откинуте биљке са обала, које су имале свој корен.

У ранија времена Саргаско Море је представљало једну опасност за пловидбу. Зна се н. пр. да се Христоф Колумбо, на своме путу за Америку, једва из тога извукао. Данас то више није, јер сваки морепловац добро познаје ту опасност, па је и избегава. Али некада, док се то није добро сазнало, а нарочито за време јаких ветрова и бура, једрењаче су, приближивши се тој области, биле својим налетом утериване међу алге и продирале доста дубоко међу ове, док их њихов отпор не заустави. Никакав ветар, ни разапета сва једрила, нису их више могли отуда кренути, јер им је било немогуће добити почетну брзину, коју су онемогућавале око брода скупљене и испреплетане алге. На броду, који се више није могао с места маћи, од тада је постепено трошена понесена храна и вода за пиће, док то не буде потпуно исцрпено, па је онда посада лагано умирала од глади и жеђи. Није се могло надати никаквој помоћи од других бродова, јер се ови нису смели ни приближити гушћим областима Саргаског Мора; требао је изванредан случај па да нанесе који брод у ту област. Данас се то више не дешава, једно стога што се тешкоће и опасност добро познају, а затим и стога што се иоле јачи парни или моторни бродови могу отуда извући својом властитом снагом,

и напослетку и стога што би се у случају опасности бежичном телеграфијом тражила помоћ од бродова који пролазе океанском пучином, или дуж америчке обале.

Помињем још да смо на броду имали и читали узбудљив роман Раула Лежена *Господар Саргаса*, у коме су живописно описане те опасности и један фантастичан догађај у Саргаском Мору.

VI. Бермуди.

Напустивши Саргаско Море, упутили смо се на северо-запад ка Бермудским Острвима. На путовању између Саргаса и тих острва имали смо прилике посматрати нешто што дотле нисмо сретали. То је појава највеће морске грабљивице, ајкуле, која се одједном појавила са десне стране брода, и од тада га је стално пратила све до непосредне близине самих острва. Према процени матроза са брода, могла је имати дужину од четири метра. Пловила је брзином брода, на одстојању 40—50 метара од његовог десног бока, час у нормалном положају, час изврнувши се на леђа. У првом случају могли смо јој видети загасито-плава леђа; у другом случају, показивала је беo трбух, као и огромну чељуст, коју би од времена на време разјапила и дала видети своје страшне троугласте зубе. Доцније, у току даљег путовања, пратња од ајкула постала нам је обична ствар; тада смо је и боље познали, и о томе ће бити речи на своме месту.

Једно јутро, за време путовања, били смо журно позвани из кабина да истрчимо на кроз брода и посматрамо један нов интересантан призор. На даљини од пола километра пред бродом могао се видети један издужен црн предмет, који по површини воде пресеца пут брода великом брзином, дижући пред собом воду и остављајући за собом таласе. То је био омањи кит на своме путовању.

После кратког времена нестало га је под водом, па се после неколико минута опет појавио. Неки од сапутника посматрали су догледом стуб од водене паре коју је кит избацивао на површини воде. Године 1924 велики трансатлантски брод „Беренгарија" ударио је, северније од Бермудских Острва, на једног великог кита који је путовао и убио га заривши се дубоко у његов бок.

Официр коме је од команданта брода било поверено да сапутницима даје обавештења о физичко-географским појединостима пута, дао им је, за време ове пловидбе, идеју о профилу дна Ат-

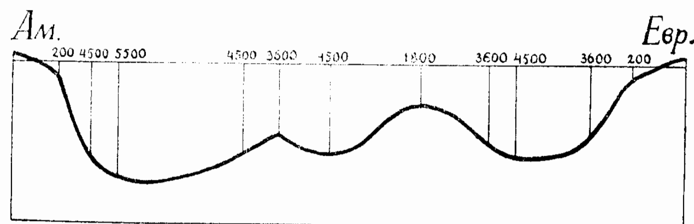

Сл. 11. — Профил дна Атлантског Океана.

лантског Океана дуж путање којом је пловио наш брод, пошавши од француске обале. Кад се пође од његових обала, било са европске, било са америчке стране, јављају се прво плитке, благо нагнуте стрме равни, које се поступно спуштају до 200 метара дубине. Затим се нагло прелази на област врло стрмих нагиба, тако да дубина редом постаје 2000 м., 3600 м., до 5500 м. Профил преко кога смо прелазили идући од француске у правцу америчке обале, има распоред дубина шематски представљен сликом. Међутим, то још нису највеће дубине Атлантског Океана. У нашем даљем путовању, наићи ћемо и на области у којима се налазе највеће до данас познате океанске дубине, које, као што ће се видети, знатно премашају највише врхове на континентима.

Седмога дана путовања појавио се изненада јак ветар у правцу северо-запада. Он је постајао све јачи и убрзо затим љуљали смо се као у ораховој љусци на високим развученим таласима од 5—6 метара висине, који су, праћени страшном хуком ветра, дизали брод на своје врхове и стропоштавали га у своје поноре, са кљуном стрмоглављеним у амбис. У таквим тренуцима сваком је од нас изгледало да су таласи високи као црквени торањ, у чему смо се, разуме се, љуто варали. Томе је нешто допринела и душевна депресија, али главни узрок лежи у једној чисто геометриској обмани,

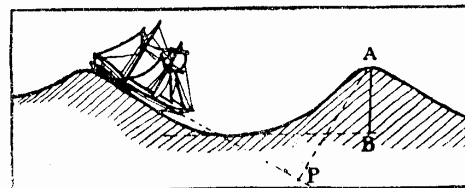

Сл. 12. — Одредба висине морских таласа.

представљеној овде на слици, и која чини да се за висину таласа узима AP, на место праве висине AB.

Треба знати да на океанској пучини висина таласа никад не прелази 16 метара, па и та је највећа висина констатована само у јужној области Тихог Океана, и то при изузетно јаким бурама. У области Атлантског Океана, по којој смо ми пловили, та висина никад не прелази осам метара, а дужина таласа је једнака 25—30 пута увеличаној висини. Али, то што важи за обичне, правилне таласе на океанској пучини, који се крећу слободно, не ударајући ни на какве препоне, не пресрећући се и не сударајући се међу собом, ни у колико не важи за оне у близини препона ма које врсте, било непокретних, било у покрету. Кад н.пр. талас удари у брод који се креће у правцу супротном ономе у коме се распростире талас, овај одскочи

од такве препоне, и тада може достићи, па и премашити висину од 50 метара. Куле светиље, удаљене од обале, буду тако обавијене високим таласима који постају одскакањем обичних, правилних таласа од препоне коју представља кула или стена на којој се ова налази. Морепловци имају и неколико практичних и приближних правила за однос између брзине ветра, висине таласа и брзине њиховог распростирања, разуме се само за правилне таласе на пучини. Тако н. пр. висина таласа једнака је трећини брзине ветра, пошто се та брзина сведе на метре и секунду. Кад ветар дува н. пр. брзином од 9 метара у секунди, висина ће таласа износити три метра.

Пенушави таласи по којима смо пловили препљускивали су и чистили палубу брода, на којој је било немогуће остати. Сишавши у своје кабине, затекли смо у њима највећи неред: све од ствари што није било добро утврђено попадало је на под и, ако се није полупало, котрљало се са једног до другог краја кабине. Тешко је било одржати се и у постељи, а да се не падне на под, а о одмору и спавању није се могло ни мислити. Бура, какве су честе у овим областима, трајала је сву ноћ и утишала се сутрадан у зору. Тада су матрози нашли на палуби мноштво угинулих летећих риба, које су ту попадале за време буре, у тренуцима кад се брод загњурио у таласе, тако да је палуба била испод висине њиховог лета.

Умерени ветар под којим смо се од тада налазили, био је прави „пасатски ветар". Официр брода је тада сапутницима, на њихову молбу, дао обавештења о тим ветровима, добро познатим свакоме морепловцу по Атлантском Океану. Изнад врелог екватора, ваздух се загрева, тако да се над екватором ствара један појас релативно ниског притиска: то је „барометарски екватор", за који постоји морнарски израз „долдрум". Привидно кретање сунца чини да се тај појас, прилагођујући се термичком екватору, помера на север или југ, према

положају сунца. На Атлантском Океану он је стално на северној хемисфери и средња ширина му је око 450 километара.

Са једне и друге стране екватора, где је виши ваздушни притисак, а у правцу појаса долдрума, дувају тако звани „пасатски ветрови" или „пасати", који су, због земљиног обртања, за нешто скренути: на северној хемисфери према северо-истоку, а на јужној према југо-истоку. Они су најсталнији изнад самог океана, где се не осећају разноврсни пертурбаторски утицаји. Њих су у седмом веку први запазили шпански и португалски морепловци и од тада их искоришћавали при пловидби из Европе у Америку, (на шпанском „passata" значи превоз). Због њихове сталности и правилности француски морепловци су их назвали „vents alizés" („alis" у старом француском језику значи једнак, уједначен, сложан). Ти ветрови су играли важну улогу при открићу Америке; они су Колумбовим једрењачама помогли да стигну до америчког копна.

Осим пасата, а у зони умерених географских ширина, дувају често и доста постојано и западни ветрови, али који нису онако правилни и постојани као пасати. Поред њих се јављају још и ветрови свих других праваца, али чија је честина и постојаност много мања него она западних ветрова.

У доколици у којој смо били не имајући пред очима ништа друго до воду и небо, један од сапутника природњака забављао нас је занимљивим причањем о коралним наслагама на које ћемо у изобиљу наилазити у близини Бермуда. Корални прудови су јако развијени у зони до екватора, у једноме појасу где температура морске воде не спада испод 20° С. Ту има прудова чија дужина премаша 2000 километара, као што је случај са неким прудовима аустралијанских вода. Али, изузетно, коралских наслага има, и то у великим размерама, и у топлим водама око Бермудских Острва. Колоније корала, ситних полипа који састављају коралне наслаге и прудове, ту су најразноврснији

облика: час су масивне као камена лопта, час су змијасте, час имају облик печурке, час су разгранате као какав жбун, итд. Зна се, уосталом, да корални прудови нису састављени искључиво из корала; ту су још и извесне сићушне морске биљке, неке врсте микроскопских алга, и мајушни живи створови, фораминифере. Корали су једна врста прибежишта за та органска бића, која им у исто време служе и као храна. Зато корални прудови и постоје само до дубине од 40 метара, до које још може допирати сунчана светлост потребна за животну активност алга што хране корале. Сам пруд је једна велика животна заједница разноврсних мајушних створова који се узајамно искоришћавају. У тој заједници, поред свега тога што се то не може лако видети, ври интензиван живот, у коме играју улогу не само та сићушна бића, већ и разнолике крупније животиње које по њима пливају, гамижу, или се завлаче у њихове пукотине. Ту су чудне рибе шарених боја које траже храну, медузе, које собом вуку, као у затвору, ситну рибу, читав врт од цветова разних боја, састављених од живих полипа. Мајушна бића која све то стварају, мењају, у току векова, и сам изглед света, стварајући нове земље и мењајући контуре обала.

Осмога дана путовања, по подне, угледали смо пред собом у даљини земљу, за коју нам је одмах казано да је то група Бермудских Острва. Она се налазе на 32^0 северне ширине и $64^0 30'$ зап. дужине, удаљена око хиљаду километара од северо-америчког Рта Хатераса. То је група острва за која се каже да их има толико колико је дана у години. Већина их је покривена интензивно зеленом шумом, у којој се још издалека могу сагледати, ниске, бело обојене кућице врло примамљивог изгледа. Између острва и острваца је безброј морских пролаза, канала и залива, подесних за склоништа омањих бродова који ту улазе да се укотве и склоне од ветрова. По већини острва налазе се пећине са ванредно лепим сталактитима и цистер-

нама у којима становници скупљају воду за пиће, јер на острвима нема ни река, ни потока, ни бунара. По безбројним и уским морским каналима који их раздвајају, по наслагама тресета на свима тим острвима и по поменутим сталактитским пећинама на њима, мисли се да су острва постала распадањем једнога већег вулканског острва. Постоји и фама да су све то острва која пливају по површини мора, и да је земљина кора која их саставља тако

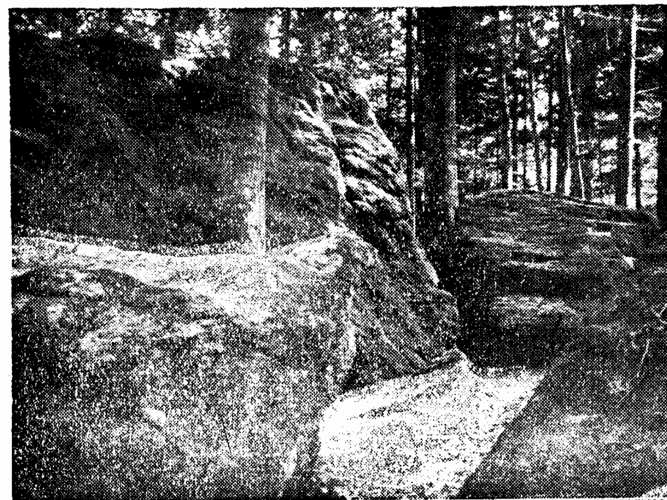

Сл. 13. — Шума на Бермудима.

танка да би се могла без великих напора пробити. Један матроз који је због пијанства и нерада био ухапшен у тамници острва, најозбиљније је претио да ће, ако га одмах не пусте на слободу, пробити под тамнице и подавити је са свима њеним чуварима.

Клима је на острвима веома блага; зими температура никад не силази испод 7^0 C., а лети се не пење изнад 33^0 C. При крају лета су честе омо-

рине и јаке буре, па и оркани што пустоше. Нису ретки ни земљотреси. На острвима има мало врста биљака и животиња. Видели смо кокосове палме, поморанџе и олеандре. На гласу су лук и кромпир који се са Бермуда у великим количинама извозе за Северну Америку.

Главно и највеће острво, Мејнленд, или Бермуди у ужем смислу, налази се у средини архипелага. Оно износи око 40 квадратних километара, и на њему је варош Хемилтон. За њим, по величини, долази острво Сен-Џорџ од три квадратна километра, а потом острво Сен-Давид од два квадратна километра. Та су острва везана са Мејнлендом насипом који је 1899 године била бура разрушила. На острву Ирленд, западно од Мејнленда, које износи око пола квадратна километра површине, издалека се види утврђена тамница, која доминира улазом у канал Велики Сунд. Дваестину острва је насељено и има скупа око 20.000 становника, од којих су једна трећина бели.

Бермудска острва је открио 1502 године шпански морепловац Хуан Бермудес, по коме су и добила свој назив. Од 1612 године стално су у припадништву Енглеза. Њима влада енглески гувернер са законодавним саветом од десет чланова и саветодавним домом од 36 чланова.

Оно што смо могли прво, издалека, разликовати приближујући се острвима, била је кула светиља на острву Сен-Девид. Затим смо ушли у пристаниште Сен-Џорџ, где смо се бавили кратко време не излазећи из брода, па смо отпловили у пристаниште Хемилтон, између острваца са бујном вегетацијом. Некада је таква пловидба између острва била опасна, због плићака и оштрих подводних коралских наслага над њима, због чега се цела та област и звала „ђаволским острвима”.

Хемилтон је врло лепа и жива варош, у којој је и седиште гувернера. Сваке недеље бродови из Њујорка довозе масу америчких туриста, који ту долазе на одмор и на уживање у „мокром режиму”, кога су били лишени у својој земљи. Кеј на пристаништу је претрпан сандуцима и балама робе. Дуж кеја су поређане и укотвљене стотине лепих моторних бродића, гоелета, на којима се вије понајчешће енглеска застава и које служе за кријумчарење алкохолних пића. Бермудска острва су главна база за то кријумчарење. Налазећи се у довољној близини америчке обале, а ипак на довољном растојању да америчке власти не могу контролисати послове и кретања на њима, и пружајући подесне заклоне од ветрова и бура, као и склоните кутове за истоваре, утоваре и претоваре кријумчарене робе, са лаким и добро организованим саобраћајем са обалама Северне Америке, острва дугују своју велику напредност „сувом режиму” и кријумчарима.

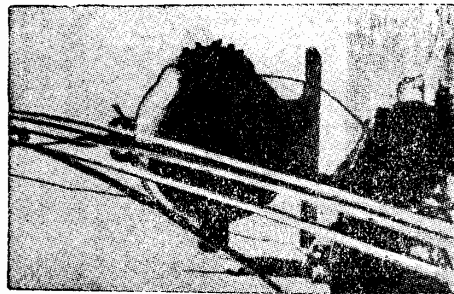

Сл. 14. — Гњурачки апарат испитивача Биба.

Кријумчарски бродићи, које смо радознало посматрали, ванредно су лепи, практични и удешени за специјални посао коме имају да служе. Већина њих носе на својој горњој дрвеној конструкцији јасне трагове пушчаних и митраљеских метака, који сведоче о њиховим сусретима са америчком анти-алкохолном полицијом. Ти трагови су били нарочито многобројни на једном лепом бродићу, на коме се вила француска застава.

И у варошима, и на свима острвима, званично је забрањена употреба аутомобила и мотоцикла, због мале површине земље, реткости и ускости путева. Али је, баш стога, број бициклета изванредно велики и изгледа да се цео свет премешта с места на место тим подвозним средством. Свет је доброћудан, услужан. Говори једним енглеским жаргоном, где се све изражава специјалним морнарским изразима, које могу разумевати само они што свој век проводе на мору и у додиру са морнарима.

Сл. 15. — Биб у гњурачком апарату.

Вредно је поменути још нешто што је од научног интереса, а што нам се дала прилика да сазнамо и видимо приликом бављења на Бермудима. Амерички испитивач, инжењер Уиљем Биб, бавио се баш у то време кад и ми код Бермудских Острва, где је намеравао искористити свој нови гњурачки апарат за спуштање у дубине мора и непосредно посматрање живота у њима. Успео је

спустити се на морско дно на дубини од 700 метара, у близини малога Бермудског острва Нонзер. Апарат је једна јака и отпорна гњурачка кугла, слична оној у којој се професор Пикар балоном уздигао на рекордну стратосферску висину, само много отпорнија. Кугла је херметички затворена, са малим, такође добро затвореним прозорима, кроз које се може посматрати околина осветљена електричном светлошћу. Иначе, у дубини у којој се Биб спуштао, влада потпун и вечити мрак. Па ипак, кад се у апарату угаси електрична светлост, пред очима се укаже, по речима самога Биба, „као у ноћи без месеца”, безброј треперавих, зеленкастих и плавкастих звезда разне величине, али које нису непокретне као оне на небесном своду, већ се крећу у свима правцима. То су нарочите рибе што живе у морским дубинама, ракови и други створови који испуштају електричну светлост и осветљавају себи пут кроз бескрајну дубинску помрчину. Истраживач је остао, после нас, да продужи своја испитивања по морском дну око Бермудских острва.

V. Бахамска Острва.

Пошавши са Бермуда једанаестог дана путовања, упутили смо се најпре на запад, у правцу обала Флориде, у циљу да сретнемо велику Голфску Струју која туда пролази у своме дугачком путу ка северо-источним областима Атлантског Океана.

Океан је, уопште, богат у морским струјама. Као почетак најзнатније међу њима, Голфске Струје, сматра се њен излаз из Флоридског Мореуза. Пре свега, она се јавља као огранак северне екваторијалне струје, чији један део тече поред Малих Антила (америчка струја), а други део улази у Караибско Море и продужује даље ка Мексиканском Заливу. У томе заливу се њена вода загреје, па, тако загрејана, излази из залива кроз Флорид-

ски Мореуз као топла Голфска Струја. Ту је, код свог изласка из залива, струја широка 50–80 километара, дубока око 650 метара, и достиже брзину од 8–10 километара на сат. Ушавши у Атлантски Океан, струја, која се упоређује са реком топле воде што тече између двеју обала састављених од „хладне воде”, тече паралелно обали Флориде, па нешто северније од Рта Хатераса почне нагло скретати на северо-исток, ка Енглеској и Норвешкој, текући поред ових скоро паралелно њиховим обалама. При своме изласку из Мексиканског Залива она има температуру од 32^0; за све време док прелази Атлантски Океан, од америчке обале до европске, њена температура је непрестано за 9–10 степени виша од температуре воде кроз коју пролази. Она се, од америчке обале, почиње ширити и лагано хладити, али задржавајући температуру још доста високу да би над њоме загрејан ваздух могао осетно ублажавати климу северо-западних европских земаља, поред којих струја пролази и у којима би, без тога топлог утицаја, владала велика хладноћа.

Голфска Струја има у Атлантском Океану разне своје огранке, који теку поред обала Енглеске, Норвешке, Шпицберга, Лабрадора, итд. Један огранак образује Канарску Струју, која се дуж обала Марока и Мауретаније враћа у Северну Екваторијалну Струју, из које и полази, и тиме завршује циклус свога тока. Постоји и велики број слабијих њених огранака, као што је, н.пр. онај што савија у Бискајски Залив, или онај што тече између Шкотске и Ирске, или онај што обилази Исланд у правцу кретања казаљке на сату, итд. Тим струјама се имају и приписати местимичне, изванредно благе зиме и бујна вегетација при ирским, шкотским и норвешким обалама. Аласка и Скандинавија леже, од прилике, на истој географској ширини; међутим, док Аласка на површини од милион и по квадратних километара има само 60.000 становника, дотле

Шведска, Норвешка и Финска, на нешто мањој површини имају око 13,000.000 становника.

Поред таквих климатских утицаја, струје Атлантског Океана играју важну улогу и са других гледишта. Тако н.пр. колебања Голфске Струје утичу на принос пољопривредних производа и на богаство великих риболова у норвешким водама. Запажено је да је лов бакалара, од кога у тој земљи искључиво живи читав један свет, издашнији кад су температуре ниске; помоћу просечне мајске температуре океана на географској ширини Согне-Фјорда може се предвидети да ли чувени и богати риболови око Лофотских Острва треба да почну раније или доцније. У тропским и субтропским областима, топла струја, ударајући на плићаке, омогућава формирање и рашћење коралних прудова. На такав случај смо н.пр. наишли у непосредној близини Бермудских Острва. Обрнуто, у хладним областима, на местима на океанској пучини на којима се топла струја сукобљава са хладном, настаје, услед нагле промене температуре воде, пропаст сићушних организама у маси, јер се и једна и друга струја одликују нарочитим својим планктоном, који тражи нарочиту температуру. На те миријаде угинулих организама купе се безбројне рибе којима је то храна, и због тога су таква места добро позната океанским рибарима.

Океанске струје играју и доста важну економску улогу. Оне допуштају да се вожња бродовима преко океана знатно скрати; велики бродовласници то искоришћавају, и на томе имају велике годишње уштеде. Американац Мори је први, поређењем праваца тих струја, обележио морепловцима најпробитачније прекоокеанске путеве од једне тачке до друге; његова упутства се и данас корисно употребљавају.

На Голфску Струју наишли смо на месту које се налази од прилике на 31^0 северне ширине и 75^0 западне дужине; јужно од Рта Хатераса. То се осетило по нагло повишеној температури воде.

На неколико часова пре тога имали смо прилику посматрати један доста редак призор за ове крајеве, који нас је све извео на кров брода. Појавио се изненада, тренутно, јак ветар који је собом терао један низак црн облачић. Облак се убрзо додирнуо са површином океана, и тада се на води појавио висок водени стуб који је имао облик развученог завртња. Стуб је изгледао као да виси у ваздуху; није се могло разазнати ни где на његовом горњем крају престаје вода, а почиње облак. Величанствени призор трајао је нешто мање од једне минуте, па је онда свега одједном нестало на необјашњив начин, праћено потмулом грмљавином.

Голфска Струја има правац супротан ономе у коме смо ми пловили и прилично нас је задржавала, поред вољног успоравања и задржавања да би неки од сапутника, које је то интересовало, мерили температуру воде. Стога су нам се тек трећега дана по поласку са Бермуда, пред вече, појавила на видику прва, најсевернија Бахамска Острва, од прилике на 26^0 сев. ширине и 78^0 зап. дужине.

Бахамска острва су једна група многобројних острва и острваца што се налазе између Флориде и Малих Антила. Зову се још и Лукајска Острва, по шпанском називу Лос Кајос, који означује стеновита острва. Међу њима има их дваестину која су насељена: на њима има земље за обраду и шуме. Остала су стеновита и потпуно пуста. Острва се налазе на кречњачким прудовима који се стрмо дижу из великих океанских дубина. Опкољена су пространим коралним наслагама. На северном крају малог бахамског пруда налазе се повећа острва, која смо прво угледали: Велика Бахама, Велики и Мали Абако. Јужно одатле је велики бахамски пруд, раскомадан дубоким морским каналима. Одатле још јужније наилази се на многобројна омања острва као: Сан-Салвадор, Рамкеј, Еклим-Ајланд, Маригуана, Инагуа и др., свако од њих на засебном пруду.

Поред тих острва дувају стални и врло јаки пасатски ветрови. Они и морске струје, наносећи бродове на камените плићаке и шиљате подводне стене, чине пловидбу у тој области веома опасном. То је и учинило да је становницима острва једно од главних занимања од увек било кријумчарење и искоришћавање бродолома.

Насељена острва су густо пошумљена и из њих се извози велика количина махагонског и другог племенитог дрвета. Од корисних биљака гаји се и извози у маси: ананас, поморанџе и лимунови. Јако је, у невероватним размерама, развијено вађење сунђера из мора, као и лов крупних морских корњача. Острва су пуна река, речица и поточића, у којима ври риба и по чијим обалама гамижу без-

Сл. 16. — На Бахамским Острвима.

бројне корњаче. Клима је врло блага; температура је између 13^0 С. и 36^0 С., а средња годишња температура је 24^0 С. Али су честе јаке буре које пустоше, и обилне кише. Па ипак, због благе климе, имућнији Американци зими у масама посећују ова лепа острва.

Бахамска Острва су била прва земља, са америчке стране Атлантског Океана, на коју је на-

ишао Христоф Колумбо 1492 године при открићу Америке. Нешто доцније су Шпанци њихове првобитне становнике отерали као робове у своје колоније на Антилима. Од 1718 године острва су прешла у енглеско припадништво, затим у шпанско, па су године 1781 дефинитивно припала Енглеској. Данас скупа имају око 60.000 становника. Њима управља гувернер, постављен од енглеског краља. Уз гувернера је извршни Савет Деветорице и Законодавни Савет такође од девет чланова; постоји и Народно Представништво од тридесетину чланова.

Сл. 17. — На Бахамским Острвима.

Међу Бахамским Острвима ми смо посетили само два: острва Сан-Салвадор и Инагуа. Сан-Салвадор је био прва земља на коју је наишао Колумбо пребродивши океан, о чему смо сви, још од детињства, читали. То је прави рај по својој лепоти и бујној вегетацији. Насељено је и доста обделано. Острво Инагуа, такође врло живописно, раздељено је једним уским морским каналом на два

острва; на већем је мала варош Метјустаун, и она има око 1500 становника. На тим острвима смо се бавили по 2—3 часа, па смо кренули управо на југ, у правцу Караибског Мора и Малих Антила, који нису далеко од јужнога краја Бахамских Острва.

VI. Од Бахамских Острва до гусарских гнезда у Антилима.

На путу од Бахамских Острва до Малих Антила јављају се у великом броју ајкуле, и то разни њихови варијетети. На 50 километара јужно од острва Инагуе, изишавши на палубу брода, спазили смо пратњу од ајкула које су пловиле поред брода, једне у нормалном положају, друге изврнуте на леђа; оне нас од тада, па све до Антила, нису напуштале. Сапутник природњак давао је путницима објашњења о највећој морској грабљивици и сви су га, посматрајући ајкуле око брода, с пажњом слушали.

Како он каже, за човека је нарочито опасна обична ајкула, дуга 3—4 метра, тешка 200—300 килограма, по леђима угасито-сива, по трбуху беличаста, са спљоштеном главом и редовима оштрих троугластих зуба. Опасна је и тако звана „плава ајкула”, која може достићи дужину од 5—6 метара, са зашиљеном, кљунастом главом. Ајкула већином плива по близини површине мора и може се запазити на приличној даљини по својим загасито- плавим леђима, која се од времена на време појаве на површини воде, и по леђним и репним перајима, која штрче из воде. Док не примети плен, она плива мирно и увек истим темпом. Кад примети плен, устреми се на овај невероватном брзином. Приближивши се плену, обично нагло застане да га осмотри; тада се често изврне на леђа, у коме положају обично и напада плен, одоздо. Сматра се да има и развијеније чуло мириса од остале рибе, па да и то искоришћава при осматрању плена. Чак

се тврди да, због осећања мириса, она радије напада на црнце, него на беле. Страшно је прождрљива и скоро је немогућно веровати шта се све може наћи у њеном желутцу. Без изузетка, све

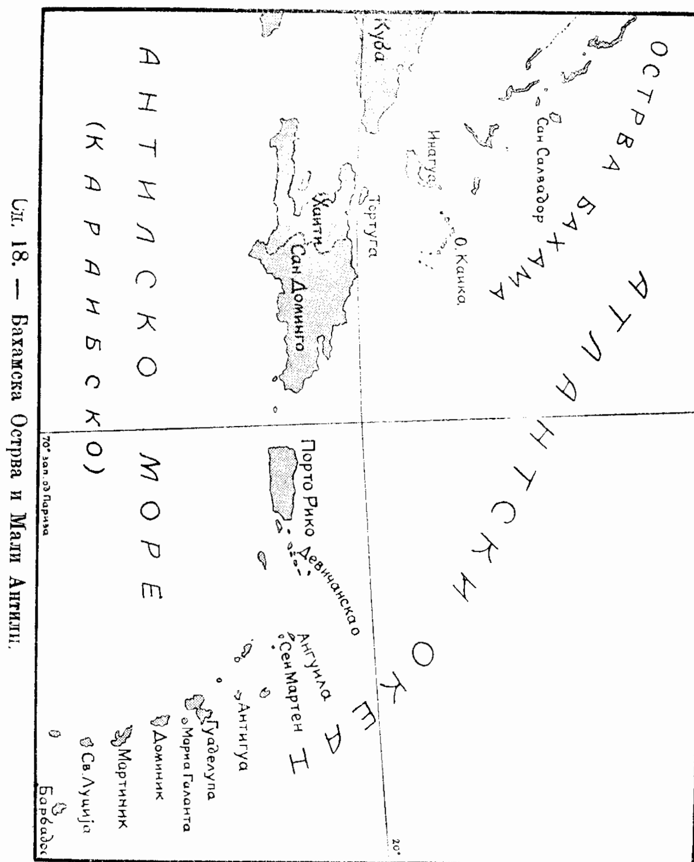

Сл. 18. — Бахамска Острва и Мали Антили.

што са брода падне у море, бива у тренутку од ње прогутано, ако само може проћи кроз уста и ждрело. Китоловци тврде да, кад је убијен или тешко рањен кит, велики број ајкула се за тили

час окупе око њега, и ако се пуцњавом и лупом не растерају, у стању су целог кита распарчати и развући.

Па и поред све те необичне прождрљивости, природњаци тврде да ајкула не напада радо на човека, и да су доста ретки случајеви да се то деси. Они распрострањену фаму приписују морнарима, који су увек склони да, и сами тврдо у то убеђени, увеличавају опасности мора и да би врло ретко ко од њих могао навести поуздан случај такве врсте при коме је он био очевидац. Матрози са брода, који су то слушали, вртели су главом не верујући у то, а кад је природњак отишао од нас, они су, бунећи се против свега онога што нам је он напричао, рекли да тако што могу говорити само учена господа, која су, све што мисле да знају, нашли у књигама, и да би они, морнари, волели видети како би се снашао један такав учен господин кад би пао у море при оваквој пратњи какву смо ми у тај мах имали.

Поједини од морнара причали су нам своје доживљаје на прекоморским путовањима. Сваки је од њих већ имао посла са ајкулама и знао је причати о случајевима када је ајкула прогутала или осакатила човека, али одиста је увек испадало да он баш није при томе био очевидац. Један од њих, који је раније био китоловац по јужним морима, причао нам је да је, као бродоломац, јео неколико дана месо од ајкуле. Месо је врло неукусно, опоро, жилаво и тешко сварљиво, али, препарисано на извесне начине, ипак се може у изузетним приликама употребити као храна. Поменути матроз је, после бродолома, на чамцу лутао са своја три друга по океану, немајући ништа за храну, а имајући за пиће буренце воде, које је пре бродолома већ било унесено у чамац за потребу оних који ће се одвојити од брода китоловца и поћи за првим, са катарке спаженим китом. Кад се бура стишала, спазили су у непосредној близини чамца, на површини воде, омању рибу сјајно

плаве боје, са попречним пругама преко леђа. Као стари морски вуци, знали су шта је то: то је, по њима, била „риба пилот", чије присуство обично означава непосредну близину ајкуле. По тврђењу матроза, та риба путује уз ајкулу, удаљује се од ове са времена на време тражећи за њу плен, па кад га нађе, враћа се ајкули и доводи је до њега. Риба пилот, коју су матрози бродоломци били приметили, чим је дошла до чамца, окренула се од овога и по површини воде отпловила у бочном правцу. После кратког времена појавила су се, са

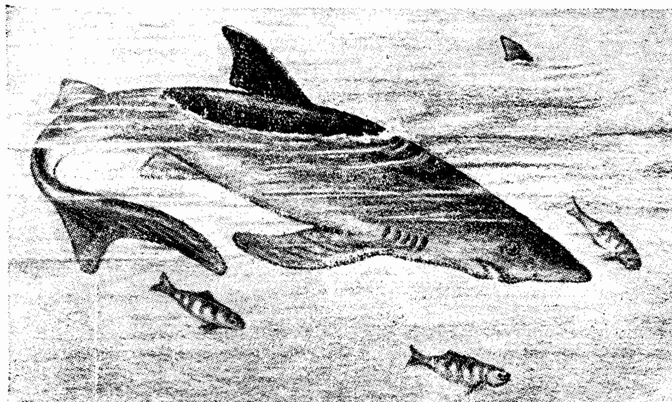

Сл. 19. — Ајкула са својим пратиоцима.

те стране, поред самог чамца, леђна и репна пераја огромне ајкуле. Китоловац харпунер, који је био у чамцу и зграбио харпуну нађену у чамцу са целим прибором спремљеним за лов кита, хитнуо је њоме на ајкулу, зарио јој харпуну дубоко у леђа и бацио за њом гомилу конопца за који је била везана харпуна. Није требало много времена па да се ајкула изврне на леђа. То је био знак да је, због изгубљене крви, малаксала и није било тешко брзо је докрајчити. Привезавши је уз бок чамца, бродоломници су са ње исекли оно што

су сматрали за најбољи комад, расекли га на танке кајишеве и обесили ове на чамцу да се суше на сунцу и ветру, пошто су их пре тога оставили за неко време у морској води, која их је испрала и усолила. Матроз који је то причао, тврди да се тако препарисано месо од ајкуле може јести и да је оно бродоломницима спасло животе за оних неколико дана док није на њих наишао други један брод китоловац који их је спасао. Он је чак тврдио и то да је за урођенике многих острва у јужним морима месо од ајкуле редовна храна. У осталом, баш овога лета, јуна 1933 године, уловили су италијански рибари у Калиари (Сардинија) ајкулу дугачку нешто више од три метра, тешку близу 300 килограма, која се била заплела у њихове велике рибарске мреже; месо су распродали становницима, који су га, приуготовљено по њиховом укусу, употребили за храну. Ајкула је, сигурно, из Атлантског Океана прошла кроз Гибралтар, доспела у Средоземно Море и наишла на мреже италијанских рибара.

Шта је истина од свега онога што су нам испричали морнари на броду, ми нисмо могли знати. Али бар ово што ће овде бити наведено, тачно је, и ту смо били очевитци. Неколико сапутника запитали су команданта да ли би било могуће уловити и извући на брод коју од ајкула које су нас пратиле. Да би их задовољио, а и свима нама инсценирао један догађај који ћемо памтити и који ће унети нешто живости у монотонију бескрајног путовања, командант је успорио брод и издао потребна наређења за лов ајкуле. Одмах је отпремљена велика челична удица, везана за танак и мек челични кабл и овај омотан око парног чекрка. Око удице су увезана два широка комада сланине, па је онда удица бачена у море и за њом је пуштено око сто метара челичног кабла, за који је она била добро утврђена. И ако је брод био знатно успорен, удица са затегнутим каблом пловила је њиме готово водоравно, испод саме површине воде.

После двaестину минута матроз који је био постављен да пази на кабл и узимао га, од времена на време, у руке да би осетио да ли је удица слободна, повиче да кабл вуче терет и да се трза. Парни чекрк почео је одмах да ради, и убрзо су се на површини воде, у правцу у коме је био затегнут кабл, појавила пераја ухваћене ајкуле. Она је прогутала удицу са оба комада сланине око ње;

Сл. 20. — Ајкула плива за мамком на удици.

врх од удице, кад се кабл затегнуо, извукао се и дубоко зарио у ајкулину огромну чељуст, па ту запео за кост. Ајкула је, поред свег њеног очајног отимања, парним чекрком лако извучена из воде у вис, поред бока брода, док није дошла на домак матроза. Ови су је тада убили, распорили је и

извадили јој утробу, коју је наш сапутник природњак имао да прегледа. Али тада смо видели нешто што можда само за природњака није била новина. За трбух ајкуле стајала је залепљена једна риба, тако припијена уз њу да је матроз није могао прстима од ње одвојити. Морали су јој пребацити замку од дебелог канапа преко главе и снажно повући, док су је одвојили од трупа ајкуле. Природњак је објаснио да је то „риба пијавица" (врста Echeneis) која се припија уз подводно камење, уз бакарни оклоп бродова и друге предмете под водом. Храни се поглавито ситним рачићима и молусцима. Лош је пливач, и кад треба да мења место, припије се уз оклоп брода или уз какву већу морску животињу. Глатка је и сјајно црне боје; има врло кратка пераја и широка уста са продуженом доњом вилицом, која јако прелази горњу. На глави има један низ ситних пипака и вантуза којима се припија уз предмете.

Ухваћена ајкула, дужине четири метра, пошто је висила уз бок брода више од једног часа, бачена је у море, пошто је фотографисана. Она је била од оних ајкула које се сматрају као врло опасне за човека. Међутим, нису све такве. Баш најкрупнија врста, морски горостас звани „циновска ајкула", која достиже дужину од десет метара и тежину од коју хиљаду килограма, безопасна је, бар у том погледу што не прождире човека. Она има затубасту њушку и ситне зубе. Живи у поларним морима и тамо се лови поглавито због коже, која има индустријске важности, и џигерице из које се преправља једно индустриско уље. Да ли мишљење по коме ајкула не напада увек човека, не долази отуда што је запажено да је баш ово циновско морско чудовиште, ова врста ајкуле, безопасно?

Занети посматрањем ајкула и слушањем природњачких и матроских причања о њима, нисмо ни приметили да се приближујемо најсевернијим острвима Малих Антила, удаљених од најјужнијег Ба-

хамског острва, Инагуе, око 250 километара. Тај простор бисмо прешли за неколико часова да се нисмо на путу задржавали због лова ајкуле и посматрањем онога што оне раде око нашег брода.

Другог дана путовања од Инагуе угледали смо, у правцу у коме брод плови, удаљено бреговито острво, позади кога се на видику оцртавала дуга црна пруга, чији су се крајеви губили у океанској

Сл. 21. — На острву Инагуа.

бескрајности. То је било Острво Корњача (шпански Тортуга), гласовито гнездо организираног гусарства у Антлантском Океану за време дуже од два века. Црна пруга у даљини, позади њега, на којој се може назрети циновски блок брда маскиран ниским облацима, обележавала је велико острво Хаити, некадашњи Сан-Доминго, исто тако гласовито поприште огорчених борби између Шпанаца

и њихових крвних и вековних непријатеља, француских гусара шеснаестог, седамнаестог и осамнаестог века.

Због неприступачности обала, која произлази од подводних стена и прудова, нисмо се смели приближити острву, са његовог северног краја, на растојање мање од три километра. Зауставили смо се даље од острва, на месту погодном за бацање котве, и на бродским чамцима, спуштеним у море, изашли на острво. Један од сапутника, који се специјално бавио проучавањем антилског гусарства и који је већ пре тога био на острву Корњача, узео је на себе улогу вођа у излетима које ћемо чинити по острву, водио нас на места где ће се видети остаци негдашњег интензивног живота на њему, држао нам дуга и необично занимљива предавања о гусарству у овим крајевима и учинио да се за време дводневног бављења на позорници великих људских авантура у мислима пренесемо у време у коме су се догађаји одигравали.

О свему ће томе бити речи у идућим одељцима ове књиге, а на овоме месту ће бити испричано само оно што смо том приликом лично, на самоме острву, видели и сазнали.

VII. Острво Корњача (Тортуга)

На најсевернијем крају Антилског или Карибског Мора, из интензивног плаветнила морске површине обасјане чаробним антилским сунцем, издиже се омање бреговито острво, са стрмим стеновитим нагибима према мору, које, издаље гледано, има облик циновске корњаче која се одмара на површини воде. Глава је корњаче окренута западу; источни крај представљао би реп опружен по води. Отуда долази име које је још Колумбо дао острву и које му је и остало. Површина му износи 330 квадратних километара.

Један морски пролаз, који је увек био, а и сад је, пун ајкула, раставља острво Корњачу од великог острва Сан-Доминго, данашњега Хаити, са којим је паралелно. Пролаз је широк неколико километара и доста дубок да њиме могу пролазити и највећи бродови. У томе пролазу се налази, као урезан у острво, доста дубок и од ветрова и бура добро заштићен морски залив, који може примити десетину великих бродова, поред мноштва малих. То је једино пристаниште на острву, и оно

Сл. 22. — Острво Корњача (Тортуга).

носи назив Бас-Тер (Ниска Земља). Нигде на другоме месту не може брод прићи обали, због подводних стена, којима је острво окружено као увек будним стражарима; на ретким местима где би то још и било могућно, стеновита обала је тако висока и стрма, да је немогућно уз њу изаћи.

Улаз у пристаниште брањен је јаким утврђењем, које је у време гусарства играло важну улогу за одбрану Француских Антила, и које и данас постоји у целости. Некада је ту врило од живота.

Многобројне бараке у којима се продавало све што је потребно за свакидашњи живот, мноштво ниских, димљивих крчмица у којима су гусари и дању и

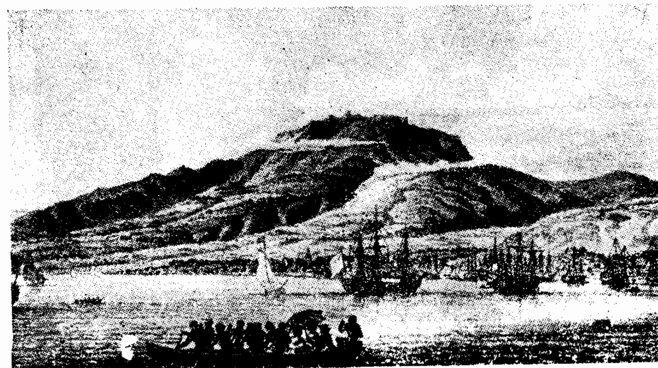

Сл. 23. — Пристаниште на Тортуги.

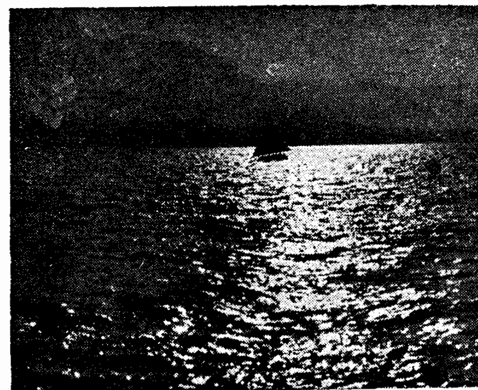

Сл. 24. — Прилаз јужној обали Тортуге.

ноћу пили и веселили се, било је расуто око пристаништа, образујући једну живописну, врло живу малу варош, са хетерогеним и необичним станов-

ништвом, састављеним од највећих авантуриста онога времена. Од те вароши, данас мртве као Помпеја, још постоје трагови, сведоци негдашњег бурног живота у њој.

Нарочито је привлачан јужни крај острва, онај што је према Хаитима. Кроз цело острво у правцу његове највеће дужине, пружа се планински ланац, са мноштвом извора чисте планинске воде и поточића, над које се надносе густе палме, смокве, банане, са веома бујном тропском вегетацијом и

Сл. 25. — Северна обала Тортуге.

густим шумама, испреплетаним дивљом лозом и препуним најлепшим тропским птицама. По малобројним омањим плажама гамижу крабе, морски ракови и крупне морске корњаче.

Сасвим су другојаче остале стране острва, источна, западна и северна. Горостасни блокови гранитних стена, које се стрмо спуштају у море, зашиљени и стрми врхови стеновитих узвишица, са мноштвом пећина, клисура и једва проходних уреза између каменитих зидова, чине да су ти делови острва не само неприступни, већ и немогућни и за најпримитивнији живот. Стене се тако спуштају

у море и тако се гранају одмах под површином воде, да је и чамцем немогућно прићи обали, а да чамац не буде јаким струјама, што се ту укрштају, бачен на какву подводну стену и разбијен.

Мноштво дивљих свиња и подивљалих говеда живело је некад у непроходним прашумама острва

Сл. 26. — Источна обала Тортуге.

Корњаче. Читав један свет живео је, у једно време, од лова тих животиња, обављаног у великим размерама. Лов је био толико интензиван, да је била опасност да се то природно благо острва сасвим уништи. Због тога су доцнији гувернери француских колонија на Антилским Острвима тај лов јако ограничили, што је учинило да је острво и данас још пуно те дивљачи.

На једном крају острва обрађује се врло плодна земља, која се по терасама уздиже и распрости-

ре до самих врхова планинског ланца. Некада је одатле извожен у великим количинама шећер, прављан на лицу места из шећерне трске, дуван, биљни зачини, индиго, памук, итд. Данас, с времена на

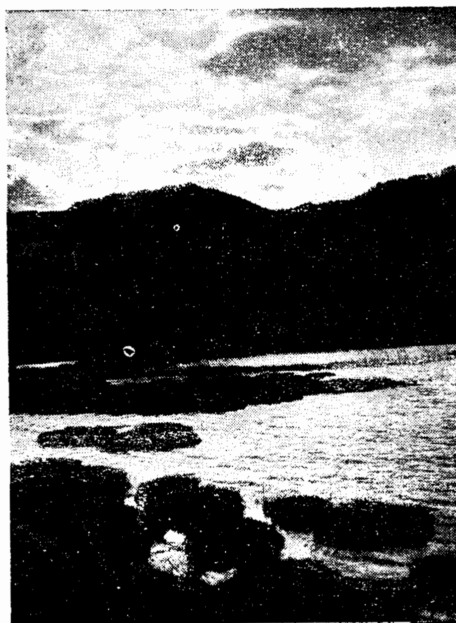

Сл. 27. — Западна обала Тортуге.

време, пристаје уз острво понека омања једрењача која ту утоварује гуано, или крабе и ракове, или морске корњаче, којих увек има у изобиљу. Скренута нам је била пажња на један специјалитет флоре на острву: то су густе гомиле омањих дрвета, са лишћем налик на лишће од крушке, испод кога је увек влажан хлад и чији плод личи на ситне

јабуке, са ванредно пријатним укусом и нарочитом аромом. Шпанци на острву их зову „arbos de mancenillas" (дрво са јабучицама). По распрострањеној

Сл. 28. — Подивљала говеда на Тортуги.

Сл. 29. — Подивљала говеда на Тортуги.

фами, и само спавање у хладу тога дрвета доноси смрт. У ствари, довољно је задржати се неколико тренутака под његовим гранама, па да се на по-

вршини коже појаве црвене пеге; дрво лучи један корозив који нагриза органске материје као сумпорна киселина, а који растварају кишне капи или роса. При сувом времену корозив не ступа у акцију, али кад у ваздуху има влаге, једна водена кап са раствором тога корозива опече кожу као жишка жара. Ако се преварите да уморни, загрејани и жедни, узаберете и окусите коју од врло лепих

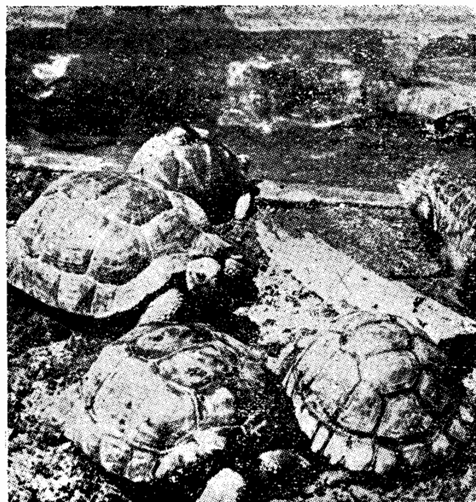

Сл. 30. — Велике морске корњаче на Тортуги.

јабучица које привлаче, то ће вам убрзо пресести: после неколико минута усне, непци и гуша су отечени, и спопадне вас жеђ која се ничим не може угасити. Ако сте додирнули лист дрвета, кожа на месту додира изгори и спадне; ако је при том отров дошао и до крви, он овом буде разнесен по телу, где изазива врло озбиљне последице. Отров је толико јак, да кад лишће у већој количини попада у воду над коју се дрво нагло, или га ветар однесе у воду, у овој се убрзо појави на површини

мноштво угинулих риба; онај који такву рибу буде јео, разболеће се од истог отрова. Све то оправ-

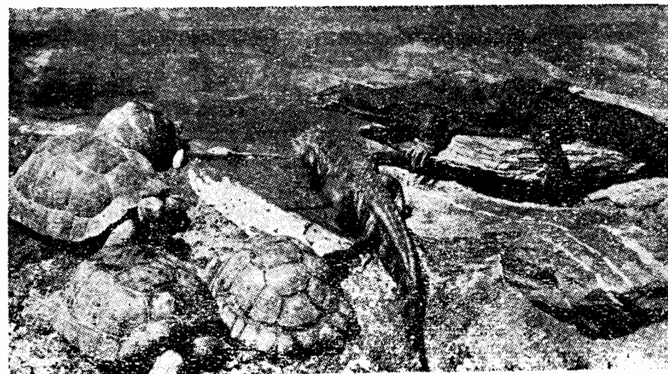

Сл. 31. Корњаче и гуштери на Тортуги.

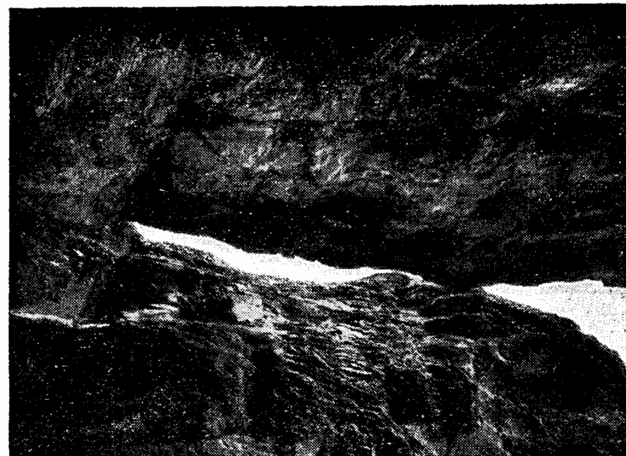

Сл. 32. — Каменити кланац на Тортуги.

дава фаму о опасностима тога дрвета, од којих су настрадали многи дошљаци не познавајући их.

Били смо изненађени богаством острва у правим антилским плодовима: бананама, смоквама, лимуновима, поморанџама. Од банановог лишћа урођеници на острву праве своје постеље, за које кажу да су удобније од перјаних. За њих је банана божанско дрво, у облику кога се благослов божји излива на људе. По њима, Адам и Ева су изгубили рај зато што су загризли, не јабуку, већ банану.

Сл. 33. — Клисура на Тортуги.

Дуван са острва Корњача сматра се да је најбољи на свету и да је по своме квалитету, нарочито по ароми, бољи и од оног са Хаване. Шећерна трска достиже невероватне размере и садржи, пропорционално, више шећера него и она са Кубе.

То је то мајушно и раније потпуно безначајно острво, које ће у шеснаестом веку добити сјајну историску ореолу, постати позорница највећих пустоловина, страшило за читаве државе, неприлазно прибежиште и рај за једну шаку одважних авантуриста, који ће за више од два века господарити Атлантским Океаном.

VIII. Хаити.

Пробавивши на острву Корњача два дана, испуњена разумљивим узбуђењима, кренули смо бродом даље, препловили морски пролаз што раздваја то острво од северне обале великог острва Хаити, и укотвили се наспрам веома лепе плаже, на месту које урођеници зову Ушће Трију Река. Само острво, које урођеници на Тортуги зову Велика Земља

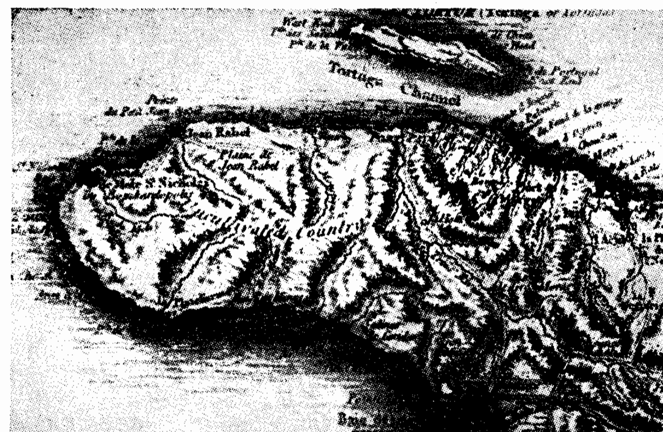

Сл. 34. — Хаити и Тортуга.

и према којој Тортуга изгледа као мали сателит поред велике планете, једно је од оних које је открио Колумбо 1492 године у своме америчком походу. Становници острва, на које је он тада наишао, били су Караиби; они су ту имали доста уређену државу, а доцније су од Шпанаца потпуно истребљени. Колумбо га је назвао Хиспаниола (Мала Шпанија). Французи су, завладавши острвом, назвали га Сан Доминго, по месту тога имена које је постојало. „Налазим се — писао је Колумбо краљици Изабели — у једној чаробној

земљи, у зеленилу какво не познаје Европа. Једино наша Андалузија, са њеним вртовима, може о томе дати неку идеју. Хиспаниола је одиста једна мала Шпанија, али Шпанија увек у зеленилу, и без зиме.” Колумбо се у својим извештајима чуди риболовном богатству на које су његови бродови

Сл. 35. — Обала острва Хаити

наишли и обилно га искоришћавали за време свога бављења у тим водама.

Наш сапутник историчар је и овде био вођ, давао сапутницима обавештења, водио их на места која је било од интереса видети и довео их у додир са појединим становницима који говоре француски и који су нам се љубазно ставили на расположење за све што нас је интересовало.

Острво Хаити припада Великим Антилима; лежи између 18^0 и 20^0 сев. ширине и 71^0 30’ и 74^0 35’ зап. дужине. Дужина му је 650 километара, а ширина 264 километра; као његов саставни део сматра се острво Корњача. Површина му износи око

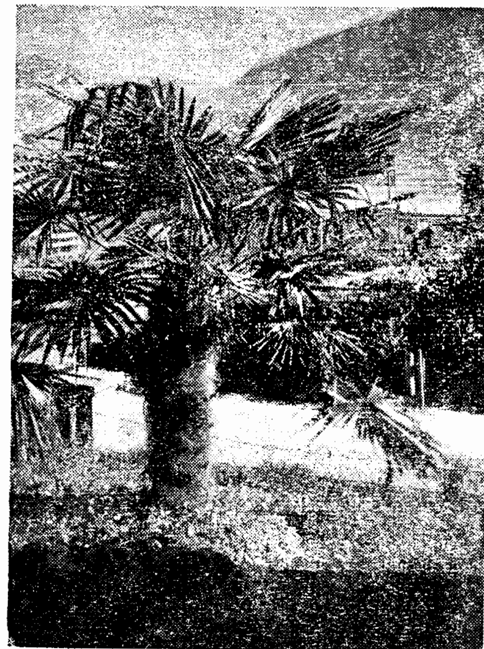

Сл. 36. — Обала острва Хаити

77.000 квадратних километара. Има око три милиона становника, од којих су 70 процената Црнци (Негри). Око њега су корални прудови, у које су природно урезана врло угодна пристаништа и за велике бродове.

Острво је јако бреговито. На његовој јужној страни лети често бесне страшне буре и оркани.

Земља у долинама и по странама брда је врло плодна. Производи се и извози: кафа, какао, шећерна трска, дуван, памук, пасуљ, грашак, маниок и др. Стока се слабо гаји. Али у густим шумама острва има много подивљале крупне стоке, бикова, коава и свиња.

Некада је на острву Хаити цветала трговина црним робљем, које се називало „абонос". Кад су

Сл. 37. — Вегетација на Хаити.

на Антилским Острвима истребљени њихови први становници, Караиби, требало је добављати са стране радну снагу, јер нови становници нису се ту били населили да нешто раде. Тада се стао приређивати лов на Црнце са афричких обала, који је вршен у великим размерама у шеснаестом, седамнаестом и осамнаестом веку. Цар Карло Пети био је продао Фламанцима право да сваке године заробљавају и доводе на Хаити, Кубу и Порторико по четири хиљаде афричких црнаца. То своје право Фламанци су одмах продали за 25.000 дуката једно-

ме спекуланту из Ђенове, а овај га убрзо затим продао португалској компанији нарочито организираној за трговину робљем. Компанија није непосредно, сама, ловила робове; она их је прекупљивала од арабљанских трговаца робљем, који су имали своје, за тај посао нарочито опремљене бродове (négriers) и нарочиту војску од опробаних арабљанских морских пирата. Експедиције су, добро наоружане, без икаквих скрупула, нападале

Сл. 38. — Урођеници на Хаити.

афричка села дуж обале, па и подаље од ове, заробљавале све што је било способно за рад, утоваривале све то, једно преко другог, у дубоке и добро осигуране доње магацине брода, и као робу преносиле преко океана на поменута велика острва. Проценат смртних случајева при тим транспортима био је врло велики, јер су се робови формално гушили у магацинима у које су били натрпани, једни преко других, као права роба. Оно што је остало у животу, продавало се доста скупо на тим острвима, и од нових господара одмах терало на рад. Кад су Енглези и Холанђани сломили

моћ Португалаца, монопол ове живе робе прешао је у њихове руке.

То је тако трајало све до почетка деветнаестог века, када је енглески парламенат донео први закон по коме је трговина робљем потпуно забрањена у енглеским колонијама. Та трговина је од тада, бар од енглеске стране, сматрана као злочин, и по томе закону кажњавана не само великим новчаним казнама, већ и затвором на дуже време. То ипак није спречило да се она продужи још за

Сл. 39. — Тортуга гледана са острва Хаити.

више од тридесет година после тог закона. Експедиције за заробљавање црнаца вршиле су то кришом; трговина је обављана на пустим острвима, ван домашаја власти. Пренос робова од афричке обале до места предаје вршен је врло нечовечно, на начин много гори но раније, кад се могло слободно радити. Кријумчарски брод товарио је у своје магацине толико робова, да су они у путу у масама умирали погушени. Тортура је за њих трајала много дуже но раније, јер се морало пловити заобилазним путевима да би се избегао сусрет са енглеским бро-

довима. Свакоме енглеском броду била је у то време стављена у дужност контрола над трговином робљем и, према могућности, хватање и конфисковање кријумчарских бродова. Кад је такав један брод, натоварен црнцима, угледао какав брод на коме се вила енглеска застава, одмах је мењао правац и дао се у бегство. Ако није могао измаћи, и ако је енглески брод, као што је био скоро увек

Сл. 40. — Игре Црнаца на Хаити.

случај, био наоружан топовима, брод са робљем је био заплењен и поседнут од енглеске посаде; црначки робови су били пуштани на палубу да се опораве, а на њихово место је, у магацине кријумчарског брода, смештена и у ланце окована посада тога брода, добро чувана од стране енглеске страже. Робови су успут пуштани на слободу где је који хтео; они који то нису хтели, предавани су успут бродовима који су се сретали, или онима што из Енглеске полазе на пут, да их ови искрцају, у

проласку, на афричку обалу. Трговци са робљем предавани су енглеским властима, у Енглеској или у колонијама. Запамћени су и случајеви да су кријумчари, не могући измаћи броду који их је гонио, укрцавали се у чамце, а брод пун робова потопили, да би уништили доказе за свој злочин. Забележен је и случај да је свирепи капетан кријумчарског брода, опет у томе истом циљу, и пре но што је дошао на домак топова брода који га гони, повезао робове за дугачке, тешке гвоздене ланце, па их све подавио у мору, бацивши у воду цео тако искићен ланац.

Цени се да је, у то време, годишње одвођено у ропство око 350.000 афричких црнаца, од којих је на другу страну океана стизало око 70.000; остали су умирали на броду и бивали бачени у море. Зна се да је крајем осамнаестог века само у Лондону, Ливерпулу и Бристолу било преко две стотине бродова који су се бавили искључиво трговином робљем. Ти бродови су редовно саобраћали између Гвинејског Залива, Антилских Острва и америчког копна, а могли су скупа понети уједанпут до 50.000 црначких робова.

Али треба поменути да и у самој Енглеској није ишло глатко са укидањем ропства. Главни иницијатор за то укидање био је велики енглески филантроп Виљем Вилберфорс, интимни пријатељ министра Пита, који је свој век провео радећи на томе да се укине ропство. Као члан парламента, Вилберфорс је крајем осамнаестог века поднео о томе предлог, али је овај био одбијен великом већином гласова. Предлог је усвојен тек на десетину година доцније, кад га је Фокс прихватио као свој, и парламенат је изгласао закон о укидању ропства и забрани трговине робљем у енглеским колонијама. Међутим, Наполеонови ратови спречавали су да закон буде у пуној мери примењен. Тек је 1833 године донесен врло строг енглески закон о томе, а да би се тадашњим власницима робова у колонијама накнадила штета од укидања ропства, одлучено је да им држава да новчану накнаду, што је, претворено у француски новац, износило укупну суму од пола милијарде франака. Вилберфорс, чије је дело решење тог великог социјалног питања, сахрањен је, као и други велики енглески људи, у Вестминстерској цркви у Лондону.

Трговина робљем престала је потпуно тек у другој половини деветнаестог века, када су све

Сл. 41. — Хаити.

европске и америчке поморске државе донеле о томе строге законе и кад су контролни парни бродови потпуно онемогућили обављање те трговине кришом. Закон донесен од Сједињених Америчких Држава је од године 1863, а од Бразилије године 1888; то су последња два закона те врсте. Од тада су и Хаити изгубили своју ранију важност у трговачком погледу.

У политичком погледу острво Хаити је подељено на две самосталне републике, али које су

под јаким утицајем Сједињених Америчких Држава: Република Хаити и Република Сан-Доминго.

Чисто црначка Република Хаити заузима мањи западни део острва. Има око два милиона становника, од којих су девет десетина црнци (негри), а остатак креоли, мулати и бели. Вароши су на обалама мора, а у унутрашњости се живи по разбацаним колебама. Државни језик је француски, а го-

Сл. 42. — Прашума на Хаити.

вори се већином један нарочити креолски језик. Државна вера је католичка, са великом толеранцијом за друге вере. Школа има врло мало; од 1921 године постоји и један омањи универзитет. Индустрија је незнатна. Има нешто и железничке пруге.

По простору два пута већа Република Сан-Доминго заузима источни део острва. Има нешто мање од милион становника, већим делом креола и мулата, са нешто црнаца и белих. Интересантно је да међу становницима има доста Турака и Сиријанаца. Државни језик је шпански. Главна је варош Сан-Доминго, на обали Караибског Мора.

IX. Мали Антили.

Са Хаита смо, после дводневног бављења на острву, пошли правцем на исток, да бисмо прошли кроз област највећих, до данас познатих океанских дубина. Све до последњих дана, до ове 1933 године, мислило се, према свима дотле извршеним мерењима, да највећа океанска дубина износи 10.000 метара. Та је дубина нађена у Тихом Океану, а измерила ју је немачка научна експедиција на броду „Емдену”. То је до почетка ове године сматрано као највећа морска дубина на земљиној кугли. За Атлантски Океан знало се да му је највећа дубина источно од Хаити, а северно од Порто-Рика, и да та дубина износи 8526 метара.

Међутим, у току прошле, 1932 године, тај рекорд је премашен. Оцеанографски Институт Сједињених Америчких Држава саопштио је тада да је једна његова експедиција успела, код једног малог острва у близини америчке обале, пронаћи место где је измерена дубина Атлантског Океана износила нешто више од 11.000 метара, и да се то место налази у једноме пространоме морском рову. Али највеће је изненађење произвела вест која је стигла после тога, да је професор Барч код великог антилског острва Порто-Рико нашао место где је дубина 13.000 метара, за коју није нико ни слутио да постоји, ма да су у околини острва пре тога вршена многобројна дубинска мерења.

Ми смо се били нашли у тим водама за који месец пре но што су нађене те рекордне дубине. У то време је важила као највећа дубина Атлантског Океана поменута дубина од 8526 метара, која се налази од прилике на $19^0 30'$ северне ширине и 70^0 зап. дужине, у једној пространој океанској рупи. Допловивши у ту област, нисмо, разуме се, могли видети ништа нарочито, али смо имали оно унутарње задовољство које се има кад се нађете пред нечим ретким, јединственим, што се може са-

мо ту имати, на месту на коме ће се ретко ко у своме веку наћи.

Са тога места смо се упутили правцем на југ, према Порто-Рику. Пропловили смо дуж целе северне обале великог острва, не изишавши нигде на суво. Сапутници су били нашли да то не би било довољно интересантно, а хитало се да се дође на места мање приступна и за њих од већег интереса. Хтели су да, за кратко време које имамо на расположењу, виде острва Мале Антиле, која су мање приступна, а играла су много важнију улогу у историји гусарства у Атлантском Океану. Зна се, у осталом, да је Порто-Рико поприште најбешњих оркана који га, од времена на време, потпуно опустоше. Мало после нашег одласка из ових крајева, острво је опустошио један такав оркан који је за собом оставио преко 200 мртвих, преко 2000 рањених или осакаћених, и око 250.000 лица без крова. Оркан је прошао брзином од 150 километара на сат, а беснео је пуних шест часова; материјална штета коју је причинио износи неколико милиона долара.

Напустивши обале Порто-Рика, запловили смо у праве воде Малих Антила. То је једна велика група раштрканих острва која деле пучину Атлантског Океана од Антилског или Караибског Мора, и која су распоређена на једноме луку дугом 3300 километара, између 10^0 и 19^0 северне ширине и 60^0 и 66^0 западне дужине. Мали Антили зову се још и Караибска Острва, по њиховим првим становницима на које су Шпанци нашли и истребили их. Велики и Мали Антили, са Бахамским Острвима, сачињавају Западну Индију.

Заустављали смо се наспрам појединих од ових острва, али смо се искрцавали само на понека од њих. Многа су покривена бујном тропском вегетацијом и привлаче да се на њих изађе; моји сапутници, међу којима је било и лекара, нису то допуштали због безбројних инсеката чији су уједи опасни. На острвима на која смо чамцима излази-

ли, те опасности, истина, није било, али није ни имало баш Бог зна шта и да се види. То су стеновита острва, за која су везане фаме о скровиштима гусарског блага. На једноме мајушном, можда безименом острву, потпуно пустом, показано нам је место где је, пре нешто више од четрдесет година, ископано благо једнога чувеног гусара, по нађеном документу који је он сам оставио. Од времена

Сл. 43. — Дрво над скровиштем гусарског блага.

на време наиђе на по које од таквих пустих острва брод са истраживачима закопаног блага; ретко се кад и може сазнати да ли су шта нашли или не. То се ради тајно, а према истинитом или варљивом документу до кога су ловци блага дошли на неки начин. Тако је н. пр. у своје време одиста нађено благо гусарског капетана Кида, остављено под једним дрветом на пустоме острву, према, бар како се тврди, дешифрованом документу исписаном на пергаменту руком самога гусара.

Првих година прошлога века гусарио је у водама Средње и Јужне Америке злогласни гусар-пират Педро Бенито, који је у својим гусарским подузећима имао великих успеха и за кога се сматра као сигурно да је своје огромно благо, проце-

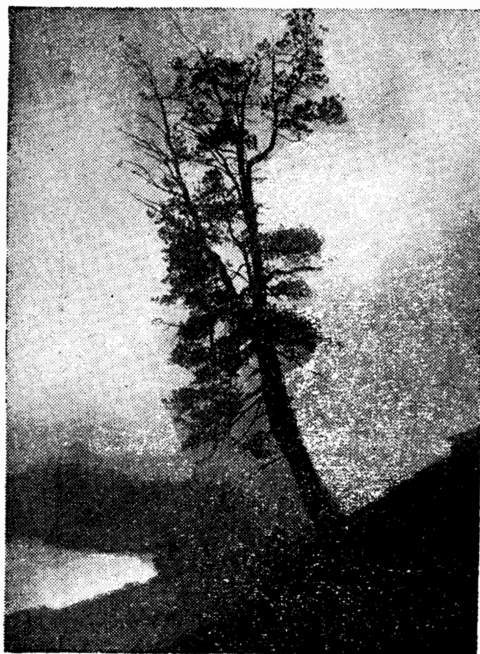

Сл. 44. — Дрво над скровиштем гусарског блага.

њено према исказима њега самога и његових гусара на више од једне милијарде данашњих француских франака, скрио на маленом острву Коко (око 200 километара југозападно од панамског земљоуза). Године 1822 енглеска влада је била послала више својих ратних бродова у потеру за њиме. Застрашен вешћу о томе, Бенито је, са неколицином

својих гусара, закопао на томе острву своје благо, побио на лицу места све своје помагаче да ови не би проказали место, и успео да завара траг потери. Неко време после тога, енглески ратни брод „Magician“ наиђе му понова на траг и успе да и њега и његове гусаре живе похвата и преда их суду. Пре но што ће се гусари растати са животом, чињено је све што се могло да би Бенито проказао место на коме је скрио благо, али, ма да је овај без устезања проказао све своје гусарске подвиге и злочинства, тајну о закопаном благу однео је собом у гроб. Прошле, 1932 године, образовано је у Лондону једно командитно друштво са циљем да претражи по острву Коко то баснословно благо; оснивачи су му енглески аутомобилски рекордмен Малколм Камбел и два сина енглеског богаташа Фореста. Није ми познато шта је њихова експедиција урадила, али је вероватно да до данас нема никаква резултата.

Несумњиво је да је много сигурније тражење блага потонулог у морске дубине. Гомиле злата и сребра у новцу, у полугама и у скупоценим предметима, леже на дну мора. Невероватно велики број бродова лежи потопљен на дну Караибског Мора, скривајући у себи милионе у металу и драгом камењу. То су бродови којима су шпански завојевачи, потчинивши и опљачкавши доста културне староседеоце у Средњој и Јужној Америци, слали свој плен преко океана у Шпанију. Сви ти бродови, „галиони”, нису доспевали до обала Шпаније. Неке од њих потопиле су морске буре; други су потопљени у борби са гусарима који су у то време највише и крстарили у Караибском Мору, вребајући баш те галионе.

За мноштво тих бродова не зна се ни приближно где леже потопљени. Али за понеке од њих познато је тачно место где су потонули, било према забелешкама оних који су се приликом пропасти спасли, било по забележеним тврђењима самих гусара. Тако се н. пр. зна да у близини острва

Тринидада лежи око 25 милиона златних динара на дну мора, у великоме шпанском галиону „Пресвето Зачеће", који је 1670 године ту потопио чувени гусар назван „Дрвена Нога". Тако исто једна велика златна вредност лежи на океанском дну јужно од Кубе, у потопљеном галиону „Дон Карлос III". Њега је потопила страховита бура на једноме доста плитком месту. Кад је ведар дан и море мирно, могу се лепо видети понеки делови већ иструлелог брода, који штрче из песка и муља којим су покривени. Урођеници са суседних острва долазе ту с времена на време, роне у море до потонулог брода и враћају се са по којим комадом старих златника. Али не треба мислити да је то лако. Подвиг је, због воденог притиска, опасан и могу га извршити само врло издржљиви и извежбани пливачи. Године 1692 потонула је у Караибско Море, приликом великог земљотреса, читава једна насеобина гусара. Са њоме су отишли на дно мора и многи милиони које су гусари скривали у своме прибежишту.

У Америци се у последње време осећа жив покрет за вађење тих потонулих блага, која вековима леже на дну мора. Образоване су и компаније са циљем да истражују и ваде из мора то благо. Једна од тих компанија била је изаслала свој истраживачки брод у Караибско Море баш у време кад смо ми пролазили кроз те крајеве. По себи се разуме да о резултатима таквих истраживања нисмо могли ништа сазнати.

Наспрам групе омањих острва која носе назив Девичанских Острва (Virgin Islands) и која припадају Енглезима, зауставили смо брод да бисмо, на једноме од њих, купили воћа. Матрози са брода, који су чамцем отишли до обале, спазили су недалеко од ове, у провидној морској води, на шљунковитом морском дну, један чудан предмет који су чакљом извукли и донели на брод. То је била једна повећа боца од дебелог стакла, херметички запушена. Кад

су је отворили, у њој су нашли један листић хартије на коме се могла распознати само година 1873; остало се није могло прочитати. Листић је предат команданту брода, а боца сапутницима да је разгледају. На њеној спољној површини биле су дебеле наслаге од морских биљака и животиња; наслаге су потпуно покривале стакло и јако увеличале запремину предмета. Боца је шездесет година путовала морском пучином, ношена струјама и

Сл. 45. — На острву Антигуа.

гоњена ветровима, док није доспела на плићак на коме је нађена. Наш сапутник природњак, кога је она нарочито заинтересирала, нашао је на њој мноштво сићушних шкољки, актинија и анемона, ситних црвених корала, неколико малих сунђера и др. Остао је да, по тим наслагама, са матрозима нагађа којим је путем боца прошла од кад је доспела у море, вероватно са каквог брода, до места на коме је нађена.

Од насељених острва Малих Антила посетили смо: енглеско острво Антигуа и француска антилска острва Гваделупа, Марија-Галанта и Мартиник. Антигуа је омање острво од 280 квадратних километара, са 30.000 становника. Обале острва су стеновите и богате у морским заливима. Острво је врло оскудно у води за пиће, тако да се за то употребљава кишна вода скупљана и чувана у цистернама. Честе буре, оркани и земљотреси наносе велике штете. На острву се доста интензивно гаји шећерна трска и памук. Године 1632 населили су се на њему Енглези, од којих су га нешто доцније преотели Французи, док 1667 године није дефинитивно потпало под Енглезе, чије је и сад. Ту смо разгледали стара енглеска утврђења, која је доцније, и за једно кратко време, био освојио француски гусар Касар. О француским антилским острвима биће говора у идућем одељку ове књиге.

ДРУГИ ОДЕЉАК.

По Француским Антилима и повратак у Европу.

X. Француски Антили.

Под Француским Антилима, на којима смо провели неколико дана, разумеју се велика антилска острва Гваделупа и Мартиник, са неколико омањих оближњих острва као што су: Дезирад, Марија-Галанта, Острва Свих Светих, Сен-Бартелеми, Сен-Мартен. Та су острва више пута мењала припадништво, припадала су час Шпанцима, час Енглезима, час Французима, док нису дефинитивно остала у припадништву Француза. Њих је сва открио Колумбо у своме другом путовању године 1493. Прво од тих острва на које је наишао, било је Дезирад, које је доцније играло доста важну улогу у историји антилског гусарства.

Највеће је од тих острва Гваделупа, која, са поменутим малим оближњим острвима, сачињава једну француску управну област, са гувернером чије је седиште на томе великоме острву. Сама Гваделупа састоји се из две повеће, по површини скоро једнаке области: Велика Земља (Гранд-Тер) и Ниска Земља (Бас-Тер), састављених једним кратким и уским земљоузом. Прва је више равна, са многобројним језерцима и барама око којих се гаји стока; друга је, и поред имена које носи, врло неравна, са многобројним изворима, потоцима, речицама и водопадима.

Острво су 1635 године заузели француски флибустири и од тада су се о њега отимали Французи и Енглези. Од 1816 године оно је дефинитивно прешло у припадништво Француза и данас њиме, као и целом том управном облашћу, управља француски гувернер чије је седиште варош Бас-Тер у поменутој области истога места, са 8000 становника. Међутим, највећа варош на острву је Поент-а-Питр, у области Гранд-Тер, са 23.000 становника и са великим, добро уређеним трговачким пристаништем. Постоји и добро уређено ратно пристаниште које носи назив Фор Наполеон. Трговачко пристаниште су подигли Енглези за једно време кад је острво било у њиховим рукама, од 1759 до 1763 године. То је било скопчано са великим техничким тешкоћама које су за време од четири године савладане захваљујући одлучности двају енергичних енглеских гувернера тога доба. На томе је радило 30.000 црначких робова доведених са афричких обала и који су сами, купљени као роба, стали енглеску државу преко 41 милион данашњих француских франака, издатих ловцима робова. Морале су се искрчити простране непроходне шуме, засути баре, продубити природни басени местимице од самог камена, регулисати токови речица и потока, озидати дуги и широки кејови и др. Миазме од бара и прекопаних мочварних простора сатирале су раднике у масама, али је посао ипак довршен за коју годину интензивног и непрекидног рада. Данас је то најлепше пристаниште у целим Антилима.

Нешто је мање од Гваделупе француско антилско острво Мартиник, са главним местом Фор-де-Франс; то је негдашња варош Фор-Роајал, из кога је пореклом била француска царица, Наполеонова супруга Јозефина. Фор-де-Франс је, као главно место острва, заменио негдашњу напредну варош Сен-Пјер, са 40.000 становника, коју је 1902 потпуно затрпао лавом и усијаним камењем вулкан Пеле, висине 1350 метара. Источна обала острва

пуна је коралских прудова; са свију страна обала је искрзана многобројним, за бродове тешко приступним морским заливима. Једини залив, погодан за веће бродове, простран и дубок, налази се на западној обали острва и на њему се налази Фор-де-Франс са својим лепим пристаништем.

И Мартиник је открио Колумбо 1493 године, али га није присвојио за своју земљу. Тек 1630 године населили су га први Европљани, и то Французи. Године 1664 напала га је холандска флота под командом тада прослављеног адмирала Ројтера, али га није могла освојити. Тако су исто били безуспешни и напади Енглеза 1693 године. Међутим, оно је ипак било у рукама Енглеза у размацима времена од 1761—1763, од 1794—1802 и од 1809—1814 године; први париски мир вратио га је дефинитивно Французима. Црначки робови на острву ослобођени су године 1848.

Острвом управља француски гувернер са седиштем у Фор-де-Франс. Уз њега је један општи савет од 12 општинских одборника и 12 чланова које он сам бира; поред тога постоји још један савет, назван Савет Деветорице, који даје своја мишљења лично гувернеру на његов захтев. Гарнизон се састоји из маринских артиљераца и колонијалне жандармерије.

На свима острвима Француских Антила влада права тропска клима. Средња је годишња температура 24^0 С. Велика топлота са јаком сушом траје од априла до јула, а са бујном тропском кишом од јула до новембра. Страшне запаре и плаховита топла киша, која испаравањем ствара једну топлу, влажну, загушљиву, неиздржљиву атмосферу, чини живот за то време тешко издржљивим. Кише су у то време тако плаховите, да својом механичком снагом пробијају слабије кровове на кућама и стакла на прозорима и верандама. Улице и путеви се претворе у праве водене бујице које плаве дворишта, куће и плантаже, упропашћујући и носећи собом све покретно на шта наиђу, уни-

штавајући производе напорног људског рада. Један такав пљусак траје по неколико сати, па се онда одједном разведри и укаже се жарко антилско сунце које, производећи нагла испаравања овлажене земљине површине, напуни атмосферу густом паром и врелом маглом, после чега опет настају плаховите кише.

Има места на острвима на којима, за 365 дана у години, киша не престаје по 300 дана. Такво је једно место село Морн-Руж на Мартинику, у које сунчани зраци улазе само кроз вечиту врелу маглу, па и то само за једно кратко време. Алфонс Доде, помињући острво на које је Тартарен упућивао своје земљаке, живописно је описао такав један тропски пакао. Необична влажност на тим местима, поред врло високе температуре и бујне вегетације, производи неочекиване, код нас непознате ефекте. На свакој дрвеној, кожној, вуненој, памучној и папирној површини хвата се плесан; све што може трулити, трули врло брзо и постаје неупотребљиво. На даскама и скоро направљеним дрвеним предметима оживе клице које су у њима заостале и местимице се на њима појави по каква биљчица; на рубљу се укажу ситни биљни створови који се на њему почну брзо развијати. Слепљени комади дрвета одвоје се један од другога и предмет се распадне; хартија, картон, крпе, иструну за кратко време; одела прво изгубе боју, па затим иструле. Металне површине се оксидишу, гвоздене површине пожуте и поцрвене, бакарне поплаве; кутије од конзерава буду пробушене. За 24 сата кухињска со се претвори у течност, саламуру; свако месо, па и добро усољено, одмах се почиње кварити. Инсекти се толико размноже, да се од њих нигде и ни на који начин не може имати мира. У то време становници носе танко платнено одело, одмах до тела; ово се мора мењати преко дана по неколико пута, због јаког знојења. Они у то време ништа

не раде, нити се може шта радити и у затвореним просторима; они тада по цео дан леже у обешеним постељама од јаке мреже, премазане нечим што је штити од труљења.

Сл. 46. — Вегетација на Мартинику.

Али, кад настане сезона лепих дана, све то буде заборављено и Антили постају прави земаљски рај. Влага врло брзо ишчезне, све се исуши и чаробно антилско сунце брзо поврати нормалан живот, радљивост, расположење и веселост. Земља се за врло кратко време покрије интензивним зеленилом, биљке процветају и биљно шаренило даје једну живописну и веселу слику какву је немо-

гућно угледати у нашим крајевима. Живот је од тада на острвима врло пријатан, и сваки Европљанин који је за време такве сезоне наишао на које од антилских острва, био је задивљен оним у чему се нашао.

Но, и поред свих тих природних лепота, за Европљанина је живот на тим острвима, баш и у сезони лепих дана, тешко издржљив. Природа, ко-

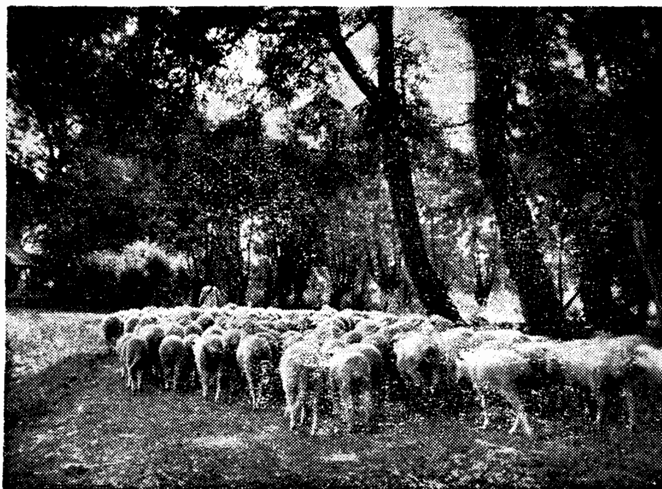

Сл. 47. — Сточарство на Гваделупи,

ја је острво обдарила толиким лепотама и привлачностима, дала је и мноштво не само непријатних, него и шкодљивих, па и убитачних ствари, које те лепоте и пријатности кваре. На острвима је мноштво непријатних и опасних животиња и животињица, на које се у нашим крајевима не би ни пажња обратила, или које би се брзо затрле да би се отклониле непријатности и опасности што од њих долазе.

Тако, острва су пуна змија, које по њима шире страх, како међу путницима и дошљацима, тако и међу самим урођеницима. Змија има свуда и на сваком месту. На змију ћете наићи под цветом или плодом који бисте хтели узабрати, у густој мекој трави на коју бисте уморни легли, у обући коју на ноге навлачите, у углу фотеље на коју бисте сели, у постељи под покривачем, итд. Обично су смотане у спирални котур из чије средине вири глава са језиком који палаца. У тренутку кад котур додирнете, или му се сувише приближите, клупче се развије као спирална опруга у вашем правцу, уједе вас и одмах га нестане. Ујед је, ако се одмах не употребе позната за то средства за спасавање, обично смртоносан. Змије су нарочито распрострањене по Мартинику, где су право страшило и за дошљаке и за урођенике.

Међу опасне инсекте, нарочито на Мартинику, рачунају се црни мрави, који се толико припију уз кожу, да их је немогуће живе од ње одвојити, и црвени мрави чији су уједи смртоносни. И од једних и од других немогућно је одбранити се у месту у коме се појаве. Њихови густи ројеви за час испуне куће, из којих се тада мора безобзирце бежати. Оно чега смо се на Мартинику наслушали о мрављој опасности, толико је невероватно, да се уздржавам то овде наводити.

Један сићушан, скоро невидљив инсекат, који се на острвима назива „шик", не мање је опасан. Он се увлачи под кожу, ту се расплоди и распростре, производећи врло непријатне и опасне последице, од којих се лечи само хируршки. Па и то није све; уједи мноштва других инсеката су опасни, било сами по себи, било због преноса разних болести.

Као опасност треба навести још и крабе и скорпионе. Ма колико то изгледало невероватно, краба коју и деца, и без помисли на какву опасност, хватају рукама по нашим морским обалама, постаје опасна животиња кад се на њу наиђе у врло

великим гомилама. Такав је случај на Антилима, али са једном нарочитом крупном врстом краба. У својим периодичким миграцијама, оне се крећу у тако густим гомилама, да кад у путу наиђу на плен, наслажу се преко овога једне на другу до висине од по неколико метара и прождеру плен за кратко време, остављајући за собом само скелет. Деша-

Сл. 48. — Велики гуштер на Гваделупи.

вало се на Мартинику да су на тај начин страдали болесници, остављени на морској обали, не могући се спасти бегством. За скорпионе је и сувише познато на који су начин и у којој мери опасни.

Поред опасних животиња и животињица, на острвима се налази и мноштво шкодљивих и опасних биљака, о којима дошљаку не би ни на памет пало да води рачуна, али које могу учинити да се прође врло рђаво, ако се само додирну или

окусе. Такво је н.пр. дрво са јабучицама, овде описано приликом говора о острву Корњача, које је довољно само додирнути, или окусити му плод, или провести неко време под њиме, па да се осете опасне последице. Такво је и оно дрво чији убоди производе исте ефекте као уједи комараца; или траве „драконт" и „дантлер", које јако ударају на леш животиња и врло су отровне; или бодљикава биљка „страмоен", која има ефекте опиума; или

Сл. 49. — Црначка деца на Мартинику.

„колега", која носи назив дрвета што опија, или „морел" названа отровном јабуком; или „апосин", од кога се одмах заспи да се више не пробуди, итд.

Све то чини да је Европљанину, тиме примораном да непрестано одржава напрегнуту пажњу, врло тешко прилагодити се животу на овим лепим и чаробним острвима; тако лепим да, као што се тамо каже, онај који их је једном видео, има целога свог века неодољиву жељу да их још једном види. Међутим, урођеници црнци су већ од вајкада на то на-

викли и то им све много не смета. Под црнцима (негрима) разумеју се урођеници не само црне боје већ и осталих загаситих боја, са нијансама од црне као камени угаљ, до боје јако разблажене црне кафе. Они се тамо, по тим нијансама, разликују на „капре” (рођене од црнца и мулаткиње), „грифе” (од црнца и капре), „местифе” (од белог и капре), и „квартероне” (од белог и местифе). Станују у кућерцима сагра̄ђеним од земљаног набоја, покривеним банановим лишћем. Кућица је обично једном танком преградом подељена у два мала одељења, од којих једно служи као кухиња, а друго као соба за спавање. Са лица су врата и по један прозор без стакла, који више служи за излазак дима него за улазак светлости. Али, кад год је то могућно, кува се напољу, пред кућом, на троношцу од три већа камена, у једној врсти земљаног казанчића који зову „канари”. У осталом, и сав њихов врло примитиван живот проводи се много више на пољу него у кући. Урођеници су иначе врло говорљиви, говор им је увек сликовит и праћен мимикама и гестовима свих врста. Чак и кад нема никог пред собом, црнац гестикулишући разговара сам са собом, прича сам себи своје историје, своје намере и планове и расправља своје односе са другима. Иначе су то већином доброћудни и услужни људи, како према странцима, тако и међу собом.

Поред поменутих опасности на острвима Француских Антила, као и страшних бура и оркана што руше и пустоше, постоји још једна, која производи и праве катастрофе. То је вулкан Пеле на Мартинику, који је право страшило не само за становнике острва, већ и за бродове што пристају уз обалу. Урођеници га поетски називају пастирем облака, ковачем муња, творцем кише. При лепом времену брдо Пеле привлачи и згушњава око себе водену пару; врх му је увек окружен белим облачићима од згуснуте паре. Стране су му покривене делимично остацима избачене лаве, а делимично зеленилом, протканим црвено-жутим пругама, у којима се распознају плантаже са шећерном трском; нијансе боја се мењају према осветљењу и правцима сунчаних зракова.

Добро су запамћене тако зване страшне године, кад се лепота и чаробност тога, иначе мирног природног створа, претварала у највеће ужасе какве људска машта може замислити. Срећом, такве године нису честе, али кад се десе, оне остављају за собом траг који се генерацијама не може изгладити. Једна од таквих година, која је нарочито добро запамћена, била је 1902. Активност вулкана почела се осећати још првих дана те године; вулкан је почео избацивати сумпорне еманације, и то сваким даном све јаче. Становници су почели сузити и кашљати, али званични изасланици, слати од стране гувернера острва, умиривали су свет убеђујући га да се нема чега плашити.

После четири месеца земља се почела трести; из црних облака почела се спуштати киша врелог пепела и покривати површину земље. Животиње су се биле узбуниле; птице су престале певати, пси су почели урликати, а говеда мучати; у становнике је почела улазити права паника. Море је било мирно и равно као огледало, а изнад њега су пролазили тамни облаци са муњама и грмљавином; становницима је то изгледало као џиновска борба облака, која ће све то срушити у потпуно мирно море, које као да само то чека па да и оно пређе у акцију.

Ноћу између 2 и 3 маја вулкан је почео издавати звуке који су личили на рикање лава. Преплашен свет, пробуђен из сна, изашао је из станова и онако необучен потрчао у цркве да се моли за спасење. Вулкан је избацивао ватру која је као ватромет осветљавала стране и обронке брда Пеле, преливајући се из једне боје у другу. Ујутру није ни било сванућа; облачан пепео из кратера задржавао се у ваздуху и чинио атмосферу непроходном за сунчане зраке. Спуштајући се полако на земљу, пепео је засипао просторе, куће, савијао

и ломио гране на дрветима. Црнци и бели, обасути тим пепелом, нису се разликовали једни од других, па и најинтимнији међу собом нису могли један другога распознавати. Затим је одједном из густих облака почела падати таква киша, каква се не памти ни у тим крајевима у којима је пљусак као из кабла обична ствар. Механичка снага пљуска, праћена орканом, била је толика да је пооткидала све лишће са грана које су остале несломљене на дрветима, рушила и обарала кровове са кућа, обарала омање куће и носила их собом као играчке.

Дан праве катастрофе био је 8 мај. Још од јутра тога дана вулкан је почео избацивати џиновски стуб црнога дима, са грмљавином и рикањем много јачим но дотле. Затим, као да је разнесен експлозивом, почео је избацивати на све стране, као бомбе, усијано камење у огромним количинама, као и усијану лаву, која је као река текла по странама брда и разливала се по просторима око овога. За кратко време све је то било затрпано; лава и усијано камење образовали су на површини земље дебелу кору која је изгледала као да кључа и под којом се нашло ухваћено, сагорено и претрпано четрдесет хиљада становника острва, заједно са свима другим животињским и биљним створовима који су се на томе простору нашли.

Ни на мору није било боље; страшан оркан узбуркао је за тили час његову дотле мирну површину. Огромни, дотле невиђени таласи покидали су ланце укотвљених бродова у пристаништу затрпане вароши Сен-Пјер, дизали бродове на велику висину, спуштали их у морске поноре и полупали их једне о друге. Мноштво је бродова при том било још и запаљено усијаним камењем и пепелом избаченим из вулкана. И они који би се пливањем, или дохвативши се каквог пловног предмета, могли спасти бежећи даље на море, губили су живот још пре но што би то покушали, погођени камењем или опарени врелом водом. Температура воде у пристаништу је била толико висока, да су се на њеној површини појавиле угинуле рибе, упола скуване.

Кад су званични изасланици и стручњаци, они исти који су пре тога убеђивали застрашено становништво да се нема чега плашити, приспели на лице места да расмотре трагове несреће, застали су запрепашћени пред оним што им се указало пред очима. На целоме простору између брда Пеле и морске обале, на коме се налазила и напредна варош Сен-Пјер, са читавом околином урођеничких агломерација, није се више могао распознати ни траг од онога што је пре тога ту било. Дебела кора лаве, избаченог камена и пепела покривала је гробље онога што су природа и људска рука на томе простору били створили, гробље које за вечита времена неће одати оно што крије. Стручњаци су проценили да је температура коре морала достићи хиљаду степени и да је све живо морало бити под кором у тренутку сагорено, пре но што је њоме било за увек покривено. Нико из вароши и околине није из катаклизма изашао жив, да би могао описати ужас који је гледао. Тек се на неколико километара даљине од Сен-Пјера могао срести понеки становник који је из даљине био очевидац призора, али који је био у таквом физичком и менталном стању и растројству да се од њега није могло извући никакво обавештење. Редак је био очевидац који је измакао ужасима и био у стању исказати оно што се пред његовим очима дешавало, да би се могла саставити ма и бледа слика катаклизма.

Али све те опасности и катастрофе нису сметале да Француски Антили постану врло напредне колоније и да њихова економска вредност достигне завидну висину. Поред природног богаства које пружају та острва, на њима се од увек интензивно гаји шећерна трска и кафа, а из њих се извозе у огромним количинама шећер, рум, кафа, какао, банане, ананас и ванила. И та економска важност датира још од времена Ришелијеа, који ју је био добро

схватио и учинио све што се могло да Француска то не испусти из својих руку. Велики кардинал је у томе циљу био образовао јаку француску компанију за обављање трговине са Антилима, основану године 1626, која је носила име Компанија Светог Христофа. Компанија је имала да се бори са Енглезима који су у то време држали један део Антила, али је из те борбе излазила без велике штете. Године 1635 капитал Компаније био је јако повећан и она је тада добила назив Компанија Америчких Острва. Међу обавезама које је тада на себе примила, налазила се и та да на острва превезе и насели 4000 досељеника, мушких и женских, што је било лако остварити у то време кад је маса света у Европи била жељна прекоморских авантура. Компанија је обављала своје послове на острвима Гваделупи, Мартинику и Доминику. Године 1642 Француској је већ економски припало 14 острва Малих Антила, са белим становништвом од 5000 душа, са мноштвом црначких робова, под управом гувернера кога је постављао сам краљ.

После неког времена неслога је учинила да се Компанија растури и да послови застану, док Колбер није 1665 године основао другу поморску компанију, са називом Компанија Западне Индије, која је прихватила и наставила дотле застале трговачке и колонизаторске послове. Поред свих ратова које су колоније имале да воде са Енглезима, Шпанцима и Холанђанима, оне су непрекидно напредовале, тако да су пред крај седамнаестог века имале становништво од 25000 белих и 70.000 црнаца; преко две стотине бродова обављало је трговачки саобраћај између острва и пристаништа у Француској, а годишњи обрт је био око 30 милиона данашњих француских франака. За време Револуције тај промет је већ прелазио 400 милиона франака; 15.000 морнара живело је искључиво од тих транспорта, и процењено је да је у то време четвртина од целокупне француске спољне трговине произлазила од послова са острвима. Те цифре су биле јако

смањене за време блокаже коју је према Француској одржавала Енглеска за време Наполеонових ратова 1805—1815 године, као и за време револуције 1830 године, и одмах после укидања црначког ропства. Томе укидању доскочено је тиме што је од 1854 до 1884 године доведено на острва и ту насељено преко 25.000 индуских и кинеских кулија, као и неколико хиљада афричких црнаца, који су добровољно прешли са афричких обала да ту раде и зарађују. Ради олакшања послова створене су на Мартинику и Гваделупи моћне банке, као и филијале банака у Француској.

За време Светског Рата, од 210 фабрика шећера које су на острвима постојале у почетку 1914 године, пропало је њих 135, али се то допунило по престанку рата. Према поузданим подацима, који су нам за време путовања били стављени на расположење, годишњи промет самога Мартиника прешао је 1928 године 480 милиона франака, од којих неколико десетина милиона више долазе на партију извоза. За Гваделупу је тај промет износио 340 милиона франака, опет са којом десетином милиона више за извоз но за увоз. Прво место у извозу заузимају рум (око 128 милиона франака) и шећер (око 83 мил. франака), за њима долазе: какао (са 2,6 мил. фран.), чоколада, ананас, банане (око 1 милион франака), кафа, ванила и памук. Плодност земље чини да се број досељеника повећава сваке године. Према попису од 1927 године, Мартиник је у то време имао 227.798 становника (231 по квадратном километру). Па ипак изгледа да је Гваделупа по плодности земљишта подеснија за велику производњу но Мартиник, само што још није у толикој мери рационално експлоатисана као овај. На Мартинику су сами власници плантажа саградили железничку мрежу уског колосека од 200 километара дужине, а на Гваделупи од 160 километара. На Гваделупи се још интензивно експлоатишу и простране шуме, у много већим размерама но на Мартинику.

Имали смо прилику видети на Гваделупи експлоатацију банана, шећерне трске, начин производње рума, плантаже кафе, какао и ваниле. Банане се секу са стаблом у великим гроздовима, који се

Сл. 50. — Транспорт банана на Гваделупи.

малом железницом, воловским колима или на леђима магараца доносе на место на морској обали где ће се утоваривати на брод. Оне се беру још зелене, незреле, јер је дуг пут до потрошачких места, до којих би се, да су зреле, већ распале. На

обали се утоварују у нарочите, специјално за то конструисане омање бродове, обојене потпуно бело, да би што мање упијале топлоту сунчаних зракова. У одељењима брода у којима су наслагани гроздови са бананама, нарочите инсталације одржавају сталну температуру. Бродићи се, тако натоварени, журе у потрошачка места Европе и Америке, где се одмах, без оклевања, истоварују и банане носе у стоваришта, где ће неко време стајати, да пожуте и омекшају. То бива у нарочито за то опремљеним одељењима, где се опет стално одржава потребна температура и где се довршује сазревање под надзором специјалиста, а за шта се тражи нарочито разумевање и пажња. Кад су банане тако добиле потребну боју, велики гроздови се распарчавају на мање и у таквом облику се пуштају у потрошњу. Од интереса је навести на шта се при том може наићи. Још пре но што су банане убране, у велики грозд, између банана, увукло се мноштво ситних животиња и животињица, омањих змија, гуштерова, инсеката разне врсте, и др., због хладовине коју ту налазе. Гроздови се при брању и утоваривању не прегледају, да се банане не би гњечиле и повредиле, већ се утоварују онакви какви су убрани. Сав тај животињски свет остаје у гроздовима за цело време превоза и све дотле док се не изврши распарчавање гроздова, укочен од хладноће којој су дотле ови изложени у расхлађеним просторијама транспортних бродова и стоваришта на суву. Кад се, пред само пуштање у потрошњу, гроздови почну распарчавати, појави се сав тај свет, више пута на изненађење и ужас радника који то врше. Тешко је поверовати, али је то факт који је лако проверити, да се у Зоолошком врту у Цириху налазе крупне змије које су, док су још биле мале, унесене у Европу на тај начин, скривене у великим гроздовима антилских банана. А како ће се још поверовати да се између тих, на тај начин приспелих егзотичних дошљака, налази и један примерак змијског цара

(Boa Constrictor)? Да би се то разумело, треба имати на уму да је у време када је змија извађена из банана, она била малена, дуга коју десетину сантиметара, и радник, који је на њу у тај мах обратио само толико пажње да се увери да то није каква гуја отровница, није ни слутио да ће за коју годину то постати један змијски горостас и једна од највећих атракција циришког Зоолошког врта. Нека је поменуто и то да банана, која расте у дивљем стању, нема плода; она која се увози у Европу, плод је вештачко одгајиваних стабала, добивених укрштањем са неким другим биљкама.

Сл. 51. — Шећерна трска на Гваделупи.

Плантаже шећерне трске личе издалека на кукурузна поља. У новембру стабло почиње жутети и добија на своме горњем крају по једну белу перјаницу; гледана издалека, или са висине, пространа поља, покривена таквим перјаницама које се лелујају на ветру, имају изглед узбурканог и запенушеног мора. Жетва почиње у јануару. Стабла трске, са кога је дотле већ опало лишће, пуне су шећерног сока, који се ту, као у каквој лабораторији, постепено формирао за време од године да-

на. Кад дође време жетви, жетеоци, распоређени у врсте, са великим оштрим ножевима у руци, почињу сећи стабла, певајући и шиштећи на један особити начин, да би расплашили и растерали змије, које су скривене под трском. Једна женска, водоноша, непрестано иде од једног жетеоца до другог, нудећи их водом којом гасе жеђ. Надзорник на коњу обилази врсте, ободравајући жетеоце на рад и пазећи да сви остају за време рада добро уврстани. Воловска кола, са шкрипом точкова, односе

Сл. 52. — Посечена шећерна трска.

снопове одсечених стабала у радионицу; ту их један тежак котур од камена или гвожђа окрећући се добро изгњечи, па се шећерни сок, који при том испуштају, слива у један добро очишћен басен. Сок се оставља да се избистри, бистра течност се оцеди, концентрише се испаравањем на сунцу, и затим се у великим казанима кува, док се шећер у њему не сконцентрише у густу меласу мрке боје. Један део меласе се оставља на страну за производњу рума, а други се пречишћава узастопним кувањем и таложењем, док се из њега не извади кристаласт шећер. Исцеђена стабла од трске, кад буду избачена из пресе, личе на крупно сено

и тамо их зову „багас"; она се употребљавају као гориво у пећима за пречишћавање исцеђеног шећерног сока и издвајање шећера из њега.

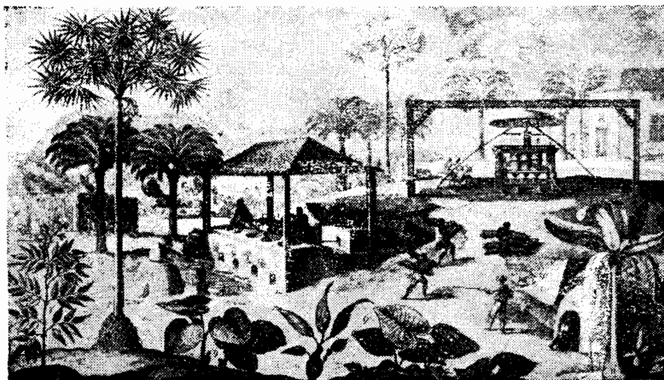

Сл. 53. — Примитивна фабрика шећера.

Сл. 54. — Примитивна фабрика индига.

Из онога дела меласе који је резервисан за производњу рума, овај се добија превирањем, дестилацијом и пречишћавањем. Првом дестилацијом

се добија једна безбојна алкохолна течност, која се назива „тафија", и којој се додаје сагорен шећер

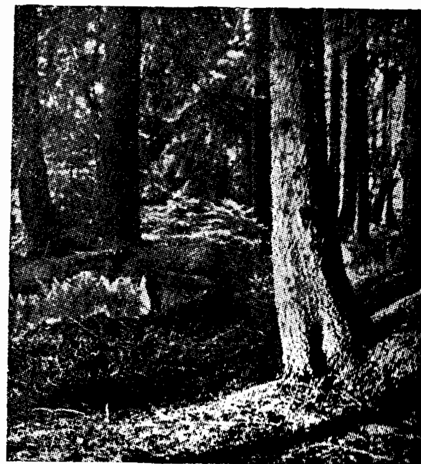

Сл. 55. — Шумска експлоатација на Гваделупи.

Сл. 56. — Шумарска кућа на Гваделупи.

(карамел), да би добила укус и мрку боју. То је један рђав рум који пали непце и гушу и којим

се задовољава већина становника острва и морнари. Други рум се добија дуготрајним држањем таквога рума у бурадима од растовине, што има да траје више година. Најбољи рум који постоји добија се дестилацијом, не непосредно меласе, већ пречишћеног шећерног сирупа после превирања, а пошто таква алкохолна течност такође буде остављена да стоји неколико година у растовим бурадима. Занимљиво је посматрати утоваривање рума у брод у местима где овај не може, због плићака

Сл. 57. — Пашњаци на Гваделупи.

или подводног стења, прићи морској обали. Мноштво црнаца заплива тада у море у правцу брода, потискујући пред собом сваки по једно или по два бурета; кад су ова догурали до брода који ће их примити, враћају се обали за нов товар, и то тако траје док се све не утовари.

Плантаже кафе се, у пространом и интензивном околном зеленилу, издвајају својом мешавином зеленила са мрко-црвеном бојом, јер је плод трешњастог облика и мрко-црвене боје, а лист је дугуљаст, на крајевима зашиљен и зелене боје. Биљка даје свој плод после шест година. Плод се тада обере и

и суши у уским и плитким бетонским басенима, у којима се често преврће, па се онда, млиновима нарочито за то опремљеним, одваја спољна љуска од унутрашњег зрна. На острвима постоји предање да је кафу донео из Арабије на острво Француз Деклие, и то у своме шеширу; на дугоме путу до Антила он је, са биљком коју је носио и која ће унети богаство у Антиле и Јужну Америку, делио порцију воде коју је добијао на броду. По истом предању, Деклие је умро у својој деведесет седмој години као пуки сиромах.

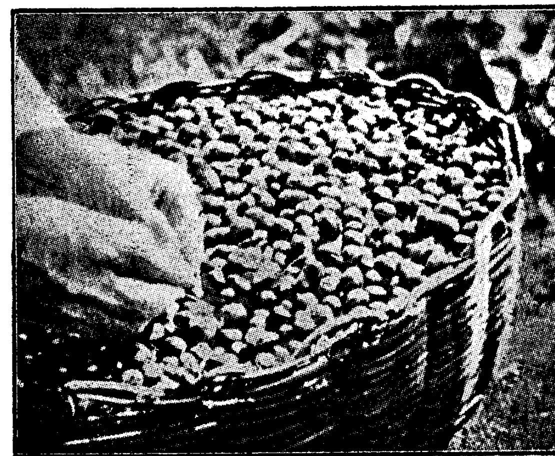

Сл. 58. — Обрана кафа у махунама.

У плантажама кокоса, гаји се једна биљка чији су цветови распоређени не само по гранама, већ и непосредно по стаблу биљке. Плод је једна врста бадема, чије језгро, зрно, лежи у љигавој белој маси. Кад је свршена берба, бадеми се, у плитким басенима, пошто се одозго добро поравне, при-

тисну даскама добро оптерећеним тешким камењем да би се спречило клијање. Из бадема издвојена пасуљаста зрна имају карактеристичну горчину од које и долази назив чоколаде: реч „шоколат” са-

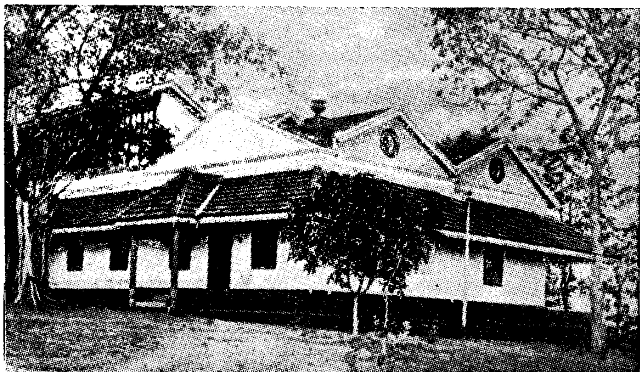

Сл. 59. — Фарма на Мартинику.

Сл. 60. — Караиби,

стављена је из две старе урођеничке речи, од којих прва, „ксокол”, значи горак, а друга, „атл”, значи вода.

Сва су острва Француских Антила, имала у прошлости своју бурну историју, испуњену догађајима важнијим но историја и понеке од великих држава. О тим ће догађајима, као и о улогама које су у опште острва Караибског Мора у њима играла, бити речи у идућим одељцима ове књиге.

XI. Поред Канарских Острва и Мадере у Шербур.

Повратак у Шербур није био правом пругом. Сврнули смо са ове и упутили се скоро право на исток, да бисмо прошли поред Канарских Острва и Мадере. Ни на једном се од ових острва нисмо задржавали, већ је брод само успорио ход у проласку поред њих, да бисмо их дуже и боље могли из даљине посматрати. Мислим да ће бити од интереса изложити овде податке о тим острвима које нам је, у томе успореном проласку поред њих, дао љубазни командант брода.

Прво смо, путујући од Малих Антила на исток, наишли на Канарска Острва. Њих има седам великих и пет малих, на једноме луку удаљеном од западне афричке обале око сто километара. Прво што смо угледали, била је висока купа, која, као да лебди у ваздуху, штрчи над воденом површином, а чија је подлога заклоњена плавичастом измаглицом. То је био чувени Пик на Тенерифи, висок 3730 метара, који, гледан из даљине, даје одиста величанствену слику.

Велика су острва густо пошумљена, са суптропском вегетацијом. Она су насељена већином Шпанцима, са норманским, фландриским, арављанским и црначким дошљацима. Клима је врло блага и здрава, нарочито погодна за плућне и нервне болеснике. Острва су пуна птица, којих има око 50 врста; све су европског карактера, осим дивље канаринке са жуто-зеленим перјем, која живи у великим јатима по шумама острва. Једини сисари су две врсте слепих мишева. Поглавита су зани-

мања становника: пољопривреда, сточарство и бродарење; јако је развијено виноградарство и воћарство.

Главна су пристаништа Санта-Круз (на Тенерифи) и Ла Лиз (на Великом Канарском Острву). У првоме је седиште гувернера; ту је и један мали шпански гарнизон. Гледан издаље, Санта Круз приказује једно необично шаренило боја: беле, зелене, црвене, жуте, од вртова и разно обојених кућа. У пристаништу Ла Лиз могу се видети највише и најлепше палме које у опште постоје, лепше, више и гранатије од афричких. Између острва је доста јак саобраћај једрењачама и омањим шпанским поштанским бродовима.

Вредно је на овоме месту поменути и једно важно научно откриће, извршено на Тенерифи ове, 1933 године, о чему, наравно, није могло бити речи у командантовим објашњењима. Зна се да су староседеоци Канарских Острва, још много пре открића тих острва од стране Европљана, били тако звани Гуанхи, којих је у току последњих векова нестало у мешавини са дошљацима. Сматра се да је то била једна исконска, чиста раса, од вајкада изолована од утицаја других раса и од које једва да још постоји по који траг. Овога пролећа, 1933 године, код села Сан Мигуел, на Тенерифи, на дну једне пећине, пуким случајем је откривено око шездесет добро очуваних мумија, мушких и женских, одраслих и дечјих. Утврђено је да су то остаци негдашњих Гуанха, и то ће бити драгоцен материјал за проучавање те ишчезле расе, о којој се данас мало шта поуздано зна. То што су мумије тако добро очуване, има се приписати веома сувом ваздуху у пећини, поред свега тога што се ова налази доста близу морске обале. Од великог је интереса и то што су поред мумија нађени и разноврсни алати, као и, у добром стању, коже разних животиња, од којих, од како се зна за острва, није никад било ни трага на њима, између осталих и кожа афричког лава.

Прошавши поред Канарских Острва, окренули смо право на север, у правцу Мадере, до које се има прећи око 360 километара. То је наш брод прешао за нешто више од једне ноћи, и сутрадан имали смо пред собом велико, интензивно зелено брдо крунисано белим облацима.

Мадера (португалски Мадеира) припада Португалији. Становници су највећим делом Португалци, који живе готово сви на јужној обали острва; северна обала је ненасељена. Цело је острво у зеленилу и у цвећу. Поред свих честих киша, клима је на острву изванредно блага, непромењива и пријатна; средња годишња температура је 18°, од које су врло слаба одступања у току целе године. Влажност, коју наносе кише, компензирана је сувим пустињским ваздухом који долази из Сахаре. Острво има велики глас као санаторијум за плућне болести. Флора је изванредно богата; на острву је, стога, у свако доба године, мноштво ботаничара из целога света. Некад је све то било покривено густом, непроходном прашумом, коју су португалски досељеници морали палити, да би раскрчили нешто земље за обрађивање. Поред субтропске, има и чисто тропске културне вегетације: шећерне трске, банана, палма и др. На све стране се чује цвркут и певање птица најразноличнијих врста, које ту налазе обилну храну, јер на острву има преко 700 врста инсеката. Пољопривреда је слаба, јер мало има земље за обрађивање; та је земља сва у рукама неколицине велепоседника. Највише је развијено виноградарство, чији се продукат, чувено мадерско вино, извози на све стране света.

Португалски гувернер седи у малој, лепој варошици Функалу, која има око 20.000 становника. У њој је концентрисана и сва трговина на острву, која је готово искључиво у рукама Енглеза.

Околина Канарских Острва и Мадере била је у току векова поприште арављанског морског разбојништва у великим размерама. Главна гнезда пирата у тим водама биле су мароканске вароши

Рабат и Сале, на западној афричкој обали, управо наспрам Мадере. У Рабату је било и мирног становништва, које се одавало сточарству, занатима или трговини, али Сале, у непосредној близини Рабата, било је насељено искључиво урођеничким морским пиратима. Одатле су се пирати, на својим лаким, окретним и брзим једрењачама нарочите конструкције и облика, разлетали по океанској пучини или поред афричких обала, пресретали трговачке бродове свих народности, бродове и робу заплењивали, а све што на њима после борбе остане живо, мушко и женско, старо и младо, одводили у ропство, па у Рабату или Салеу продавали као робље. Робови су, без икаквог обзира на старост, пол, положај у друштву, итд., употребљавани на најгрубље и најтеже физичке послове; само их је откуп, ако су до овога у току времена могли доћи, спасавао од ужасног живота у ропству.

Пре три године походио сам ту обалу и поменута пиратска гнезда, у којима су пирати истребљени тек око половине прошлога века. Сале, са својим као снег белим кућама, управо рушевинама од некадашњих богатих пиратских обитавалишта, стоји и данас онако како се нашао у време истребљења његових становника. Гледана са мора, варош изгледа весела и примамљива; кад се у њу уђе, види се да је, осим оно мало урођеничких рибарских породица што у њој живе, пуста као Помпеја.

Завршујући овај мало подужи опис самога пута, не могу а да не наведем једну комичну излетничку авантуру, коју нам је, у оној великој доколици у повратку без пристајања, испричао командант брода у проласку поред Мадере.

Данас су дуга путовања обична ствар. Приморске бродарске компаније врло често организују по који, више или мање дуг излет, и за релативно мале суме и кратко време могу се обићи обале Средоземног, или Северног, па чак и Поларног Мора, или обале Африке, или Мадера, Канарска и Азорска Острва и др. Такви су се излети почели организирати још од половине прошлога века, само, разуме се, са много мање искуства и удобности, а са много већим сумама него данас. Тако се исто, с времена на време, на великим прекоморским бродовима и путовало око света.

Прво такво излетничко путовање око света било је пројектовано у прошлом веку, и требало је бити изведено на великој једрењачи „Тибурнија”, која је припадала флоти једне енглеске поморске компаније. Брод је имао простран салон опкољен путничким кабинама и, што се онда сматрало као чудо од удобности и луксуза, имао је и купатила. Путници који су се пријавили за путовање око света, припадали су енглеској финансиској аристократији.

Кренуло се весело на пут, није се стало до Мадере, а код ове се брод укотвио, да би путници изашли на суво и потражили разоноћења после дугога путовања једрењачом преко океана. Ту их је одмах чекало једно изненађење: власти са Мадере прогласе брод за кријумчарски и забране му да се крене из пристаништа док не буде добро прегледан. Капетан брода, стари морски вук, који је био учествовао у рату и за време Рата Сецесије куражно пробио амерички блокус, поручи властима да ће сваког португалског официра или чиновника који се усуди доћи на његов брод, одмах бацити у воду. Тада му је са обале поручено да је једна батерија топова наперена на брод и да ће отпочети паљбу при првом покушају да се брод крене. Капетан се, поред свег присуства отмених путника на његовом броду, није ни мало на то освртао, и кад су се сви путници вратили на брод, нареди да се дижу једрила. У тај мах је одиста почела топовска паљба са обале, али без погодака, на велико увесељавање дама које су на сваки пуцањ одговарале веселим клицањем.

Тај је догађај унео ратоборно расположење, како у посаду брода, тако и у путнике. Раздражљиви капетан почео се боксирати и дуелирати како

са својим официрима, тако и са појединим путницима. Сваки дан је било окрвављених глава, псовки и увреда, како међу мушкима, тако и међу дамама. Путници су се поделили на партије, које су се међу собом вређале и тукле; брод је постао прави пакао.

Кад је брод стигао на антилско острво Тринидад, на које су путници изашли, преморени дуготрајним путовањем по мору и животом на броду, капетан им спречи повратак на брод, удаљи овај од обале и замени путнике једним великим товаром шећера, за који се погодио да га одатле пренесе у Њујорк. Кад је, оставивши путнике на острву, стигао у Њујорк, био је одмах ухапшен као кријумчар, јер се нашло да у броду, поред пријављеног шећера, одиста има и кријумчарске робе, коју је капетан на своју руку, надајући се да ће поред отмених путника то моћи провући, утоварио на брод још пре поласка из Европе.

Путници, напуштени на острву, вратили су се у Енглеску како је који могао. Епилог комичног излетничког путовања био је велики број тужби које су учесници у њему, чим су стигли у Енглеску, поднели властима против бродарске компаније, капетана, особља брода и против својих сапутника, са којима су се на путу вређали и тукли. Тако се завршило прво организирано излетничко путовање око света, које је у своје време, описано од европских и америчких дневних листова, изазвало буру од смеха у целоме свету.

ТРЕЋИ ОДЕЉАК.

Антилско гусарство.

XII. Повод антилског гусарства.

Коме се, од оних што читају, није још од детињства распаљивала машта историјама, причама и романима о подвизима морских гусара, о бродовима нападнутим од ових на океанској бескрајности, о авантурама од гусара заробљених морепловаца, о неизмерноме гусарском благу скривеном на дивљим и пустим острвима океана, о пустоловинама истраживача тога блага? Кога од оних што су читали фантастичне приче Едгара Поа није узбуђивала историја баснословног блага капетана Кида, закопаног на пустоме острву Атлантског Океана, о коме је сам гусар, пре но што ће бити суђен и обешен у Енглеској, оставио шифровану забелешку, дешифровану оштроумљем оних у чије је руке случајно допала?

Међутим, о томе шта су то гусари, ретко се, у опште, има тачна идеја. Распрострањено је мишљење да се под гусарством има разумети морско разбојништво; гусари би били они што вребају, дочекују, пресрећу и гоне трговачке бродове на отвореноме мору, убијају или заробљавају, па уцењују откупом оне које на броду нађу, пљачкају брод, па онда овај, као сведока злочина, остављају напуштен на пучини или га уништавају. Таква је идеја скроз погрешна. Право гусарство је нешто сасвим друго; у њему је много витештва и ритерства, а поменута, о њему у опште распростра-

њена идеја, може се односити само на дегенерисану варијанту у коју се изметнуло оно право, у своје време потпуно регуларно, званично допуштено и организирано ритерско гусарство.

Морских разбојника било је од вајкада, а они постоје и данас. Међутим, право, ритерско гусарство, онакво какво се за време од скоро три века обављало на Атлантском Океану, стварало један важан део светске историје и оставило неизгладиве трагове у тој историји, прошло је као метеор кроз позорницу људских догађаја и ишчезло да се, бар у своме типичноме облику, више не врати. Шта је било то гусарство, шта му је дало повода, створило га и одржавало за читава три века, како је вршено и због чега га је нестало, видеће се из даљег излагања.

*

* *

Као што је напред казано, Колумбо је 1492 открио острво Сан-Доминго, и назвао га Хиспањола (Мала Шпанија). Прогласио је одмах његово припадништво краљу Шпаније и саградио на њему утврђење. Тада је острво било насељено Индијанцима, за које је Колумбо нашао да су доста културни, врло благи, мирољубиви и услужни.

Али то ни самога Колумба није спречило да отпочне са Караибима, становницима острва, поступати нечовечно. Шпанци, који су на острво дошли после њега, продужили су то у много већој мери, и убрзо после Колумбовог похода, већ године 1503, после десет година шпанске владавине, од пет самосталних урођеничких државица на Сан-Домингу остала је само једна, која је имала за поглавицу једну жену. Тадашњи шпански гувернер је ову на превару намамио у свој логор, као и већину њених поданика; на дати знак шпански војници навале на урођенике, побију их на најсвирепији начин и поглавицу обесе. Остале урођенике, који су се разбегли по острву, похватају и одведу као робове.

Нечувена свирепства од стране Шпанаца учинила су да је за првих педесет година њихове владавине на Сан-Домингу уништено преко пола милиона урођеника, читава једна раса. За то време су Шпанци завладали најбогатијим областима и острвима Средње и Јужне Америке, где су наишли на неизмерна богаства у злату, сребру и драгом камењу, као и у плодовима, зачинима и др. Тада се Шпанцима придруже и Португалци, и да би се између двеју држава избегли неминовни сукоби, папа Александар VI изда своју чувену булу којом је одређена расподела ново-пронађених земаља међу Шпанцима и Португалцима. У були нема ни помена о Французима, Енглезима и Холанђанима, који су у то време имали јаке поморске државе, али дотле још нису мислили на колонизирање у удаљеним земљама.

Сматрајући да су им права на освојене земље тиме потпуно учвршћена, Шпанци и Португалци су предузели све мере за то да им друге народности у тим областима не сметају, и да се држављани ма које друге државе ту не појављују. Забрањено је било чак и искрцавање у њима; никакав странац није се трпео ни као становник, ни као пословни путник. Стран морепловац, који би изашао на суво, био би убијен, или претворен у роба, пошто му је брод, са свим што се на њему нађе, присвојен. Докле се у томе ишло, може се видети из овог карактеристичног случаја: један француски брод, који није имао ни додиривати шпанске обале, срео је на океану један залутали шпански брод који је ишао на Антиле, а чији командант није био у стању управљати га путем којим је требало пловити. Командант француског брода, на молбу шпанског команданта, услужно пристане да промени свој правац путовања и да шпански брод одведе у Сантјаго, на острву Куби. Чим су оба брода стигла у Сантјаго, на место захвалности шпанске власти, француски брод буде задржан и заплењен, а капетан окован са целом посадом брода

и бачен у тамницу. Тако се поступало не само са страним бродовима који пристану уз шпанске обале, већ и са онима који се нађу на океанској пучини, на доста великом растојању од тих обала. А дотле су првобитни становници Сан-Доминга били готово сасвим истребљени; оно мало што их је остало, морали су избећи у прашуме на острву и потпуно подивљати.

Све је то, већ последњих година петнаестог века, узбунило и огорчило цео тадашњи цивилизовани свет, а у првоме реду Французе, Енглезе и Холанђане. Код Енглеза и Холанђана, протестаната у маси, ефекат се у први мах ограничио на то што су после папине буле морепловци и прекоморски трговци у масама прелазили у протестантство. У Француској је ефекат био много стварнији. Краљ Франсоа I је, прочитавши папину булу, љутито узвикнуо да би волео видети у Адамовом тестаменту ону клаузулу која даје право његовим директним наследницима краљевима Шпаније и Португалије да међу собом тако поделе свет. Као одговор на булу, он је отпочео својим поданицима морепловцима издавати овлашћења да организирају експедиције које ће оружаном силом нападати шпанске и португалске бродове на путу од Америке до Европе, и који ће на све могуће начине ометати њихове транспорте и трговачке послове на томе путу. Таква су се овлашћења, која је издавао и потписивао лично француски краљ, звала: „lettres de marque“. Она су створила право, велико, званично гусарство; ово се тада звало „la course“, они који су му се одавали звали су се „les corsaires“, у први мах „les coursaires“.

Од тада је настао, у тропским морима, сталан рат између Француске и Шпаније, за који нису више важили ни уговори о миру закључени у Европи између тих двеју држава. Ово последње је било с тога што су се и сами Шпанци противили томе да се у европске уговоре о миру уноси ма шта од

онога што се дешавало у њиховим прекоморским земљама, из бојазни да не буду принуђени признати ма и најмање права Французима у тим земљама.

На бескрајној пучини Антлантског Океана почеле су поморске битке необичне врсте. Француски гусари, изабравши подесне базе за своја склоништа и снабдевање, излазили су из ових на отворено море, данима и недељама крстарили по овоме очекујући тренутак кад ће на далеком видику спазити једрила каквог шпанског галиона који преноси благо из Америке у Шпанију. Међу таквим склоништима, која су задавала страх шпанским и португалским бродовима, била су на првом месту она на Азорским и Канарским Острвима. Међу гусарским шефовима тога времена, који су имали за базу својих операција та острва, нарочито су се били прочули Жан Дубле и Жан Флери, који је носио надимак Флорен. Овај последњи је напао галион који је преносио благо које је Кортез запленио од Монтезуме; галион и благо су прешли у руке гусара и раздељени по ондашњем споразуму између француске државе и гусара.

У току времена гусари су постали све смелији. Један од њих је 1536 год. ушао у само шпанско пристаниште и отео шпански брод у њему; идуће године улетео је са својим гусарским бродом у пристаниште у Хавани, препуно шпанских бродова, и ту је запленио и одвео три велика шпанска галиона.

Али и то није било довољно. Почеле су се склапати нарочите компаније, сличне командитним друштвима, са циљем да о свом трошку организирају гусарске експедиције које ће нападати шпанске бродове, а по потреби и саме њихове вароши по удаљеним колонијама. Компаније су биле једна врста индустриских предузећа, у којима ће добит бити плен што ће се, према уговору, поделити на гусаре и на учеснике у материјалној организацији предузећа. У такве компаније нису се устру-

чавали улазити, као ортаци, ни сам француски краљ, кардинали, адмирали, па и високе даме из француске аристократија. Таква је нпр. била компанија о којој је 1541 год. шпански посланик на француском двору известио по нарочитом куриру своју владу и у којој су као ортаци учествовали краљ од Наваре, кардинал Турнон, Госпођа од Етампа и др.

Са своје стране, да би ометали таква предузећа, Шпанци су били у Француској организирали читав један систем шпијунаже, са својим агентима који су, расподељени дуж француских обала, гледали да сазнаду кретање бродова, циљеве путовања, и све оно што би могло бити у каквој вези са гусарством, па да о томе на најбржи начин известе своју владу. Нарочито су били јаки такви шпијунски центри у Ла-Рошел, Сен-Мало, Кроазику, Нанту и Диепу.

Смелост гусара све је више расла. Дошло је време кад се више нису задовољавали нападањем на шпанске бродове и плењењем блага које ови превозе из Америке у Европу. Они су прво почели приближавати се обалама шпанских насеобина и нападати на бродове који пролазе дуж саме обале. Затим су се почели искрцавати и на обалу, па нападали на села и вароши и пљачкали по њима све што се може. 24 јула 1543 год. становници богате шпанске вароши Картагене били су у зору пробуђени страшном виком; три стотине француских гусара су пробили капије града и стали пљачкати варош. Морало им се платити 35.000 пезета у злату па да престану са пљачкањем и да оду. Године 1554 нападнут је Сантјаго, из кога су се гусари повукли однeвши 80.000 пезета у злату. Било је и гусарских шефова који су се нарочито специалисали у таквим предузећима. Најчувенији од њих је био Франсоа Леклерк, назван Дрвена Нога. Кад се са својих авантура враћао у Француску и довлачио плен, бивао је гост француских адмирала. Краљ Анри II дао му је племство као награду за показану храброст и велики плен који је довла-

чио у Француску. Његов први помоћник Жак Соре, кад је радио сам, био је врло свиреп. Једном приликом је срео, напао и освојио један брод у коме је било четрдесет шпанских свештеника. Наљућен тиме што су и они узели учешћа у борби, Соре побаца њих тридесет и девет у море. Једини кога је поштедео, један врло млад свештеник, изјави да би и он радо отишао трагом својих старијих; Соре му са пуно љубазности одговори да нема срца одбити му жељу, и сам га својеручно баци у море.

Било је, међутим, и врло доброћудних гусара. Такав је н.пр. био француски племић Менжуен од Каване, који је оставио лепу успомену у томе погледу. Кад је једном, на отвореноме мору, срео португалски брод натоварен вином, наредио му да стане и упитао шта носи, и кад му је одговорено да носи бурад са вином, он је најучтивије замолио заповедника брода да му уступи неколико бурадi, да би се са својим момцима, који су иза њега стајали до зуба наоружани, могао добро провеселити, па га је после поздрава пустио да продужи пут. Слично је учинио и са једним шпанским бродом који је превозио крупну стоку; пошто се заповеднику брода извинио што га зауставља, потражио му два вола, и добио их, без даљег објашњавања пустио је брод да иде куда је пошао. Истина је и то да су такви гусари били изузетци; правило је било да се све што дође под руку заплени. Ако је то постигнуто без борбе, са заробљеницима се поступало човечно, и они су искрцавани на места на која наилазе шпански или португалски бродови који ће их примати и превести куда треба. Ако је нападнути брод дао отпора, са онима који су после борбе на њему остали у животу поступано је исто тако

Али и смелост тих првих гусара убрзо је премашена. Ускоро после њихових подвига појавила се једна нарочита врста гусарства која испуњава цео седамнаести век необичним подвизима. То је била појава „флибустира”, гусара од којих је дрхта-

ла цела шпанска Америка и који су оставили неизгладиве трагове у историји шпанске државе. Они воде порекло од једне доста мале групе авантуриста, насељених на малом острву Корњача (Тортуга), раздвојеном од северне обале великог острва Сан-Доминга, као што је напред казано, уским морским пролазом пуним ајкула, а чији ће се становници, изазвани поступцима Шпанаца, претворити у огорчене и страшне непријатеље својих гонилаца и угњетача. Ти авантуристи су носили назив „буканира" и бавили се пословима о којима ће овде бити речи.

XIII. Буканири.

Ма да су Шпанци свим силама спречавали долазак странаца у Америку, ова је почетком седамнаестог века почела привлачити авантуристе из Европе. Једни су долазили да ту стекну богаство које у Европи или нису никад ни имали, или су га изгубили; други су ту нашли прибежиште од гоњења за дугове или злочине. Велика већина тих авантуриста били су Французи, понајвише из Нормандије или из околине Нанта.

Године 1625 један нормандски племић допутује из Француске на Антиле, и ту на једном омањем пустом острву оснује малу насеобину. Скоро у исто време искрца се на исто острво и једна група Енглеза, који са Французима споразумно поделе острво и почну и једни и други живети од лова. Године 1630 наиђе на острво једна шпанска флота од неколико ратних бродова и нареди становницима острва да одмах напусте ово, јер ће иначе бити побијени. Један део становника отплови тада за Европу, а деведесет Француза на своме броду пређу на острво Корњача (Тортуга), где оснују мало насеље. То насеље ће после неколико година постати гнездо гусара и страшило за шпанске колоније.

После кратког времена један француски гусар доведе на острво Корњача пун брод црначких робова, до којих је дошао напавши и запленивши један енглески брод који је превлачио те робове са афричких обала. Робови које је оставио на острву, били су добро дошли његовим првим европским становницима за потребне радове. Кад се за то чуло у Француској, мноштво других авантуриста стане прелазити преко океана и насељавати Тортугу.

Северни део острва Сан-Доминга, који је од Тортуге раздвојен уским морским пролазом, био је у то време ненасељен. Шпанци су држали његову јужну и источну обалу, а унутрашњост великог острва са својим прашумама, као и северна обала, биле су ненасељене. Шуме су биле пуне дивљих говеда, бикова и крава, као и дивљих свиња. Највећи део авантуриста са Тортуге пређе на северну обалу Сан-Доминга и ода се лову, који је био невероватно обилат. Тако се на тој обали, и на самоме острву Корњача, створи једно ловачко насеље које је живело искључиво од лова. Да би се лакше радило, ловци су се удруживали по двоје, који су се узајамно сматрали као једна врста побратима. Побратимство је било јаче и од породичне везе; два побратима била су један другоме верни, одани, увек готови да дају и животе један за другога; делили су све на пола и наслеђивали један другога.

Необичан је био живот тих ловаца, најпримитивнији живот у дивљој и бујној природи, онакав какав би могао инспирисати Жан-Жака Русо-а. Нису имали сталнога стана, пошто су непрестано ишли за ловом. Колебе су правили само онда кад су се хтели задржати дуже време у каквој области пуној лова. Сваки пар ловаца имао је по једнога или два шегрта; то су били млади људи, скоро дечаци, који су, дошавши ту из Европе без икаквих средстава, погађали се да служе код ловаца за време од три године, после чега су добијали као награду пушку, муницију, ловачке псе и по педесет кило-

грама дувана, па онда и сами постајали самостални и пуноправни ловци.

Лов се обављао на овај начин. Рано изјутра пошла би оба ловца побратима у лов, праћени својим шегртима и ловачким псима. То је била једна раса крупних, крвожедних паса, пренесених на острво и дресираних за лов бикова и свиња, а који су се на острву брзо размножили. Ловци су били на-

Сл. 61. — Шегрт буканир.

оружани пушкама великог калибра, које су се нарочито за тај лов у то време фабриковале у Диепу и у Нанту. У торби, пребаченој преко рамена, ношена је муниција, а у футроли од коже, коју су сами правили и коју су привезивали себи уз бокове, било је по неколико већих и мањих месарских добро изоштрених ножева. Шегрти су водили псе, којих је кашто било по двадесет и више. Кад су пуштени пси нашли у шуми бика, овај, бежећи

од њих, наиђе на ловца који га добро управљеним метком обори. Шегрти одмах притрче и докрше га, па онда један од њих остане на месту да му скине кожу и разуди га. За то време ловци са керовима продужи тражити други лов, бика или дивљу свињу. По неки од ловаца су се толико били извежбали у своме послу, да нису налазили за потребно трошити муницију, већ су бику у трку успевали пресећи ногу и тиме га задржати, па онда довршити. Тако се дешавало да мноштво прерађених кожа са острва није нигде било пробушено, што је показивало да бик није убијен пушчаним метком.

Коже су ту одмах, на лицу места, или код ловачке колибе, штављене, а месо је прерађивано у пастрму, и то на један нарочити начин који су ловци примили од првобитних становника острва, Караиба. Усољено и на кајише исечено месо, пребачено преко решетке од укрштених штапова, испод које је тињала ватра, сушено је на врелом диму, али не од дрва, већ од отпадака кожа и од костију уловљених животиња, бачених на жар под решетком. Тако осушено месо имало је лепу угасито црвену боју и пријатан мирис; могло се очувати дуже време и на тропским врућинама и било је јако цењено чак и у Европи. Оно је у први мах употребљавано само за исхрану ловаца и становника северне обале Сан-Доминга и острва Корњаче. Али се за њега брзо прочуло и сваки је француски, енглески и холандски брод који би туда пролазио, свраћао на острво да купи тога меса, у замену за разне потребе ловаца и становника, као барута, олова, вина, одела, оружја, ножева, секира и др.

Поменути начин прераде меса, Караиби, од којих је и примљен, звали су „букан”, и по томе су ловци Сан-Доминга и Тортуге названи „буканири”. Тим именом ће се звати и доцније, кад се, огорчени поступцима Шпанаца, буду одали гусарству и немилосрдном истребљавању својих свире-

них непријатеља. Они ће се мало доцније изметнути у „флибустире", који ће бити страх и трепет за шпанске насеобине и задавати одсудне ударе шпанској прекоморској трговини и колонизирању.

Они становници острва Корњаче који нису били ожењени, одавали су се земљорадњи. Нарочито су гајили шећерну трску и дуван и продавали то бродовима који су ишли за Европу. Из Француске им је бродовима доношено све што им је било од потребе, а није га било на острву. Ту су, на острву, буканири продавали месо и коже од уловљених животиња, па остајали да у крчмицама на острву потроше оно што су од лова добили. Тако је постала једна врло напредна француска колонија, којој је француска влада поставила и свога гувернера. Први гувернер острва Корњаче био је Левасер, постављен 1641 год., а убијен 1651.

Поред свега тога што је на острву постојала француска власт, буканири, расути по прашуми, нису у својим међусобним споровима апеловали на ову, већ су спорове сами пресуђивали на своје начине. Ако се спор није могао решити мирним путем, имао га је решити двобој. Овај се морао извршити са највећом исправношћу; ако другови примете ма што што им се при двобоју учини као неисправно, онај који је то учинио био је одмах на лицу места обешен, или је добио метак у главу. До крајности груб живот који су водили, утицао је и на темпераменат и на карактер буканира. Ма да су у основи били врло правични, били су у исто време и врло свирепи кад дође до разрачунавања ма са киме. Највише су од тога патили њихови млађи, који су бивали свирепо тучени, кашто и дотучени, због какве мале грешке или непокорности. Треба поменути и то да се нико од буканира ни од њихових млађих није звао својим правим именом, већ само надимком који су му дали другови. То је дошло отуда што је велика већина њих имала разлога да крије своје право име и порекло.

Као што је поменуто, велика већина буканира имала је за поприште свога рада северну обалу и унутрашњост острва Сан-Доминга, на чијој су се источној и јужној обали били населили Шпанци. Видећи да француских авантуриста на острву бива све више и да њихова насеобина сваким даном постаје све напреднија, Шпанци се реше да их оружаном силом отерају са острва, а ако буде могућно, и да их све побију. Пошавши на буканире са доста војске и не покушавши ни преговарање са њима, напали су изненада и побили буканире порастуране по прашуми, и лову на бикове и дивље свиње. Они који су измакли покољу скупили су се и дали Шпанцима такав отпор да су се ови морали повући са великим губитцима. Од тада се буканири више нису растурали по лову, већ су ишли у гомилама и заједнички се бранили од Шпанаца. У историји тога времена и тога краја забележено је мноштво примера њихове изванредне храбрости и јунаштва при тим сукобима. У великом броју случајева су не само сузбијали, већ и потпуно уништавали бројно много надмоћније шпанске одреде одређене да их опколе и сатру. Једном је једна група од стотину буканира била нападнута од једног јаког шпанског одреда од пет стотина војника, под командом храброг и искусног официра. И не чекајући противников напад, буканири учине јуриш на шпански одред, потуку га и натерају у дивље бегство, при коме су изгинули и командант и сви официри.

Овај последњи догађај је толико застрашио Шпанце, да су одустали од нападања буканира у већим групама, па су се вратили староме начину крстарећих одељења која су по шумама тражила, нападала и убијала осамљене буканире или њихове омање групе. Та су одељења имала такође за задатак да побију што већи број дивљих бикова и свиња по шумама Сан-Доминга, како би тиме што више ограничили средства за живот буканира и становника на острву Корњачи. Буканири су тиме

били принуђени напустити те шуме и тражити прибежишта на северној обали Сан-Доминга. Па пошто ту више није имало лова, јер је дивљач већ била потамањена, они отпочну гусарити по околноме мору, најпре у близини Сан-Доминга и Тортуге, а затим све даље, док позорница њихове акције није захватила цео Антлантски Океан дуж Антила и америчких обала. Тако је од првобитних мирних сувоземних ловаца постала једна нова врста морских гусара, чија ће се акција ограничити само на дотадашње крвне непријатеље буканира, Шпанце. Ти гусари ће се брзо намножити, ојачати, осилити, испунити страхом шпанске колоније, и задавати тешке ударе шпанској трговини и саобраћају међу колонијама и са Европом.

XIV. Флибустири.

Ти гусари што воде порекло од буканира са Сан-Доминга и острва Корњача, назвали су се „флибустири", по једној исквареној холандској речи која значи „слободни пљачкаши". Они су признавали власт француског гувернера на Корњачи и покоравали се његовим наређењима. Овај им је, од своје стране, чинио да од француске владе добију званично овлашћење за нападање и заробљавање шпанских бродова. Овлашћења су се звала „lettres de marque"; онима који су из Француске полазили да се придруже флибустирима, издавао их је лично Краљ Луј XIV. Ево како је изгледало једно такво овлашћење:

„Луј, по милости божјој краљ Француске и Наваре, поздравља оне који ово буду читали.

„Жалбе које нам долазе од дужег времена на оно што наши поданици трпе у својој поморској трговини, од стране непријатеља наше земље, принуђавају нас да прибегнемо мерама које налазимо за потребне. Ми налазимо да је целисходно и правично да фаворизирамо оне од наших поданика

који желе да организирају гусарство и да му се одаду.

„Из тога разлога, ми дајемо одсуство, овлашћење и мисију господину X. У., команданту брода Z., да у пристаништу Сен-Мало опреми и наоружа за тај циљ тај брод, да узме колико му треба људи, намирница, топова и муниције да би могао нападати непријатеље наше државе на мору; да ове заробљава заједно са њиховим бродовима, оружјем и свим оним што на броду нађе; да према њима употреби све потребне и допуштене мере; да на броду за време крстарења истакне нашу заставу; да у адмиралитету потпише и преда списак својих људи са њиховим именима, презименима, датумом, местом рођења и местом сталног становања; да по повратку поднесе извештај маринском одсеку, са документима који ће по потреби правдати његове поступке.

„Наређујемо нашем драгом М. Н., француском адмиралу, свима његовим потчињеним официрима и особљу бродова да га слободно пропуштају са његовим бродом и пленом, да му ни у чему не сметају и да му укажу сваку помоћ која му буде требала.

„Молимо наше иностране пријатеље и савезнике и њихове заповеднике морске силе да не отежавају мисију коју смо дали команданту брода Z и да му укажу сваку могућну љубазност.

„Дато у Версаљу (дан, месец, година.) Луј."

На тај начин је морско гусарство, дотле сматрано као обично морско разбојништво, постало један од француске владе званично допуштен начин ратовања на мору и одмазде за поступке непријатеља према француским поданицима на мору и у колонијама. Они који су собом носили таква овлашћења из Француске, сматрали су да су овлашћени, у интересу посла и што успешнијег извршења мисије, спремити и наоружати за гусарење и друге бродове које буду нашли у колонијама, узимајући у своју службу и људе који су дотле

самостално гусарили, или који су мислили одати се томе опасном, али приносном послу. То је учинило да на острво Корњачу почну у масама придолазити из Европе и придруживати се гусарима, не само француске авантуристе, већ и они из Енглеске и Холандије. Како је који шпански брод падао у руке гусара, тако је одмах на њему посада била смењена гусарима и брод је одмах био пуштен у рад. Тако је састављена читава једна флота ко-

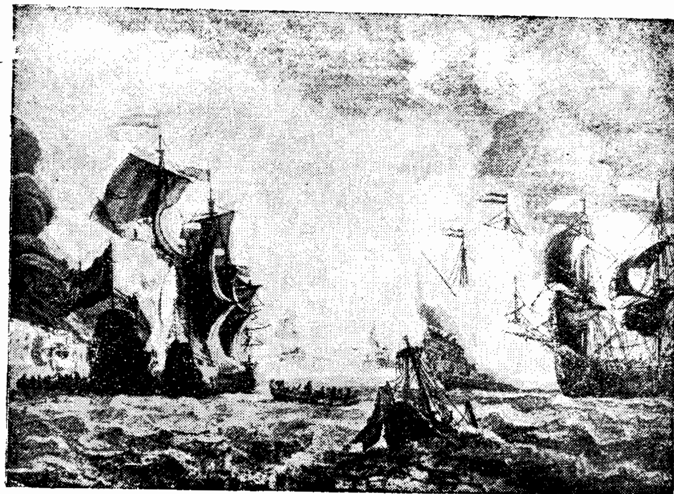

Сл 62. — Борба ратних бродова са Флибустирима

смополитских гусара, који су сви носили назив „флибустира" и који су били под заповедништвом одважних шефова, а нападали искључиво Шпанце и њихове бродове.

Начин живота флибустира на гусарском броду био је овакав: брод је обично имао посаду од тридесет до четрдесет гусара, са једним хирургом и једним куваром. Нарочито је важна личност био хирург, коме је посао био да превија ране, а по потреби и да врши операције. Хранили су се усоље-

ним месом и једном врстом каше од куваног крупног брашна. Док су незапослени спавали, или се међу собом забављали, одређени на стражу пажљиво су мотрили кад ће се појавити катарка и једрила каквога брода на далеком видику. Кад стража јеви да је спазила брод, и кад се капетан увери да је он шпански, гусари се почну припремати за смрт; један од другога су тражили опроштај за међусобне сукобе које су пре тога имали, па су заједнички читали молитву у којој моле за победу и за богат плен. Кад је то свршено, сви, до зуба наоружани, полежу на палубу брода, осим крмара који држи брод управљен према ономе што ће се напасти. Растојање између бродова постаје све мање; кад гусарски брод дође на домет топова са шпанског брода, овај оспе на њега паљбу, на коју гусари обично и не одговарају. Крмар се стара да мења правац кретања брода како би отежавао нишањење Шпанцима, али приближавајући се непрестано њиховом броду. Кад се растојање толико смањи да ће за који тренутак наступити судар бродова, гусари поскачу на ноге и пребаце на нападнути брод нарочите гвоздене куке од којих је свака везана за по једно меко уже, чији крај они држе у рукама. Куке се закаче за ограду брода на који су бачене и тада, затежући свом снагом ужад за коју су везане куке, гусари привуку свој брод нападнутоме, пристану уз њега и у тренутку уз дивљу дреку искоче на његову палубу, са исуканим сабљама и ножевима, са замахнутим секирама и пуним пиштољима заденутим за појас. На нападнутом броду настаје једна гужва, вика, гушање, очајна борба на живот и на смрт, из које готово без изузетка гусари излазе као победници. Дешавало се често и то да се, у тренутку кад дође до искакања гусара на брод, овај предаје без борбе, да би посада избегла своју сигурну погибију од гусарских секира и ножева.

Кад је брод освојен, хирург одмах почне прегледати рањенике, како гусаре, тако и Шпанце,

и превијати их или их оперисати. Пошто су мртви побацани у море, бродови се упућују најближој обали да би заробљенике искрцали на суво, па онда настане разгледање и подела плена. За поделу су постојала строга правила, против којих се нико није бунио и која су се безусловно и у свима приликама примењивала. Најпре се издвајао део за онога о чијем је трошку организован гусарски поход; то је обично била држава, каква компанија или сам капетан брода. За гувернера острва Корњаче, као заштитника свих гусарских похода и власти под коју су потпадали сви антилски гусари, издвајано је десет од сто од плена на деобу. Сви од у животу преосталих гусара добијали су једнаке делове, са изузетком хирурга и главног тесачког мајстора на броду, који су добијали нешто више. Тако је исто додељивано више и појединцима за које сви нађу да су при нападу учинили какве нарочите услуге, као и тежим рањеницима који су показали јунаштво. Заплењени брод је довођен на острво Корњача ако су гусари били Французи, а на Јамајку ако су то били Енглези. Ту се онда одлучивало шта се са њиме има учинити.

Дисциплина је на гусарским бродовима била веома строга. Коцкање је било најстрожије забрањено, да би се избегли излишни сукоби међу играчима таквог темперамента какви су били гусари. Онај који напусти одређено му место, или напусти брод за време напада, кажњава се смрћу. Крађе су кажњаване на врло свиреп начин, одсецањем носа или увета кривцу или остављајући га на каквоме пустом острву. Омање сукобе и спорове пресуђивао је један нарочито од свих гусара на броду изабрани друг. Казна се тада састојала у батинању. Ако је сукоб био такав да се завађени не могу измирити, он је, по одлуци тога друга, морао бити расправљен двобојем, сабљом или пиштољем, пред свима гусарима на броду.

Кад се дешавало да још не располажу својим гусарским бродом, јер су скоро дошли из Европе,

или им је дотадашњи брод потопљен у борби или од буре, флибустири су, по њих петнаест до двадесет, добро наоружани пиштољима, ножевима, сабљама и секирама, полазили у чамцу на отворено море, на место где су се надали да ће срести какав шпански брод. Кад нису имали за то готов чамац, онда су га сами правили дубећи дебело стабло, каквих је онда у прашумама било у изобиљу. Често пута би се, очекујући плен, прикрили у ка-

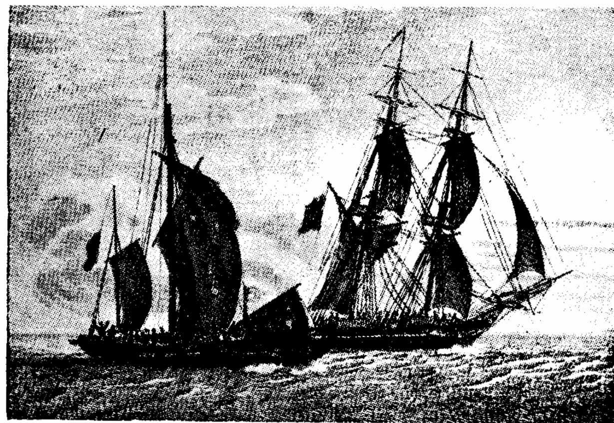

Сл. 63. — Флибустири крстаре по Антилском Мору.

квоме стеновитом заклону забаченог острва, поставивши своју стражу на врху стене. Најчешће би спазили какав шпански рибарски бродић, који би без борбе освојили и на коме су увек налазили потребна им весла, ужад, једрила, храну и одела. Пошто искрцају рибаре на најближу обалу, не учинивши им никакво зло, они напусте свој чамац и отплове на пучину већ много пространијим и подеснијим рибарским бродићем. Ту убрзо пресретну какав још подеснији трговачки брод који обавља трговину у Антилском Мору или Мексиканском Заливу, заплене га, доплове њиме до своје базе на острву

Корњача, ту га потпуно опреме за гусарење и наоружају топовима којих је на острву било заплењених од других гусара, и тако опремљени полазе на дуго крстарење по океану, са кога или ће се вратити са богатим пленом, или се никад неће ни вратити.

Нарочито је лукративно било нападање великих бродова, галиона шпанске краљевске марине, који су из богатих шпанских насеобина у Средњој

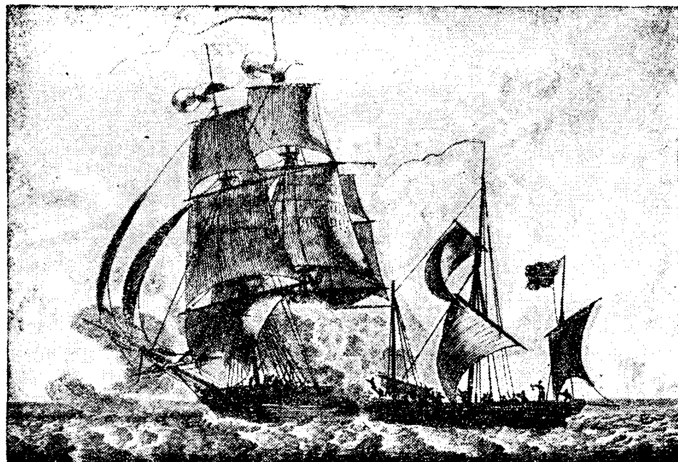

Сл. 64. — Флибустири крстаре по океану.

и Јужној Америци преносили у Европу злато и сребро у полугама, драго камење, шећер, дуван, какао и др., а из Европе вукли брашно, штофове, платно, вино и др. Такве је галионе, баш због њихове гломазности, тешке покретљивости и тешкоћа да брзо мењају правац кретања, гусарима било и најлакше савладати, са својим лаким, брзим и окретним бродићима. Топови на галионима нису били од велике користи за одбрану ових, јер су гусари мењали сваки час правац свога приласка, а тиме и нишанске линије за топове брода. Међутим,

кад су већ успели доћи до нападнутог брода, привезати се за њега и искакати на његову палубу, победа им је била сигурна, јер су то били окретни и одважни људи за које ни туђ, ни њихов властити живот није ништа значио.

Дешавало се да су галиони, из бојазни да не буду од гусара нападнути, полазили на пут у групама, покашто као читава једна флота, праћени „армадом”, т.ј. једним одредом шпанских ратних бродова. Флибустири су тада пратили флоту изда-

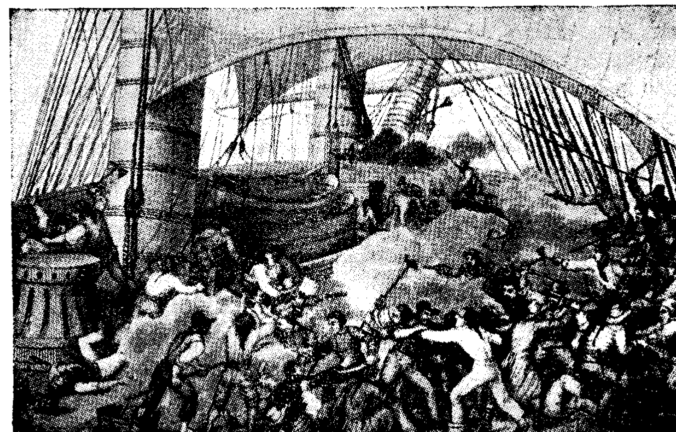

Сл. 65. — Шпански галион нападнут од флибустира

лека и невидљиво, па, као курјаци при повратку Наполеонове војске из Русије, вребали да бура, магла или какав случај издвоји из групе који галион, који би за осталима заостао. Тада би се њихов бродић, брз као ветар, у часу створио поред усамљеног шпанског брода, гусари би у овај ускочили, и посао је био врло брзо свршен.

Невероватна је одважност и дрскост са којом су гусари флибустири нападали бродове који су имали и по десет пута већу посаду и били нао-

ружани најсавршенијим топовима свога времена и најпоузданијим другим средствима за одбрану. Дуго се време н. пр. препричавао у Европи и Америци необичан подвиг једног флибустира који је и пре тога већ био стекао глас смелога гусара, Пјера из Диепа, прозваног Велики Пјер. Са неколико својих људи, на старом, исквареном и иструлелом чамцу, он је крстарио дуж западне обале Сан-Доминга. Чамац је на све стране пуштао воду, а са храном и пијаћом водом је било врло оскудно. Одједном стражар на чамцу повиче да је на видику брод, велики шпански ратни брод страшнога изгледа. Пјер се ни тренутка није премишљао; са шаком својих људи он полети броду, који о маломе и слабом гусарском чамцу није ни водио рачуна. Гусари се одједном створише поред брода, бацише на њега своје гвоздене куке за закачивање и почеше искакати на брод. Пре но што је последњи од њих искочио из чамца, он је, по тајном споразуму са Пјером, гвозденом полугом на два-три места пробио натрулело дно чамца, тако да је овај одмах потонуо. Пјер је наредио да се то учини зато да његови гусари не би имали одступнице, те да буду приморани, не рачунајући на ову, борити се на живот и смрт. Пренеражена и запрепашћена посада на шпанском броду није могла доћи себи од изненађења; за време док су се војници крстили од чуда, Пјер и његови људи су везали заповедника брода који се у својој кабини мирно картао са официрима, наперивши пиштоље на бурад са барутом поређану у отвореним магацинима брода и запретили да ће одмах све дићи у ваздух ако им се брод не преда безусловно. Не знајући у оној гужви колико има нападача, војници су одмах положили оружје и били спроведени у подруме брода, у које су закључани. Гусари, задржавши од матроза заплењеног брода само најпотребнији број да би се могло маневрисати и пловити, довели су брод на острво Корњачу, па одатле сву посаду са брода превезли на острво Сан-Доминго и тамо

је оставили. Тада се показало да заплењени брод није био ништа мање него брод вице-адмирала шпанске флоте, који се пуким случајем одвојио од своје флоте што је пловила за Шпанију и тако допао у руке гусара.

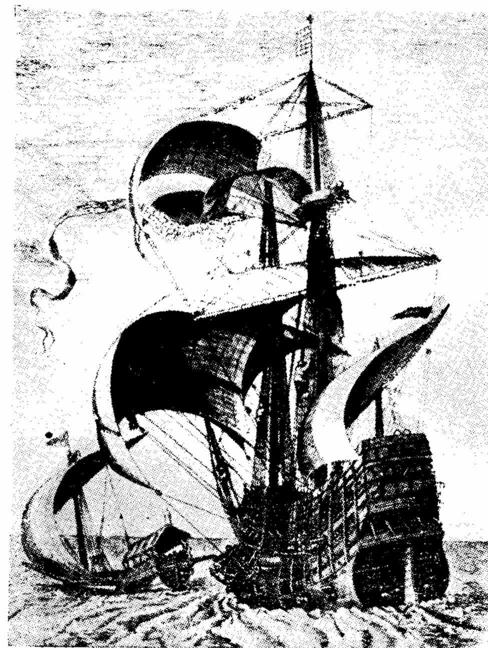

Сл. 66. — Шпански галион заплењен од флибустира

Неизмерно благо којим је шпански брод био натоварен, дошло је у руке Пјера и његових неколико гусара, и они се одлуче да са бродом и благом одмах отпутују за Француску. Захваљујући шпанској застави коју су истакли на адмиралском броду, они су несметано и са почастима прошли кроз кордон шпанске флоте која је крстарила око антилских острва да би заштитила шпанске бро-

дове у проласку, и сретно приспели у Француску, у Диеп, постојбину гусарског шефа Пјера. Свој део плена Пјер је паметно употребио на то да, раскинувши са гусарењем, створи себи миран и удобан живот у своме месту рођења, у коме је и умро на миру, поштован од својих суграђана и савременика. Његов подвиг је задивио све савременике и створио модел по коме ће флибустири од тада нападати шпанске бродове. Готово све борбе

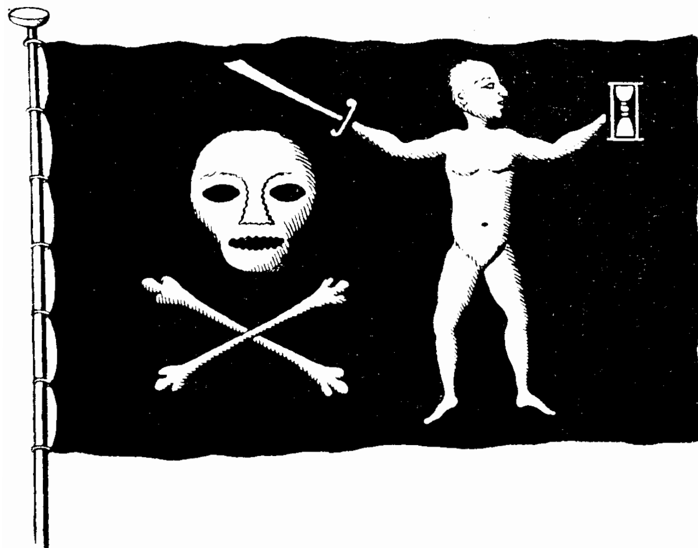

Сл. 67. — Гусарска застава.

на мору између великих бродова и флибустирских бродића или чамаца вршиле су се од тада по угледу на тај подвиг.

Кад су крстарили по океану на каквом раније заплењеном већем и добро наоружаном броду, за који се споља ни по чему није могло познати да је то у ствари гусарски брод, флибустири су на њему истицали шпанску заставу, да не би изазивали неповерење, те да би се могли пре почетка

борбе што више приближити противничком броду. Кад су се овоме довољно приближили, тако да ће се ускоро и сударити, они су одједном са катарке свлачили шпанску, а дизали своју гусарску заставу. Ова се састојала из црнога платна са белом мртвачком главом и укрштеним костима, често још са каквом симболичком сликом. Противник је одмах морао видети са ким има посла, али је то већ било доцкан. После неколико добрих погодака из

Сл. 68. — Гусарска артиљерија на броду.

свога топа, и ако се брод одмах не преда, гусари би употребљавали обичан начин нападања: притерали би свој брод уз противнички, ускакали у овај и за тили час брод је био у њиховим рукама.

Кад је на тај начин велики број шпанских бродова који су обављали саобраћај између Америке и Шпаније, био од гусара заплењен или потопљен, у Шпанце је ушао такав страх, да су

готово сасвим престали пуштати на океан своје бродове. Оне ретке натоварене галионе које су још од времена на време испраћали на пут, пратила је читава једна ратна флота, која није ни допуштала штићеним бродићима да се одвајају или да заостају иза осталих. Лишени, на тај начин, прилике да дођу до плена и богаства о коме је сваки од њих сањао, и оставши без посла ради кога су и

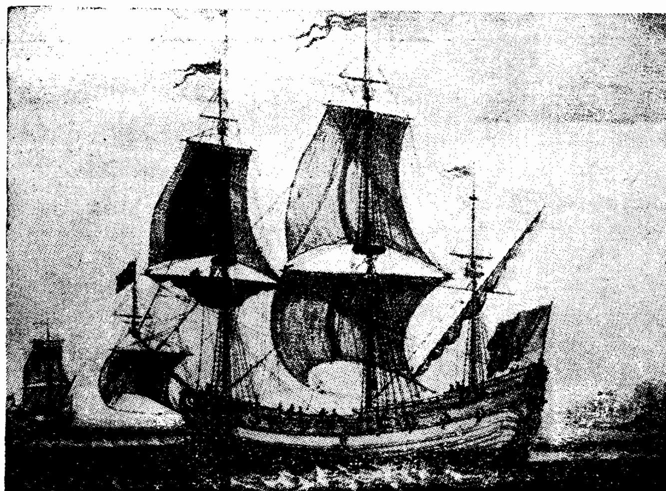

Сл. 69. — Велика гусарска једрилица.

крстарили по океану, гусари су тада и сами променили своју тактику. На место бродова, они су почели смело и дрско нападати шпанска пристаништа и поједине вароши у колонијама. Од морских разбојника, за какве су их сматрали Шпанци, гусари су се претворили у добро организоване сувоземне нападаче, почели предузимати далеке војничке експедиције, опсаде градова и вароши, вршити изненадне нападе, јурише, па и освојења на превару. Многобројни су флибустирски подвизи те врсте, онако исто одважни као и они на отвореном

мору. Овде ће бити наведен само један такав подвиг који је остао као модел за флибустире тога времена.

Један од флибустирских шефова, Жан Давид, одлучи да нападне богату шпанску варош Гренаду, која се налазила у једноме крају лепога језера Кампеша. Трупа коју је саставио од гусара флибустира, имала је деведесет људи, прекаљених у мор-

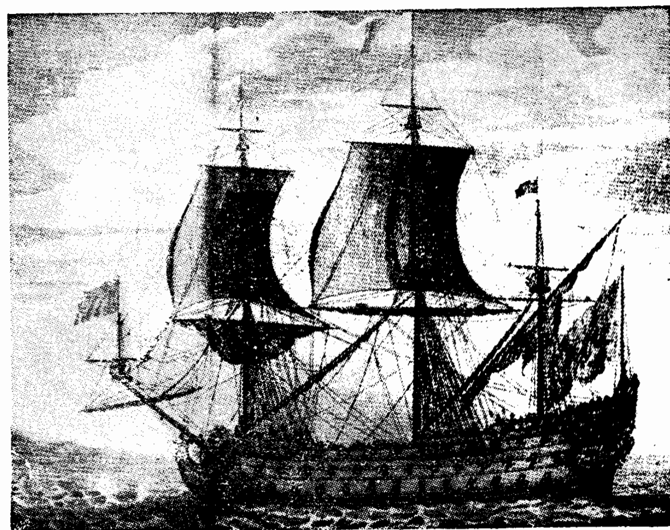

Сл. 70. — Шпански ратни брод.

ским борбама. Један урођеник му је показао како ће са својим бродом ући у омању, али дубоку реку што иде из језера у море и прићи, пловећи њоме, до самога језера на коме је била варош. На самоме уласку у језеро, гусари сакрију свој брод оставивши на њему десеторицу својих људи као чуваре, а Давид са осталих осамдесет гусара, заобилазним стазама које му је показао вођ урођеник, дође до Гренаде. Ту изненада нападну и по-

Сл. 71. — Напад флибустира на шпанска утврђења.

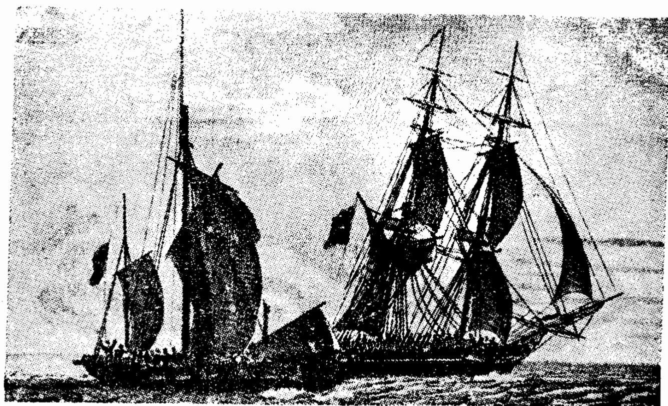

Сл. 72. — Гусари спремни за напад великог брода.

бију стражаре пре но што су ови могли објавити да су нападнути. Затим улете у варош, која је има-

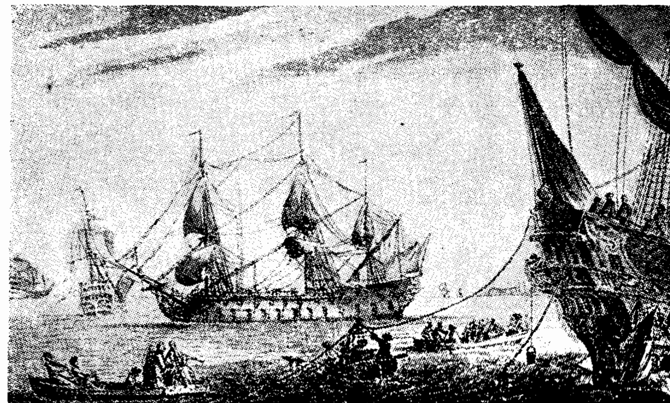

Сл. 73. — Од гусара заплашен трговачки брод.

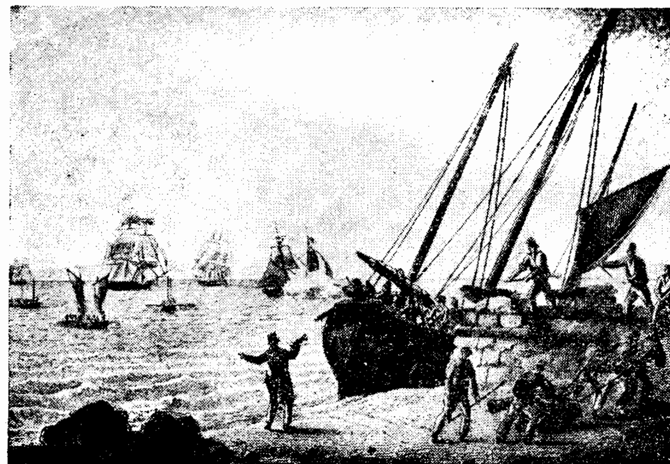

Сл. 74. — Спрема гусара за дужи поход.

ла неколико хиљада становника и један доста јак гарнизон. У вароши је све спавало, а гусари су,

распоредивши се по улицама, зашли од куће до куће, будили запрепашћене становнике и приморавали их да им даду све што су имали од вредности. Неки од становника који су успели измаћи, надали су вику по вароши, поразбудили свет, узбунили гарнизон. Гусари су се тада морали повлачити, али они су то чинили лагано, пљачкајући успут све на шта су наишли. Кад се појавила шпанска војска, они су почели бежати док нису измакли из-

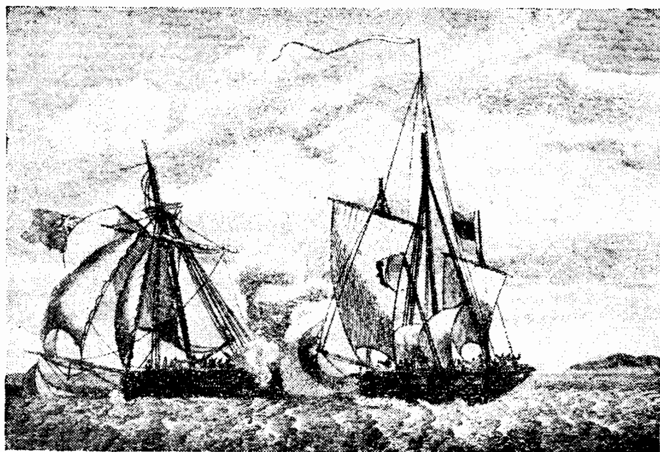

Сл. 75. — Полазак гусара са Тортуге.

ван градских зидина; тада су, ступивши са војском у борбу, заробили известан број војника и одвукли их на свој брод. Те заробљенике одмах су уценили и пустили их на слободу тек кад су примили тражени откуп, па су се тек онда са својим бродом удаљили. Поход је трајао осам дана, а плен који је подељен међу учеснике износио је око пола милиона данашњих француских франака, што је у то време била врло велика сума.

XV. Гусарске борбе на острву Корњача.

Маломе острву Корњача, које само по себи не би имало никакве ни економске, ни стратегиске важности, било је суђено да за коју стотину година буде позорница огорчених борби разних народности. Напред је казано да се године 1630 искрцало на острво деведесет француских авантуриста, које је шпанска флота отерала са једног малог антилског острва где су се били населили.

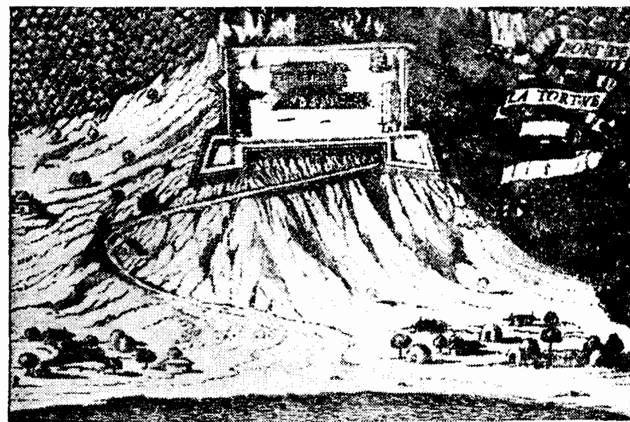

Сл. 76. — Флибустирско утврђење на Тортуги.

Те авантуристе су на Тортуги основали насеље и постали „буканири", ловци дивљих бикова и дивљих свиња на острву. Црначки бродови, које је после кратког времена довео и на острво оставио један француски гусар, употребљени су од становника острва за радове на земљорадњи, на изради грађевина и др. Кад су буканири, идући за ловом, почели прелазити и на северну обалу острва Сан-Доминга, на коме су били насељени Шпанци, и кад су ови видели да колонија француских авантуриста постаје све напреднија и да прети да ће бити

све опаснија за шпанске колоније, они су их, после дугих и огорчених борби, протерали на острво Корњачу, где ће се од дотле безопасних буканира убрзо створити за Шпанце страшни гусари флибустири.

Шпанци су тада јасно увидели да се страховита опасност која је претила њиховој поморској трговини и њиховим америчким колонијама, не може отклонити ако малено острво Корњача и даље остане гнездо гусара. Стога 1636 год. навале великом силом на острво и освоје га. Гусари који су се борили били су поубијани; они који су се предали били су обешени.

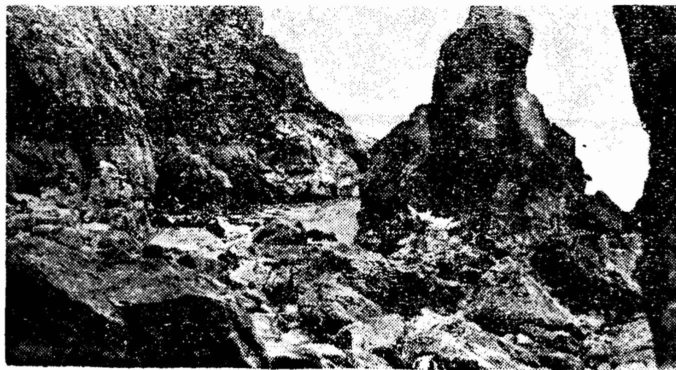

Сл. 77. — Гусарски заклон на Тортуги.

Али Шпанци нису могли задржати острво у својим рукама, јер нису могли држати на њему довољно оружане снаге. Већ идуће године једна енглеска експедиција, под командом капетана Вилиса, освоји острво и отера са њега Шпанце. Али 1640 године један француски племић, Левасер, скупи четрдесет одважних авантуриста, искрца их на Тортугу и отера са острва Енглезе. Наименован тада од француског краља за гувернера Тортуге, Левасер прво одлучи да ову добро утврди.

Значај острва за гусаре и његове становнике лежао је баш у томе што је оно, због околних подводних стена и стрмих каменитих обала, неприступачно, изузимајући само његову јужну обалу, окренуту Сан-Домингу. На тој се страни, као што је напред казано, налази једно мало природно пристаниште које може да прими неколико бродова и мноштво чамаца. Пристаништем је доминирао читав један низ камених тераса, које је гувернер очистио, нивелисао, проширио, па на свакој од њих подигао по једну омању али добро утврђену касарну.

Сл. 78. — Гусарски заклон на острву Дезирад.

Пошто терасе леже на потпуно вертикалним стенама, за приступ касарнама морале су се усећи у граниту степенице, којима се једино могло попети у грађевине. До утврђења на највишој стени могло се доћи само једним гвозденим степеницама које су полазиле са последње терасе и које су се могле уклонити, кад би непријатељ напао утврђење. Осим тога, у гранитној стени били су усечени тунели који су водили у магацине за муницију, храну и др. На ивицама тераса били су постављени топови великог калибра, који су добро

бранили приближавање пристаништу и улаз у њега. Ондашњи топови на бродовима имали су мали домет, а подводне стене око острва и топови на утврђењу наперени на прилаз пристаништу, чинили су немогућним прилазак бродова на одстојање са кога ће моћи бомбардовати острво. У случају непријатељског напада и узбуне, цело становништво могло је наћи прибежиште и сигуран заклон у пећинама, у утврђењима или у тунелу који му осигуравају прилаз.

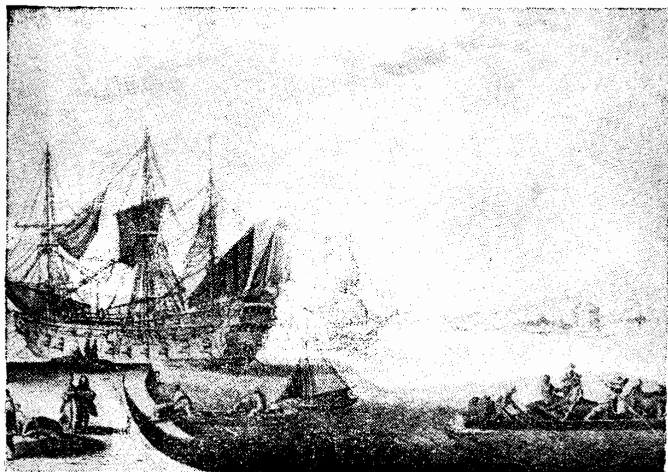

Сл. 79. — Гусарско пристаниште.

Тако утврђено и осигурано острво Корњача доживело је за време Левасеровог гувернерства просперитет какав није имало ни пре ни после тога. Становници су мирно обрађивали земљу или ловили рибу, морске ракове, крабе и корњаче, којих је било у изобиљу око обала острва и које су биле поглавита и омиљена храна и њима и гусарима. Флибустири, снабдевени овлашћењем гувернера датим у име краља Француске, организова-

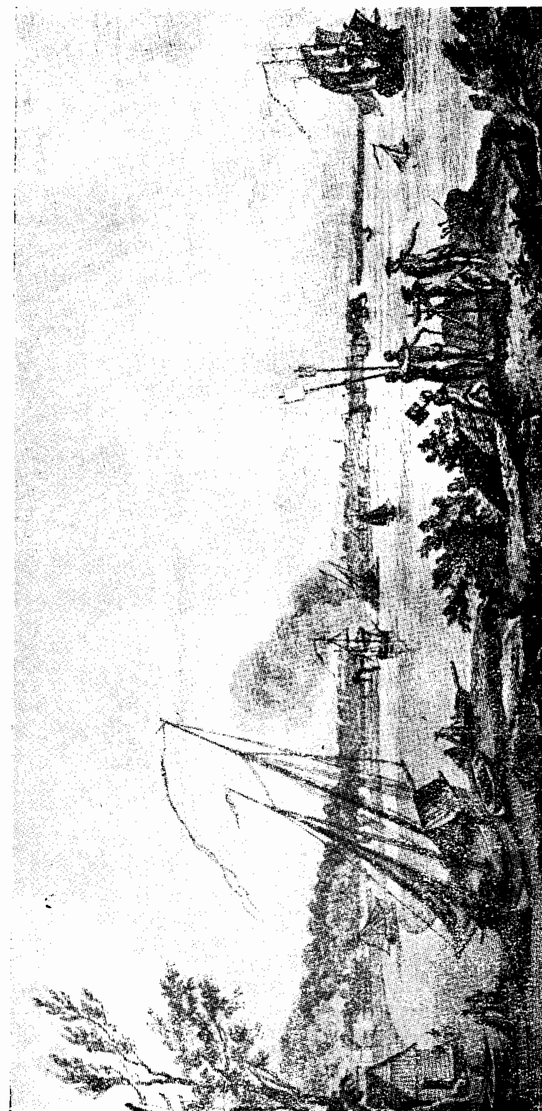

Сл. 80. — Гусарско пристаниште.

ли су своје походе на шпанске колоније или за нападање шпанских трговачких бродова и од времена на време се враћали на своје прибежиште на острву са богатим пленом и са по којим заплењеним бродом, чију су посаду успут оставили на каквој пустој обали. На острву се и дању и ноћу чула весела песма; крчме су непрестано биле отворене и брујале су од весеља. Француски и енглески бродови, који су ту свраћали ради трговине, нису се могли лако одатле кренути; посада, готово без

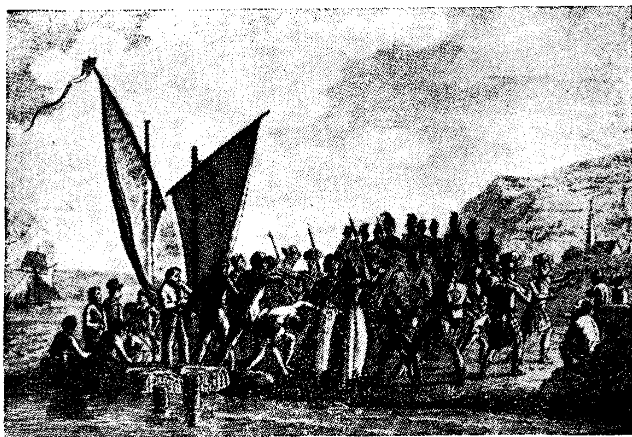

Сл. 81. — Повратак са гусарског похода.

прекида напита, није се могла лако скупити и укрцати на брод. Трговина је цветала; становници и гусари су добијали из Европе све што им треба, а са острва су превлачили у Европу продукте земљорадње и лова.

Тако је трајало до 1643 године, кад су Шпанци, поново узбуђени оним што се догађа на Тортуги и забринути за своје колоније и своју трговину, одлучили да острво нападну опет свом силом коју су могли у то време ставити у покрет и да

гусарско гнездо на њему растуре. Шест ратних бродова, са шест стотина војника, приближили су се острву и покушали да уђу у његово једино пристаниште. Неколико добро управљених метака било је довољно да их одбије од улаза у пристаниште, па кад је један метак скрхао и катарку на адмиралском броду, Шпанци су се у паници удаљили од острва.

Та авантура се убрзо рашчула и у Европи и мноштво бродова пуних оних што траже авантуре пристало је на острво Корњача, повећавши ко-

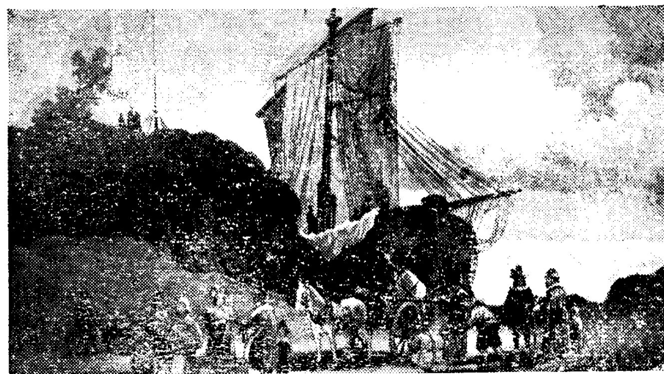

Сл. 82. — Истоваривање заробљеника и плена.

лонију толико, да је она постала већ јако стешњена. Међутим, дотадашњи успеси гувернера Левасера учинили су да се и он сам измени и да се претвори у самовласног диктатора. Гусарима флибустирима изда овлашћења и наредбе да у будуће нападају све бродове осим француских; од њиховога плена морало се њему давати десет од сто. Тако исто је завео и то да сваки брод, па и француски, који пристане уз острво, даје њему по десет од сто од износа трговачког посла који буде извршен на острву. На тај начин је за кратко време стекао велико богаство.

Осиливши се на тај начин, гувернер се окоми и на представнике вере. Пошто је сам био протестант, он почне гонити католике, протеравши са острва католичке свештенике, и затварати њихове цркве, којих је било неколико на острву. Себе је прогласио за врховног судију за све спорове и кривице; саградио је на острву тамницу у којој су осуђеници затварани у мале гвоздене кавезе где нису могли мрднути. Казне су му биле свирепе и у томе је ишао чак дотле да је саградио једну справу која је кривце растрзала. Све је то толико раздражило и огорчило његове поданике на острву, па и саме њему потчињене официре, да је године 1651 био убијен од своја два официра.

Левасера је, као гувернер, наследио француски племић Де-Фонтнеј, човек енергичан и одлучан. Готово сва његова брига као гувернера сводила се на то да организира што више гусарских напада на шпанске бродове и колоније; кад је у то ангажовао све своје људе, он је прешао и на црначке робове, тако да се у то време могао видети необичан призор гусарског брода са посадом од самих мирољубивих афричких црнаца.

То је опет учинило да Шпанци нападну острво Корњача са свом снагом којом су могли располагати. Године 1654, појави се шпанска флота изненадно пред острвом и успе да искрца један јак одред са неколико топова, на месту на коме се гувернер није томе надао. Становници острва се заплаше и изберу између себе једнога који ће предложити гувернеру да се острво преда Шпанцима, јер ће га ови насигурно заузети и онда се зна шта чека оне које поробе. У место одговора гувернер је томе изасланику просвирао метак кроз главу, па онда, ипак, пошто је сазнао да неће имати довољно муниције, почне са Шпанцима преговарати о предаји. Тражио је и добио да се он, са својом војском, уклони са острва под оружјем и са свима почастима, што је и учињено.

Али гувернер Де-Фонтнеј није тиме изрекао своју последњу реч. После кратког времена он се са својим одредом врати и нападне Шпанце на острву. У нападу није успео, опет због оскудице у муницији. Морао је побећи и искрцати се на једној пустој обали Сан-Доминга, на месту које се звало Мала Гоава, те ту основати ново гусарско насеље. Одатле је, са својим људима, опет предузимао нападе на шпанске трговачке бродове, у чему је увек имао успеха. Шпанци су више пута покушавали да растуре и то гусарско гнездо, али у томе нису успели.

Међутим, као што је то често било у томе бурном времену испуњеном авантурама, деси се један необичан и невероватан случај. Један бивши буканир, негдашњи незнатни француски племић Де-Росе, био се већ поодавно, пре наведених догађаја, вратио у Француску, где су до њега допрли гласови о ономе што се дешава на острву Корњача. Он се тада обрати француској влади са тражењем да буде постављен за гувернера на острву, па ће се све довести у ред. Кад га је министар Луја XIV запитао да ли му је познато да острво није више у француским рукама, да су на њему Шпанци, а да француска влада не мисли и не може дати ниједнога свога војника за напад на острво, Де-Росе одговори да све то он добро зна, али да он нема потребе ни за какву помоћ, већ само тражи овлашћење да може како буде знао и могао спремити поход на острво и да, кад га буде освојио од Шпанаца, постане на њему гувернер. Влада, не ризикујући тиме ништа, пристане на то и изда му о томе писмени акт датиран 1656 године.

Добивши акт, који је потписао сам краљ Луј XIV, Де-Росе настане да опреми намеравани поход на острво Корњача. На томе је провео скоро три године, али са потпуним неуспехом. Сваки коме је саопштио своје намере, исмејао га је, поред свега тога што је краљев потпис на акту сведочио да ствар треба узети озбиљно. Не могући при-

добити ни једнога од оних којима се обраћао, Де-Росе се сам самцит укрца у брод који је полазио за Антилско Море и 1659 године се искрца на северну обалу Сан-Доминга. Пошто је раније био буканир, познавао је добро и земљиште и обичаје буканира, са којима је одмах дошао у добре односе и придобио их за свој план. Показујући прстом на заокругљену силуету острва Корњача које се издизало из као индига плавога мора, обасјано јаким антилским сунцем, Де-Росе је буканирима изазвао успомене на негдашње благостање њихових земљака који су на острву живели, а које благостање, прогнавши Французе, сад уживају њихови крвни непријатељи Шпанци. Није му било тешко распалити им вољу за авантуре и придобити њих скоро пет стотина за напад на Тортугу. Али је тада настало питање како да се то учини. Од оружја имали су само ловачке пушке, од превоза само примитивне чунове издубљене у стаблима дрвета, а врло добро им је било познато да су топови са тврдиње, која штити једино пристаниште Тортуге, одбијали за време Левасеровог гувернерства читаве флоте шпанских ратних бродова. Утврђење су, међутим, Шпанци били још више појачали.

Де-Росе се са својим буканирима одлучи да изврши напад са северне стране острва Корњача. За бродове би то било немогуће, јер плитко дно мора и подводне стене не допуштају прилаз обали. За чунове, какве су буканири имали, ствар је могућна, али ипак врло опасна, због морских вртлога дуж стеновите обале. Без обзира на то, буканири су причекали ноћ, срећно на својим чуновима пришли северној обали острва, изашли на стене дуж обале, па по месечини, опрезно се верући од стене до стене, изашли на врх планинског ланца који пролази трансверсално преко целог острва. На том врху су Шпанци били поставили неколико топова великог калибра, са послугом која је имала увек бити спремна и чекати наређења из тврђаве. Буканири изненаде својим

нападом ту послугу, која се разбегла, а топови и пушке за тили час допадну у њихове руке. Шпански гарнизон, узбуњен топовском послугом, изађе из тврдиње и похита вису где су били топови. Једно мало одељење буканира зађе им за леђа и пресече одступницу ка тврђави. Нашавши се тако између две ватре, гарнизон се цео преда буканирима и буде пребачен у Сан-Доминго.

Поставши тако, без иједне жртве, господар острва Корњача, Де-Росе објави да је он од тада не само гувернер, него и сопственик и апсолутни господар острва и да од својих поданика тражи апсолутну покорност. Месеца децембра 1662 године он преплови океан, дође у Енглеску, потражи у Лондону француског амбасадора и предложи овоме да француска влада од њега откупи острво. Истина је, говорио је он амбасадору, да се на острву вије застава краља Француске, али он сматра да је оно његова приватна својина, пошто га је он сам, без ичије званичне помоћи, отео од Шпанаца, у чијим би рукама оно без тога још било. Кад му амбасадор није могао дати никакав одређен одговор, Де-Росе се обрати енглеској влади и предложи јој да му откупи острво за шест хиљада фунти стерлинга. Кад и у тим преговорима није успео, он дође у Париз где, због тих преговора са Енглезима, одмах буде ухапшен и одведен у Бастиљу. Одатле је пуштен крајем 1664 године и тада је острво Корњачу уступио за десет хиљада ливара Компанији Западне Индије, коју је у то време био обновио Колбер.

Са добијеним новцем Де-Росе је продужио своје авантуре и на њих брзо утрошио све што је имао. Оставши без игде ичега, он се још и последњи пут укрца у брод који је полазио за Антиле, искрца се на острву Корњача и пријави се новоме француском гувернеру који је ту већ био постављен. Гувернер, француски племић Бертран Д'Ожрон, човек од срца, а знајући шта је Де-Росе пре тога урадио, прими га љубазно у своју кућу, где је убрзо затим и умро.

Нови гувернер Д'Ожрон ступио је на дужност око половине године 1665. На десет година пре тога он је пловио Караибским морем и претрпео бродоломом близу обале Сан-Доминга. Спасен срећним случајем, запао је међу буканире на острву и провео с њима неколико месеци. То му је дало прилике да их добро упозна, као и догађаје на острву и на Тортуги. Пошто је за време његовог гувернерства био јако ослабио лов на Сан-Домингу, јер су Шпанци систематски сатирали дивље бикове и дивље свиње, који су били искључиви предмет лова, то се буканири све више почну одавати гусарству. Узалуд их је гувернер одвраћао од тога, мислећи да их врати на острво Корњача, па да се ту одаду земљорадњи. Како у томе није успео, он им је у шали запретио да ће их на колонизирање нагнати ланци које је он већ за свакога од њих наручио у Француској и који ће ускоро стићи на острво. И одиста, после кратког времена стигао је на Тортугу један повећи француски брод пун жена. Он те жене одмах раздели на своје људе; ти ланци су их одиста приволели да се окуће, смире и постану мирни становници острва. Жене су се показале као изврсне домаћице и гувернер је поносито гледао на своје дело, којим је створена једна врло напредна француска колонија. Кад се све то рашчуло у Европи, из Бретање и околине Нанта почело је на острво Корњача пристизати мноштво читавих породица и на њему се насељавати. Године 1655 на малом острву је било преко три хиљаде становника, док их је главно место у шпанској колонији, Бас-Тер, имало свега две стотине.

Године 1667 избио је рат између Француске и Шпаније. То је дало повода флибустирима да се врате своме старом послу који су дотле били напустили. Под командом самога гувернера они су, добро опремљени и са великим одељењима, предузимали походе на шпанска острва, утврђења, вароши, пљачкајући их као и шпанске бродове које

су успут сретали, или у лукама налазили. Плен, довучен на острво Корњача, био је толико велики да је Компанија Западне Индије, којој је острво припадало, морала узети на себе да организира продају заплењених ствари, а да оно што остане непродато превлачи у Европу ради продаје.

Окуражен успесима, гувернер Д'Ожрон је предложио француској влади неколико смелих планова, као н. пр. тај да од Шпанаца отме Сан-Доминго, од Енглеза Јамајку, да на америчкој обали у Флориди створи једну француску колонију која ће загосподарити морским пролазом поред Бахамских острва, итд. Видећи да у томе не налази потпоре код своје владе, он се реши да пређе у Француску и да лично изложи краљу важност и остварљивост својих планова. Дошавши у Париз године 1676, умро је пре но што је био примљен од краља. Ма да је имао могућности да дође до огромног богаства, умро је као пуки сиромах. Од његових великих планова није било ништа, јер у својој домовини, за чије се интересе био сав заложио, није нашао потребног разумевања, нити икакве помоћи.

После Д'Ожрона острво Корњача је имало још пет француских гувернера. Последњи је био гроф од Шоазела, који је године 1717 погинуо у борби са Шпанцима.

XVI. Велики антилски гусари флибустири.

Међу француским, енглеским и холандским авантуристима који су напустили своју земљу и одали се гусарству у антилском мору, има их неколико који су се у своје време нарочито прочули и оставили дубок траг у историји колонизирања антилских острва. Не узимајући у обзир обичне гусаре пирате, којих је за време колонизирања Америке било врло много, навешћемо овде само неколико чувених гусара флибустира у правоме смислу те

речи, о којима је остало много успомена и писаних података. Најинтересантнији су међу њима француски гусари Монбар и Олонац, чији подвизи испуњавају крај седамнаестог века, кад је гусарство у антилском мору било на своме врхунцу.

Монбар Истребитељ био је племићског порекла, из околине Лангедока у Француској. Бурног тем-

Сл. 83. — Монбар Истребитељ

перамента, ритерског карактера, још као ђак у школи интересирао се и одушевљавао проналасцима нових земаља, који су тада били у највећем јеку. Чујући и читајући како Шпанци поступају са урођеницима пронађених земаља и Европљанима који дођу на неко од њихових острва, он је беснео од љутине и у њему се развила неодољива мржња према Шпанцима.

Док је још био ђак, објављен је био рат између Француске и Шпаније. Кад је за то сазнао, Монбар одбегне од својих родитеља и оде у Хавр своме ујаку. Тај ујак је био капетан једнога француског брода коме је било наређено да крстари по Атлантском океану и напада шпанске бродове. На недовољну молбу Монбара, ујак га прими код себе на брод, али му нареди да на броду буде миран, да се, кад се буде напао какав шпански брод. затвори у капетанову кабину и да ту чека исход борбе.

Брод је пошао у правцу антилских острва, са намером да на путу напада и заробљује шпанске трговачке бродове које буде сретао, па да се затим на острву Корњача придружи флоти флибустира. Монбар је горео од нестрпљења мотрећи кад ће се на видику указати какав брод. Кад је стража објавила појаву првог шпанског брода, он је био у таквом раздражењу, да га је ујак капетан морао закључати у кабини, да би се ту смирио. Међутим, кад је чуо први топ, Монбар разбије врата на кабини, излети на палубу са мачем у руци, ускочи први на шпански брод и почне мачем ударати лево и десно кога стигне. Шпански брод се убрзо затим преда и на њему је заплењен богат товар, преношен из Америке у Шпанију. Одважност Монбара одушевила је капетана, па му је опростио што је прекршио његова наређења.

Поставивши на заплењеном броду посаду од својих људи, капетан нареди да се оба брода упуте Сан-Домингу. У путу буде од шпанске посаде обавештен да ће за који дан још два шпанска брода са богатим товаром наићи правцем куда они иду. По капетановом наређењу брод је заустављен у близини Сан Доминга, где је требао да чека те шпанске бродове. За време чекања неколико буканира приђу француском броду и пожале се да их један јачи шпански одред гони до истребљења и да су у опасности да сви буду побијени. Узрујан тиме, Монбар предложи да им се

стави на чело, па да они, буканири, нападну тај одред, што одмах буде и усвојено. Капетан брода обећа да ће их, на месту на коме је, причекати да изврше напад, па ако остане у животу, да Монбар продужи са њиме пут и нападање на шпанске бродове.

Изишавши са буканирима на обалу, Монбар, према обавештењима и саветима ових, начини план за напад. Пошто су већ били спажени од Шпанаца, буканири се направе да пију ракију, коју су у већој количини донели са француског брода, у замену за сушено месо. Вика и дрека коју су надали, увериле су Шпанце да су се они већ добро напили. Надајући се да ће их пиће савладати па ће поспати, а пошто је већ наступила ноћ, Шпанци одлуче да их тако поспале изјутра зором нападну и побију. Међутим, буканири, по својим млађима, одмах известе своје другове растурене по шуми шта се спрема и позову их да им без оклевања дођу у помоћ. Када су се пред зору Шпанци почели опрезно прикрадати месту где су очекивали затећи поспане буканире, ови су већ били напустили то место и опколили га скривени иза дрва. У тренутку кад су Шпанци стигли на место, били су за тили час опкољени и сви до једног побијени. У томе су буканирима помогли и урођеници, које су Шпанци водили собом као вође по шуми. Монбар је после целога свога века говорио да му је то био најлепши дан у његовом животу. То му је створило такав глас, да су га буканири са Сан-Доминга и острва Корњача одмах и једногласно, и ако врло младог и неискусног, изабрали за свога шефа.

Са својим буканирима Монбар је извршио мноштво одважних, често невероватно смелих подвига на Шпанце, који су дрхтали при помену његовог имена. Он је у једноме погледу био изузетак према осталим гусарима: није му никад ни најмање било стало до плена. Своје успехе ценио је једино по броју побијених Шпанаца, које је огорчено мрзео.

Али и ако је увек гледао да истреби што више Шпанаца, према заробљеницима је био врло човечан. То је био у пуноме смислу гусар-ритер.

Многобројни биографи „Монбара Истребитеља Шпанаца” нису никад могли тачно сазнати где је и када погинуо, али се сматра као сигурно да је свој живот изгубио негде у поморској борби.

Сл. 84. — Флибустирски шеф Олонац.

Жан Олонац је био други прослављени гусар флибустир са острва Корњача. Дошао је на острво из Сабл-Д'Олон у Француској, где је и рођен 1630 године. По темпераменту и карактеру био је сушта противност Монбару. Био је до крајности бруталан, невероватно крволочан, а полагао је много на плен.

Биографи Жана Олонца кажу да ничије име није толико застрашивало америчке Шпанце, као његово. А тим страхом који је унео у француске непријатеље, он је много олакшао француско колонизирање Западне Индије и допринео да се развије француска трговина са тим крајевима.

Дошавши као авантуриста из Француске на Сан-Доминго, Олонац се одмах придружио буканирима који су у прашумама острва тада у највећем јеку ловили. Када су Шпанци ове напали са јачом силом и са намером да их са острва протерају или да их побију, налазио се међу њима и Олонац, па је са осталима пребегао на острво Корњача. Од тада се сав предао освети над Шпанцима, које је огорчено мрзео.

Био је толико одважан и дрзак, да је покаткад сам, или само са једним другом, нападао читав одред Шпанаца. Учинио је, са само неколико својих другова, у више махова невероватне морске подвиге, нападајући на обичноме буканирскоме чамцу највеће наоружане шпанске галије. Тим галијама се привлачио неопажено, и пошто би, по угледу на ранији подвиг гусара Пјера Великог, пробушио свој чамац да овај потоне, те да не послужи коме од Шпанаца да побегне са брода, он би се са друговима у тренутку успузао на галију и на њој чуда починио. Моћне галије биле су за тили час плен малога чамца.

Међутим, у већини случајева Олонац је био на челу читаве флоте флибустира, тражећи по пучини Атлантског Океана шпанске галије при њиховом преласку из Америке у Европу, са богаством намењеним Шпанцима. Нападао је и на поједине шпанске вароши и утврђена места. Једном је са два чамца напао на напредну варош Лос Кајос на обали Кубе. Кад се био приближио обали, шпански гувернер му пошље у сусрет једну фрегату наоружану са десет топова, мислећи да је то довољно па да се изађе на крај са шаком флибустира. У саму зору гусарски чамци неопажено приђу

фрегати, гусари се успузају уз њене бокове помажући се ланцима и крајевима конопаца који су висили низ бокове брода, појаве се као авети на палуби фрегате и са великом виком, са сабљом у једној а пиштољем у другој руци, јурну на изненађене и пренеражене Шпанце. Фрегата са деведесет људи своје посаде предала се на милост и немилост.

Док је Олонац решавао куда ће одвести заробљенике, сазнало се од једнога црнца са фрегате да је ова пре борбе имала за задатак да немилосрдно гони и уништава гусаре на које буде на пучини наилазила, и да заробљене гусаре одмах, без икакве истраге и суђења, веша о своје катарке. За ту сврху је на фрегати било много конопаца и опреме за вешања, а самоме томе црнцу била је поверена дужност џелата. Сазнавши то, Олонац је био бесан од љутине и одмах се реши да изврши покољ целокупне шпанске посаде. Наредивши Шпанцима да један по један излазе из доњих подрума фрегате у које их је био затворио, Оленац је сваком од њих, својом руком, одрубио главу. Немогуће је не згрозити се при помисли да је он после сваке посечене главе лизао крв са сабље, коју је, одмарајући руку од посла, држао у зубима. При томе покољу оставио је у животу само поменутог црнца џелата, и свега једнога Шпанца из посаде. Овога је послао гувернеру шпанске колоније са наређењем да га извести да је он, Олонац, савесно извршио на шпанским поданицима ону наредбу о уништењу коју је гувернер био дао своме броду да се примени на гусаре.

Вративши се одатле на острво Корњача, године 1666, Олонац се са својим флибустирима здружи са другим једним шефом флибустира, Мишелом Баском, па одлуче да заједнички нападну шпанска насеља у заливу Венецуеле. Поход је потпуно успео и флибустири се врате на Тортугу са заплењене две велике шпанске галије, натоварене какаом, оружјем и муницијом, поред другога товара од велике вредности. Гувернер Д'Ожрон, одушевљен тим

подвигом и примивши свој део плена, стави Олонцу и Баску на расположење магацин на острву за смештај заплењеног товара.

То је толико подигло глас Олонцу, да су му други флибустири прилазили у масама, као и дотле мирни становници острва Корњача, који су се занимали земљорадњом. И сам гувернер га је замолио да прими у своје флибустире његова два синовца који су се налазили на острву и пре тога нису ни мислили на гусарство. Заплењене две шпанске галије омогућиле су од тада гусарске походе у великом стилу.

Сл. 85. — Флибустири пред шпанском колонијом.

Осиливши се тако, Олонац се реши да продужи нападати Шпанце у самим њиховим колонијама и утврђеним местима. Ма колико Шпанци били надмоћнији бројно и по оружју, срећа је увек пратила флибустире. Вароши су им се предавале једна за другом на милост и немилост. Олонац је становнике пљачкао до голе душе, вароши уцењивао тражећи и добијајући басновне суме. Да би сазнао где крију своја богаства, он је појединце подвргавао свирепом мучењу. Вароши из којих, по своме налажењу, није изнео довољно плена, палио је. По извршеном походу плен је дељен међу флибустире на северној обали Сан-Доминга, па су настајале пијанке, игре, са неописаним весељем које није престајало ни дању ни ноћу. После тога отпочињале су припреме за нове нападе шпанских колонија.

Олонац је завршио свој живот на необичан начин, као што му је и цела каријера била необична. Искрцао се, после једног бродолома, на једно мало острво јужно од Картагене, а северно од залива Даријен, на коме су у то време живели Караиби људождери. Олонац је од Караиба ухваћен, убијен, исечен на комаде, испечен и поједен. Онда му је била четрдесет и једна година.

Хенри Морган је велики енглески гусар флибустир, који је између свих ондашњих гусарских шефова показао највише организаторских способности и онога што се тражи за заповедништво таквим елементима какви су били флибустири. Рођен је 1635 године у Енглеској, па је као млад човек отишао у Јамајку, где је онда било гнездо енглеских флибустира.

Нарочито је значајна његова експедиција 1670 до 1671 године против Панаме, коју је предузео на захтев енглеског гувернера на Јамајки. Морган је имао свега хиљаду и сто људи, док му је противник изашао у сусрет са војском од десет хиљада људи, са великим бројем топова и нарочито јаком коњицом. Шпанци су повели собом и две хиљаде дивљих бикова, који су били одређени на то да, пуштени у слободу у подесном тренутку и најурени на флибустире изазову запрепашћење и панику у њиховим редовима. Поред свега тога Шпанци, наведени од флибустира на терен пун баруштина, били су до ноге потучени и насеобина прописно опљачкана. Ту је онда постојала врло напредна и богата варош Панама, средиште трговине за све шпанске колоније, окружена чаробним вртовима и вилама богатих шпанских трговаца. Све је то било потпуно опљачкано, па се онда, а после нечувених оргија, Морган са својим флибустирима

вратио својој флоти. Стотине заплењених и натоварених мазги превлачило је плен до гусарских бродова, а за то време је Морган запалио варош. Доцније се тога стидео и тврдио је да су је сами Шпанци запалили.

Он је, уосталом, до крајности био свиреп и немилосрдан. Довољна је била најмања сумња да је

Сл. 86. — Хенри Морган.

варан, па да одмах убије онога на кога је пала та сумња. Пролазећи кроз непознате области, подвргавао је мучењима становнике на које је наилазио, да би му ови проказали оно што му је требало. Црначко робље је такође стављао на муке да би му робови проказали места на којима су њихови господари сакривали своја блага. Код својих флибустира је одржавао најстрожију дисциплину; они су то подносили, јер су налазили да је он према њима увек праведан, лично незаинтересован, а водио их је из победе у победу. При деоби плена тражио је да се сваки претресе, да би се видело да није шта притајио, а тада је увек изискивао да претрес почне од њега самог. У ствари, доцније се сазнало да је он најскупоценије драго камење пре деобе сакривао под патос једног чамца, па то после одатле преносио на друго сигурније место.

Када је био накупио довољно блага, које је било огромно, Морган изненада, са неколицином својих поверљивих људи и својим благом, напусти флибустире и дође на Јамајку, где се ожени ћерком једног енглеског официра. Флибустири, огорчени тиме, реше да му се за то освете и да за то искористе прилику кад он буде на једном путовању за које су сазнали да ће предузети. План није био изведен, јер је у међувремену Морган био позван да дође у Енглеску, где је имао да одговара за неке тужбе шпанског краља за насиља која је раније починио. Он је тада, захваљујући своме богаству, нашао начина не само да се оправда, већ и да постане гувернер енглеске колоније на Јамајки. Ту је и умро као гувернер 1688 године, стекавши глас не само опасног гусара, већ и одличног администратора.

Ван Хорн је холандски гусарски шеф, који је такође оставио дубља трага у историји антилског гусарства. Он је прво био прост матроз на једном холандском трговачком броду. Кад је скупио две стотине талира, он купи један стари бродић, скупи посаду од двадесет и пет људи и отпочне за свој рачун вршити морска разбојништва. Кад је на томе зарадио колико је требало, он купи у Остенде један стари ратни брод и са њиме почне крстарити као гусар по Атлантском Океану. Неколико успелих напада на шпанске галије које је сретао, учинили су да од француског краља добије овлашћење за гусарство (lettre de marque). Добивши то, Ван Хорн

је почео по океану нападати и пљачкати бродове свих народности, па чак и бродове своје домовине Холандије. Једино што је штедео, били су француски бродови; то је чинио само зато да не би изгубио краљево овлашћење. На тај начин он убрзо постане један од најбогатијих и најмоћнијих флибустира свога времена. Било му је много стало до

Сл. 87. — Флибустирски шеф Ван Хорн.

тога да то и његова спољашност показује; био је увек обучен у скупоцено одело, око врата је носио ланац од крупних и скупоцених бисера, а на прстима прстење са скупоценим брилијантима.

Године 1683 извршио је један смели напад на шпанске насеобине у Мексиканском Заливу и освојио Вера-Круз. Напад је извршио са једним, у то време такође чувеним гусаром флибустиром, Лораном Де Граф, познатим под именом Лепи Лоран. Овај је био веома напрасит, одлучан и свиреп; имао је за жену једну Бретонку тако исто

енергичну и свирепу, која је носила мушко одело и била флибустир још опаснији но њени мушки другови. После победе у Мексиканском Заливу заваде се Ван Хорн и Лоран око поделе плена и дође до двобоја. У двобоју Ван Хорн буде рањен у руку, добије од тога гангрену и умре.

Сл. 88. — Гусар-гувернер Грамон.

Међу великим антилским гусарима тога доба истицао се и гусар флибустир *Грамон*, кога су његови људи звали „Генерал Грамон”. Он је године 1685 извршио један од најзначајнијих гусарских подвига које је забележила историја гусарства: освојење јаке шпанске колоније Кампеш у Мекси-

канском Заливу. Кампеш је био богата и добро утврђена шпанска варош, са топовима постављеним не само на спољним зидовима утврђења, већ и по раскрсницама у вароши. На челу својих хиљаду и двеста флибустира, Грамон удари на варош, не кријући се усред дана, не водећи рачуна ни о заседама које је противник био понамештао, ни о топовској и пушчаној паљби којом је био дочекан. Флибустири освоје варош на јуриш и певајући. Ушавши у варош, Грамон нареди да се флибустири успењу на куће, па да одатле гађају становнике који су се томе најмање надали. Дан се завршио тиме што је шпански одред напустио утврђење, а становници у бегству напустили варош. Флибустири ту дођу до огромног плена који су утоварили у своје бродове, пренели на острво Корњача и ту га поделили по својим прописима.

При томе повратку на острво Корњача, Грамона је на њему чекало писмо француске владе, којим се извештава да је постављен за гувернера онога дела Сан-Доминга што је био насељен француским флибустирима. Али, пре но што би напустио као дотадашњи шеф своје драге флибустире, Грамон се реши да са њима предузме још један и последњи гусарски поход, после кога ће ступити на дужност гувернера. Са Сан-Доминга кренуо је са својим гусарским бродом, октобра 1686, у правцу Мексиканског Залива. Шта је од тада било са бродом и онима који су на њему отпловили? То се никад није сазнало нити ће се сазнати. Њих је за навек, са њиховом тајном, нестало, вероватно при каквој морској бури и бродолому.

Монтобан, назван од самих гусара „Храбри Монтобан”, имао је глас веома храброг и ритерског гусара. Отпочео је гусарити још кад му је било шеснаест година, понајвише у водама Средње Америке и у Антилском Мору. Године 1691, кад му је, као капетану гусарског брода, било тридесет година, Монтобан је опљачкао добро брањену обалу Гвинеје, која је припадала Енглезима, упао у

Сиера-Леоне и ту напао и порушио врло јако енглеско утврђење. Одатле се упути на Мале Антиле, на Мартинику допуни своје људство и наоружање и снабде се намирницама, па добивши од француског гувернера острва овлашћење за гусарство, отпочне низ својих смелих и увек успелих подвига, најпре у Антилском Мору, па затим око Бермудских и Бахамских Острва, где је заробио неколико богато натоварених енглеских бродова. Оставивши плен на Мартинику, препловио је океан и гусарио око Азорских и Канарских Острва, нападајући енглеске и холандске бродове. При једном од тих напада, енглески капетан запали фитиљ уметнут у буре са барутом; оба брода, и енглески и гусарски који је био пришао ка овоме да би гусари на њега ускочили, буду експлозијом разнесени. Монтобан са својим гусарима оде у ваздух заједно са мостом на коме је командовао, падне доста тешко повређен у море, међу остатке разнесених бродова, али се убрзо освести, дочепа се једног слабо повређеног чамца, са овим спасе неколико гусара који су пливали међу отпацима дасака и греда, и пусти се да га море носи незнано куда. Ово их је нанело на обалу Предгорја Лопез, при којој су у једном малом морском заливу наишли на мноштво острига прилепљених уз жиле дрвета и жбунова који су се били househ наднели над површину воде. То их је спасло од страшне глади коју су осећали и коју нису имали чиме утолити за време лутања од неколико дана по мору. Поглавица црначког племена које је обитавало ту у близини, позна у Монтобану белог човека који му је некад био учинио услугу, прими га врло лепо и осигура њему и његовим гусарима исхрану за дуже време док су били код њега. О томе своме бављењу у црначком племену и авантурама које је ту проживео Монтобан је саставио опширан извештај, који је доцније дошао у руке француским властима и данас се чува у архиви француског Министарства Ма-

рине; те авантуре су врло занимљиве и оне су дале грађу за неколико гусарских романа.

Један брод, чији је капетан био Монтобанов пријатељ, наиђе на Предгорје Лопез и прими овога, заједно са његовим гусарима, да их превезе у португалску колонију Свети Тома, где их је оставио да проведу месец дана ради опорављења. Ту се Монтобан упозна са капетаном једног енглеског брода, који му предложи да га са друштвом превезе на енглеско острво Барбадос, где је било добрих лекара који ће им залечити ране. Ма да га је португалски гувернер одвраћао од тога да прими предлог, Монтобан га ипак усвоји и буде превезен на енглеско острво. Ту му енглески гувернер одмах саопшти да га сматра као ратног заробљеника, па је као са таквим и поступао, али давши му могућности, њему и гусарима, да се на острву лече. Међутим, ипак, пошто су гусари ту доспели са енглеским капетаном који им је дао своју часну реч да неће остати заробљени на острву, гувернер пристане да пусти Монтобана са два његова гусара да оду на француско острво Мартиник, а остале задржи као једну врсту талаца, за случај да Монтобан опет почне гусарити по енглеским водама.

После кратког времена бављења на Мартинику, Монтобан се укрца на један брод који је полазио за Европу и искрца се у Бордоу. Ту је дуже време размишљао о томе да ли да се после толиких авантура и опасности које је претурио преко главе, врати на огњиште својих предака и уђе у миран живот, или да се поново ода гусарству. Монтобан се одлучи на ово последње. Занимљиво је читати у поменутом његовом извештају о тим размишљањима: „Изашао сам на суву земљу са измешаним противречним осећајима. Нисам се могао одлучити да ли да за навек кажем збогом мору и вратим се своме огњишту, после толиких несрећа које сам имао, или да се опет вратим своме старом послу да бих се осветио Енглезима за зла која су ми

починили, и да бих стекао што богаства. Али ма у каквој несрећи да сте, увек вас вуче да играте са судбином и да све ставите на коцку.“

И Монтобан је опет отпочео игру са судбином. Убрзо се из Француске вратио на Антиле и са највећом одлучношћу одао се гусарству. Али, срећа га је већ била напустила. У повратку са једнога гусарског похода, он претрпи бродолом и исплива на обалу на којој је живело дивље и крволочно племе урођеника. Урођеници га ухвате и убију на врло свиреп начин.

ЧЕТВРТИ ОДЕЉАК

Регуларно гусарство у другим морима.

XVII. Гусари из Денкерка, Нанта и Сен Малоа.

Антилско гусарство имало је нарочити повод и није било у нарочитој вези ни са каквим формално објављеним ратом. Њему су, као што је напред казано, дали повод поступци Шпанаца после проналаска нових земаља које су они сматрали као својину, и у којима су насилно спречавали сваки покушај колонизирања и обављања трговачких послова туђим поданицима. Кад им је то право било потврђено булом папе Александра VI, државе којима је то право насељавања било оспорено, почеле су организирати гусарске походе против Шпанаца, или их званично повлашћивати. То је створило флибустире, чија је акција углавном била управљена против Шпанаца и Португалаца као угњетача колонија других држава и као велике сметње међународној прекоморској трговини.

Али и пре и после флибустира постојало је на океану регуларно, државом повлашћено гусарство. То су били готово искључиво француски гусари који су, у временима кад је Француска била у ратном стању са којом од европских држава, нападали бродове те државе, било поред саме њене обале, било на океанској пучини. За то су увек имали овлашћење издато од владе своје земље, или лично од самога краља; са овлашћењем су била у вези упуства о томе шта треба и шта смеју да раде. Заробљени бродови и плен на њима имали

су се продати, па је одређени део тога припадао држави, а остатак се делио по утврђеним нормама међу бродовласнике и гусаре учеснике у нападу.

Пошто је Француска била често у рату са Енглеском или Холандијом, њени гусари су већ били навикли да сматрају Енглезе и Холанђане као сталне, вековне непријатеље своје државе, и бродови које су они заробљавали били су у великој већини енглески и холандски. Заробљавање бродова било је, по међународном ратном праву, један допуштен начин вођења рата. Заробљени гусари који су за то имали овлашћење своје државе, сматрани су као ратни заробљеници и са њима се морало тако и поступати. Невођење рачуна о томе повлачило је репресалије према енглеским и холандским заробљеницима, које су биле врло осетне.

Главни центар у коме су се регрутовали и опремали француски гусари, из кога су полазили са својим бродовима и у које су доводили своје заробљене бродове са пленом, велико и широм света чувено гусарско гнездо, била је бретонска приморска варош Сен-Мало. Други важан гусарски центар пре Француске Револуције било је најсеверније француско пристаниште Денкерк. Тако је исто у томе погледу било важно и велико француско пристаниште Нант. Из њега су полазили многи авантуристи, прелазили океан и на острву Корњача и Сан-Домингу ступали у редове буканира и флибустира. Па и доцније, кад је флибустирство већ било престало, Нант је задржао своју улогу у гусарству. Из тих центара се упуштало на океанску пучину мноштво гусарских шефова са својим ескадрама, који су за дуги низ година задавали страх енглеским, холандским, шпанским и португалским бродовима. Овде ће бити поменуто неколико таквих прослављених имена.

За гусарско гнездо у Денкерку везана су имена двојице ритерских гусара, Жана Бара и Форбена, од којих је прво дубоко урезано у историју француског народа. *Жан Бар* је рођен 1650 годи-

не у Денкерку. Отац му је био у своје време чувени гусар Корнелије Бар, који је раније задавао осетне ударе енглеској и холандској марини. Одрастао на води и занесен причама о гусарима, Жан је напустио школу, у коју су га дали кад му је било дванаест година, и био примљен за матроза на једноме броду који је обављао каботажу између Денкерка и Флесинга. Ту је убрзо постао други капетан и, ма да се његов брод није бавио гусарским пословима, он у једној прилици, са неколико својих матроза и једним чамцем, зароби један енглески брод са целом посадом, не изгубивши при том ни једнога од својих људи.

Кад су, после кратког времена, Француска и Холандија као савезнице објавиле рат Енглеској, Жан Бар понуди своје услуге тада чувеном адмиралу Рујтеру, команданту холандске ратне флоте, и буде од овога одмах примљен, захваљујући гласу који је дотле већ био стекао, као и гусарској репутацији свога оца кога је адмирал раније познавао. Код адмирала, у служби Холанђана, Жан Бар је остао пуних шест година, водећи увек успешне борбе са енглеским бродовима. Али владавина Луја XIV била је испуњена ратовима у којима се често од савезника постајало противник. То се десило и тада, и Француска зарати са својим дотадашњим савезником Холандијом. Пошто су сви Французи који су се у тај мах затекли на холандским бродовима, били проглашени за ратне заробљенике, то исто буде и са Жан Баром. Али он ипак, са неколико својих земљака, брзо нађе начина да се ослободи ропства и да пребегне у своје родно место Денкерк.

Од тада почиње права гусарска каријера Жана Бара. Бродовласници из Денкерка поверили су му читаву једну флоту бродова опремљених за гусарство, и он са њоме отпочне низ својих смелих гусарских подвига. Нападао је из дана у дан, и то увек са потпуним успехом, енглеске, холандске и шпанске бродове, па чак и турску гусарску флоту у Алгиру. Једанпут му се само десило да, нападнут од врло јаке енглеске убојне флоте, буде заробљен заједно са својим другом, доцнијим чувеним гусарским шефом Форбеном, али је он са другом, већ после неколико дана ропства, успео да га се ослободи и да се опет врати гусарству.

Немогућно је, ни бар у најкраћим потезима, изложити гусарске подвиге и успехе Жана Бара, који се рачунају на више од стотине годишње. Ни један од гусара свих времена није показао толико одважности и смишљености, крунисане сталним успесима, као Жан Бар. У гусарењу је имао пред очима само интересе своје земље, занемарујући потпуно своје властите интересе и стављајући свакодневно свој живот на коцку. Жан Бар је још за живота проглашен за легендарног националног јунака. После једнога низа његових сјајних победа на мору, краљ Луј XIV позове га у Версај да га види. Приликом свечаног пријема он га је поставио за шефа ескадре у краљевској марини. Неспретан и ненавикнут на дворске формалности, Жан Бар је простосрдачно одговорио Краљу да овај добро чини што га на тај начин одликује. Кад су се присутни великодостојници и дворани томе насмејали, Краљ га је узео у одбрану, рекавши да се не треба смејати простосрдачном јунаку који је свестан своје вредности и који је хтео да каже да ће се трудити да добијено одликовање оправда. И Жан Бар је то у толикој мери оправдао, да му је краљ после тога дао титулу племића и високо одликовање, наименовавши га каваљером Светога Луја. Умро је 1702 године, пред сам рат са Шпанијом, опремајући се за нове победе на мору, које сигурно не би изостале. Импозантни споменик који му је француска држава подигла на најживљем месту Денкерка и који и данас краси ту лепу и живу приморску варош, сведочи о томе шта је Жан Бар вредео за своју земљу.

Форбен је био гусарски шеф много мањег значаја но Жан Бар, али је ипак његово име тесно

везано за историју гусарства поменутога доба. То је био прави тип војнички дисциплинованог гусарског шефа, који се увек и у свима приликама понашао као марински официр. Почетком осамнаестог века командовао је читавом једном гусарском ескадром. Од његових гусарских подухвата најјаче је одјекнуо онај извршен у друштву са малуинским гусарским шефом Диге-Труеном, кад су пресрели велику енглеску трговачку флоту од 120 бродова и заробили велики део ове. Том приликом је Форбен имао жучан спор са Диге-Труеном, који му је јетко замерио оклевање у извршењу напада на њему намењени део енглеске флоте; да је и он, Форбен, извршио напад са онаквом одлучношћу као Диге-Труен, вероватно је да им ни један брод флоте не би умакао.

Од гусара чија је база била у Нанту, нарочито се прочуло име шефа Касара, који је гусарио дуги низ година и задавао страх непријатељским бродовима свих народности. *Жак Касар* рођен је у Нанту. Дуги низ његових предака били су морепловци и капетани трговачких бродова. Његов отац, и сам бродски капетан, повери га као дечка своме познанику, бродовласнику из Сен-Малоа, и он је већ у својим раним годинама узимао учешћа у гусарским нападима. Рат са Шпанијом затекао га је као двадесетогодишњег гусара, са искуством оних који су деценије провели на томе послу. Он тада у своме родном месту Нанту опреми један гусарски брод за крстарење по Атлантском Океану и брзо очисти од непријатељских бродова сву западну обалу Француске, од Бискајског Залива до Ла Манша. После тога успеха бродовласници из Сен-Малоа повере му 1707 године командовање једном омањом гусарском ескадром, са којом се убрзо за тим прочуо. Једнога дана, септембра 1708 године, Касар је сусрео на отвореном мору флоту од 35 великих непријатељских бродова; једне од њих потопи, друге зароби и доведе у Сан-Мало уз бурно клицање становништва. Оставивши заплењене бродове у пристаништу, навезе се опет на отворено море и зароби још осам великих бродова на које је наишао, и доведе их у Сан-Мало.

Година 1709 била је година глади у Француској. Адмиралитет, знајући вредност Касара као гусарског шефа, повери му мисију да прати и штити од напада једну француску трговачку флотилу која је са истока имала да у Марсељ довлачи жито и друге намирнице. Пошто је државна благајна била у то време готово празна, тако да није могла чинити потребне за то издатке, Касар се за те трошкове обрати бродовласницима из Марсеља, који пристану на то да их поднесу. Касар је од тада тачно и са сигурношћу вршио поверени му посао и омогућавао довлачење хране у Марсељ. Али, једнога дана, у близини Корзике, сусретне флотилу од пет енглеских ратних бродова. Решен да до краја изврши своју мисију, Касар одмах ступи у борбу и тиме да времена бродовима које је штитио да умакну у Тулон; после тога он успе да потопи један од енглеских бродова, па да умакне нападу и гоњењу осталих. Али тај подвиг га је увукао у један дуготрајан спор са марсељским бродовласницима, који су сматрали да није према њима испунио поверену му мисију, јер је бродове са храном требало довести у Марсељ, а не у Тулон.

Међутим, гласови о Касаровим успесима продрли су били у све крајеве Француске. Луј XIV затражи да му Касар буде представљен у Версаљу; том приликом краљ му, уз изразе свог задовољства, саопшти да га поставља за официра у краљевској марини, и нареди да му се из државне благајне изда повећа новчана награда. Кад се 1712 поновила гладна година у Француској, Касару је опет поверена команда над једном ескадром ратних бродова и мисијом да, пошавши из Марсеља, уђе кроз Гибралтар у Атлантски Океан, па да у њему нападне и пљачка португалске бродове и насеобине. Он је ту мисију извршио на потпуно задовољство

адмиралитета. Кад је са својом ескадром стигао до Зелених Острва, својине Португалаца, гувернер се одмах предао и дао откуп који је Касар захтевао. Поред тога, ескадра је прикупила плена за више од милион франака. Али у повратку, извештен да га на путу чека једна јака енглеска ескадра, Касар промени правац путовања и упути се према Антилима. После путовања од неколико недеља, он са својом ескадром уђе у Караибско Море и баци котве код Мартиника.

Чим се то рашчуло, негдашњи гусари флибустири са острва Корњача и Сан-Доминга, расути по острвима Малих Антила, похитају на Мартиник да се нађу са Касаром. Они му предложе да се организирају као гусари, па да у друштву са њиме пљачкају енглеске колоније и бродове. Предлог је био усвојен и потписан је обострани уговор о заједничком гусарењу и деоби плена.

Први заједнички напад био је на богату енглеску колонију на острву Монфера. Острво, са врло стрмим и неприступним обалама, било је брањено батеријама топова. Стигавши пред острво 10 Јула 1712 године, Касар нареди паљбу из топова свих својих бродова; дим од барута учинио је да су се гусари, заклоњени њиме, могли искрцати на погодном месту, и ако је ово било добро брањено. То је изненађену и препаднуту енглеску посаду натерало на дивље бегство у унутрашњост острва. Касар, са својим гусарима, заплени све бродове које је нашао у пристаништу колоније, натовари их богатим пленом, као и црначким робовима којих је ту било мноштво, па напусти острво и упути се у правцу друге, такође богате енглеске колоније, на острву Антигуа. На томе острву употреби исти начин напада који је био успео на острву Монфера. Острво је брзо освојио, покупио плен и пренео га на своју гусарску базу на Мартинику.

Охрабрен тим успесима, Касар се реши за један много већи подвиг. У то време, у Гујани, на обалама реке Суринама, постојала је врло напредна холандска колонија, чије је богатство мамило дотадашње гусаре, али се ови нису смели одважити да је нападну. Богате плантаже кафе, памука и шећерне трске, са фабрикама шећера, пространим стовариштима и продавницама, чинили су да је колонија постала један од главних центара прекоморске трговине тога времена. Имала је 4000 белих становника, са 50.000 црначких робова који су употребљавани за пољске радове у плантажама и за рад у фабрикама. Колонија је била и одлично брањена, са једне стране самом реком, са друге стране добро распоређеним топовским батеријама. Поред свега тога Касар је, стигавши 9 октобра 1712 године на ушће Суринама, за три дана освојио колонију, наметнуо јој откуп у износу од неколико милиона данашњих франака, па ипак пустио своје гусаре да пљачкају куће и фабрике.

По повратку на Мартиник стигло му је наређење да се врати у Француску. Он то и учини, али не пропустивши да на путу нападне једну енглеску ескадру и да јој заплени два брода. То му је, кад је стигао у Француску, оштро замерено, пошто у време напада Француска и Енглеска нису биле у зараћеном стању. Али се, због великих услуга које је дотле био учинио француској марини и трговини, није против њега ништа предузимало. Напротив, произведен је за капетана краљевске марине и награђен крстом Светог Луја.

Али крај Касарове каријере и његовог живота био је сасвим другојачи. У једно време затишја он понова покрене свој негдашњи спор са марсељским бродовласницима, који му нису хтели исплатити трошкове око напред поменутог гусарског похода. Кад у томе није успео нигде куда се обраћао, он затражи аудијенцију код свемоћног кардинала Флериа, у то време првог краљевског министра. Кардинал га прими хладно и са иронијом која Касара толико наљути, да је на њега изручио сав гнев накупљен од почетка спора. Због тога буде одмах бачен у тамницу, у којој је и умро 1740 го-

дине, потпуно напуштен и заборављен од оних којима је за време своје дуге гусарске каријере учинио неоцењиве услуге. Само су се још стари флибустири, тамо далеко на гусарским острвима, често сећали храброга гусарског шефа из Нанта и његових подвига.

Диге-Труен, родом из Сен-Малоа, био је син трговца са робом потребном гусарима: ужаријом, платном за једрила, катраном за бродове, као и са колонијалном робом. И отац му и браћа били су власници трговачких бродова; отац је раније био и поморски капетан. Одрастао на мору, Диге-Труен је већ у својој деветнаестој години командовао фрегатом са 14 топова и 18 момака посаде. У двадесет првој години командовао је једном малом гусарском флотилом, био заробљен од Енглеза и бачен у тамницу у Плајмауту. Из тамнице се мало затим спасао бегством, па је, вративши се у Сен-Мало, отпочео врло активно гусарење по океану и око енглеских обала. За кратко време од неколико месеци запленио је петнаест енглеских бродова и уништио у водама Шпицберга у то време јаку флоту холандских китоловаца. После тих успеха био је у Версаљу представљен краљевској породици, од које је био најљубазније примљен.

Идућа година гусарења била је још успешнија. На челу мале флотиле од три гусарска брода, Диге-Труен је био одређен од стране француске марине да заплењује или уништава што више енглеских бродова. Он је то почео тиме што је одједном запленио три ратна брода, па одмах затим дванаест великих трговачких бродова, као и сам енглески адмиралски брод. Краљ Луј XIV му је тада изјавио своје особито задовољство и поставио га за официра краљевске марине. Међутим, то краљевско одликовање више му је нашкодило, но што је користило. Као официр марине није више имао у својој акцији онако одрешене руке, као што их је имао као гусар. Брод којим је командовао као официр, припадао је држави; посада је била изабрана међу маринцима артиљеристима. Али Диге-Труен је био навикнут на чисто гусарске бродове и гусарску посаду, којој је знао командовати боље но краљевским војницима, и био боље услужен од својих гусара, но од ових. Стога је то кратко време његове службе као официра испуњено готово самим неуспесима. То је учинило да се он, опет по краљевом овлашћењу, понова врати своме драгом гусарењу, у коме је био ненадмашан шеф и могао бити држави, а и себи, од много веће користи.

Већ 1701 године, кад је Француска заратила са Холандијом, он је и по други пут уништио велику флоту холандских китоловаца у поларноме мору и поред тога заробио 28 холандских трговачких и ратних бродова. И од тада се нижу, један за другим, ненадмашни гусарски подвизи великог стила, који су разнели славу Диге-Труена по свима морима по којима су пловили европски бродови. Године 1704, на пример, он се са својом малом гусарском флотилом од три брода нашао усред једне енглеске трговачке флоте од 30 бродова, које је пратио и штитио топовима добро наоружан ратни брод. Диге-Труен, поред све топовске ватре, успе да са својим гусарима ускочи на ратни брод, да га освоји хладним оружјем, натера га на предају, па онда зароби целу трговачку флоту. Године 1707, у друштву са флотилом гусарског шефа Форбена, пресрео је велику енглеску трговачку флоту од 120 бродова која је, праћена и штићена од пет великих и добро наоружаних ратних бродова, ишла правцем од енглеских обала ка Шпанији. У споразуму са Форбеном, Диге-Труен склопи план за напад, по коме је Форбен имао напасти са једне, а он са друге стране. Како је Форбен оклевао, а Диге-Труен се побојао да се флота не распе у бегство, он је нападне сам са своја три брода. Ратни заштитни брод буде одмах запаљен и за непуних пола часа потонуо је у море. Диге-Труен, а у последњем тренутку и Форбен, да-

ли су се тада у гоњење појединих бродова расуте трговачке флоте, запалили велики број ових, па се са њима и са својим бродовима појавили пред пристаништем у Бресту. Власти и становници Бреста стајали су запањени на кеју пристаништа гледајући дотле невиђен и незапамћен призор: огромну енглеску флоту заробљену од неколико гусарских бродова. То је направило велику сензацију у целој Француској и Диге-Труен је постао велики национални јунак.

Мало затим доживео је један догађај који га је, како је сам говорио, мучио све до краја живота. Био је срео и напао највећи и најлепши ратни брод енглеске морнарице „Девоншајр”, са посадом од 900 нарочито пробраних маринаца. Поред све паклене топовске ватре са ратног брода, Диге-Труен, држећи сам крмило свога брода, успе да му се приближи и да се са њиме састави. Али у том тренутку се ратни брод запали; како је, као и сви бродови тога времена, био дрвен и катранисан, ватра га за тили час обузме целог, од кљуна до крмила, тако да је гусарски брод једва имао времена да се од њега растави и удаљи. Пред очима гусара, и пре но што се на врло узбурканом мору могло од њихове стране ма шта учинити да се посада спасе, ратни брод је отишао у морске дубине са својим командантом, официрима и свих 900 маринаца на њему.

Године 1708 Диге-Труен изложи францускоме министру марине свој план да зароби целу велику флоту трговачких бродова за коју се било сазнало да ће се кренути из Бразилије у Европу, праћена ескадром од седам великих ратних бродова енглеских, португалских и холандских. Министарство је на то пристало и ставило му на расположење десет својих ратних бродова, али је флота успела да му измакне. Да би надокнадио штету коју су држава и гусари имали од тога неуспеха, Диге-Труен створи један невероватно дрзак план: да, на место

бразилијанске флоте, нападне саму престоницу Бразилије, Рио-де-Жанеиро.

Бразилијанци тога доба били су огорчени непријатељи Француза. После једнога сукоба, мноштво Француза који су се по пословима бавили у Бразилији, било је побијено или стављено у окове. Диге-Труен се понуди француској влади да на челу једне француске ескадре оде до Рио-де-Жанеира, освоји га, пусти на слободу Французе, а трошкови експедиције да се исплате од плена који ће, несумњиво, у таквој вароши бити богат. Предлог није био усвојен, што је мотивисано великим издацима које је француска држава имала у последњим ратовима и у зараћеном стању у коме је и тада била. Диге-Труен се тада за трошкове обрати непосредно својим суграђанима из Сен-Малоа, који су се дотле већ били обогатили участвујући финансиски у експедицијама којима је он командовао. Понуда ту буде одушевљено примљена; његови суграђани су одмах створили компанију са знатним капиталом, која је опремила 17 гусарских бродова, наоружала ове са 738 топова и ставила на расположење шефу гусара 6000 момака, од којих су готово сви били пре тога гусари. Диге-Труен са том гусарском флотом стигне 11 августа 1710 године на домак пристаништа у Риу, па идућег дана ово нападне и освоји, запленивши у њему све бродове који су се ту били затекли. Затим је искрцао своје људе на обалу, напао град и освојио га после десетодневне борбе. Плен је био огроман и превазишао је сва очекивања.

Кад се Диге-Труен, са бродовима и пленом, вратио после неколико месеци у Сен-Мало, дочекан је са највећим одушевљењем. Један гусарски брод био је натоварен златним и сребрним новцем, које заплењеним, које добијеним на име откупа. Пошто је одбијен део за краља, за француску марину и за гусаре, остатак је предат компанији која је опремила експедицију, и ова га је разделила међу своје задругаре, који су оним што су доби-

ли били више но задовољни. Али много замашнији од материјалног био је политички успех експедиције. Француска марина стекла је глас какав никад пре тога није имала. Штета коју су претрпели Португалци износила је преко тридесет милиона тадашњих ливара, а велика је штета, при том, нанесена и Енглезима и Холанђанима.

Диге-Труен је био тип ритерског, витешког и материјално потпуно незаинтересованог гусара. Није марио за новац и богаство; све што му је од плена долазило на део, или што је примао као награду за успехе и услуге које је чинио француској марини и бродовласницима, утрошио је на опремање гусарских потхвата. Он који је утеривао милионе у државну благајну и обогатио цело становништво свога родног места Сен-Мало, рођен и сам у богаству, умро је као сиромах, скоро без игде ичега, повукавши у материјалну пропаст и сву своју родбину.

XVIII. Последњи француски гусари.

Нестанком флибустирства у антилском мору, нестало је за неко време и регуларних, државом овлашћених гусара, који су радили за рачун и свој и своје државе. Напред је описано како се тада флибустирство изметнуло у морско пиратство, које је од свих поморских држава сматрано као обично морско разбојништво. Изгледало је да је тада дошао крај овлашћеном гусарству и да се ово, у новим приликама које су биле наступиле и због којих је нестало и флибустирства, неће више појављивати.

Али није тако било. За време америчког рата за независност и Француске Револуције, као и за време Наполеонске епопеје, појављују се поново овлашћени гусари са свима, па још и проширеним привилегијама које су имали у време негдашње своје прве појаве. Читава множина одважних француских гусара бранила је на мору интересе своје земље и била од противника сматрана, не као гомила пирата, већ као регуларна војска, па чак и као војска витезова. Њих је било у свима морима кроз која води пут за француске, енглеске, холандске, шпанске и португалске колоније. Велики гусари појавили су се опет на површини океана; о њима су се стварале легенде и поновила су се романтична времена негдашњег антилског гусарства. Та гусарска епопеја трајала је коју деценију, па ју је нестало са нестанком последњег „Наполеоновог Гусара”, Сиркуфа.

Робер Сиркуф, врло млад, а већ чувен гусарски шеф, рођен у Сен-Малоу 1773 године, почео је своју морнарску каријеру као дечак од тринаест година, примљен за малога на један брод који је из Сен-Малоа имао да путује за Шпанију. Кад је одрастао, служио је као матроз и крмар на многим трговачким бродовима који су путовали Атлантским и Индиским Океаном. Године 1795, кад је рат између Француске и Енглеске био у пуном јеку, поверена му је команда на једноме омањем гусарском броду са четири топа и посадом од 18 гусара. Са тако ништавним средствима он је одмах запленио четири велика енглеска брода, прешао са својим гусарима на један од њих, много боље опремљен и наоружан но његов дотадашњи бродић, испратио плен у Сен-Мало, па продужио крстарити океаном.

Једнога јутра су се, кроз измаглицу, помолила огромна једрила великога брода, за који је Сиркуф одмах распознао да је енглески. То је био „Тритон”, један од највећих и најбоље наоружаних бродова Индиске Компаније, са посадом од 150 људи. Ма да их је на гусарском броду било свега 18, Сиркуф се одлучи да га нападне. Да би му могао што ближе прићи, он нареди да се на катарки истакне енглеска застава. У тренутку кад је скинута та застава, а истакнута француска тробојка, било је за Енглезе и сувише доцкан да својим топовима спре-

че судар бродова и ускакање до зуба наоружаних гусара на њихов брод. Сиркуф је лично убио команданта брода и његовог првог официра, а остали гусари су сабљама и секирама навалили на посаду која се очајнички бранила. После огорчене борбе од три часа на палуби великога брода, енглеска посада се предала на милост и немилост, и брод је заплењен. Револуционарна влада доделила је тада трећину од богатог плена Сиркуфу и његовим гусарима, од којих је само један погинуо.

Крстарећи, после тога, по Индиском Океану, Сиркуф је за кратко време поробио мноштво енглеских, данских и америчких трговачких бродова. Највише га је прославио напад и освајање тадашњег највећег брода Индиске Компаније, брода „Кент”, са посадом од 437 људи и са 50 топова, што је гусарима донело врло богат плен.

Мало затим једна весела авантура унела је нешто расположења у туробан и тежак живот на гусарском броду. Сусревши се на океану са другим једним француским гусарским шефом, Жаном Дитертром, Сиркуф га позове да са својим гусарима пређе на његов брод, па да се на овоме прочасте и заједнички провеселе. На то га је нарочито навело то што је мало пре тога био запленио један енглески брод који је носио у Калкуту велики товар животних намирница и финог француског вина. Дитертр је, међутим, на неколико дана пре тога, на једноме заплењеном броду, међу осталим стварима, нашао велике сандуке пуне фракова, цилиндара и женских балских тоалета, који су из Енглеске били послати за Индију. Он те сандуке пренесе на Сиркуфов брод, на коме буде приређен формалан бал. Међу гусарима нашло се и неколико добрих свирача са својим инструментима. Гусари, обучени једни у фракове са цилиндром на глави, други у балске тоалете за даме, изводили су на палуби брода, уз звуке оркестра, тадашње модерне игре. Усред игре и најбољег расположења стража са моста на броду јави да се на видику појавио

велики брод. Гусари, у балским костимима, напусте одмах игру и похитају сваки на своје место. Господа играчи и даме играчице шчепају ножеве и секире, дигну на катарку своју француску заставу, и шалећи се међу собом, онако весели, нападну енглески брод. Посада овога, пренеражена неочекиваним нападом господе у фраковима, са цилиндрима на глави, и брадатих косматих дама у балским тоалетама, није дала јак отпор, будући у недоумици да то није каква шала. Брод је био брзо освојен и морски бал је продужен са зароблјеним Енглезима.

Са Наполеонском епопејом завршена је и гусарска каријера Робера Сиркуфа, који је од тада прозван „Краљем гусара”. Он се повукао из дотадашњег бурног живота, али је, са богаством које је био нагомилао као гусар, продужио и даље опремати гусарске бродове и поверавати их искусним гусарима са којима је раније радио. Умро је у своме родном месту Сен-Малоу, уважен од својих суграђана, од којих су се многи обогатили радећи са њиме.

Гусар *Франсоа Лемем* је 1778 године, у својој четрнаестој години, ступио као мали на брод који је из Сен-Малоа полазио за Америку. У путу сазна да је Француска заратила са Енглеском. Он улучи прилику да пребегне на други један француски брод који је из Америке ишао за Европу, и врати се у Брест са намером да ступи на какав брод који ће водити борбе на мору. Поред све своје младости он буде примљен на један гусарски брод, и од тада је, као гусар, учествовао у заплењивању великога броја енглеских бродова, док није од Енглеза био заробљен и бачен у затвор за гусаре, на понтону. Приликом једне размене заробљеника он буде пуштен, па се врати у Француску, где опет ступи на гусарски брод. Кад је потписан мир, Лемем пређе на трговачки брод, на коме је, као обичан матроз, пловио неколико година по разним морима.

Кад је избила Револуција и Француска се ставила у ратно стање према коализираним државама Европе, Лемема је то затекло као власника једнога трговачког бродића. Он га одмах наоружа са дванаест топова, претвори га у гусарски брод и са 110 гусара почне њиме крстарити по Атлантском Океану. Први је ускочио на један велики холандски брод, освојио га и предао га своме помоћнику, бретонском гусару Легарсу, па одмах напао брод Индиске Компаније који је холандском броду пришао у помоћ, наоружан са 60 топова и са посадом од неколико стотина људи. Тај брод је био освојен за четрдесет минута.

Велики број трговачких бродова, са богатим товаром, пао је од тада у руке Лемема и његових гусара. То му је донело за оно време басноловно богаство, и он се последњих година осамнаестог века одлучи да напусти гусарство и да се ода великој трговини. Међутим, убрзо се показало да није био за то створен, и већ године 1803 он је изгубио све што је имао. У тај мах је Наполеон опет заратио, па се Лемем, осиромашивши, одлучи да се понова врати гусарству.

Срећа га је понова почела служити, и за три месеца крстарења по мору он је запленио или потопио двестину великих непријатељских бродова, међу којима је био и брод Индиске Компаније који је носио велику количину готовог новца. Али већ после године дана дошао је и томе крај. Једнога дана месеца новембра 1804 године Лемем је, са својим бродом и тога пута доста несигурном посадом, пловио по индиским водама тражећи плен, кад је био изненада нападнут од једне енглеске корвете, наоружане са 50 топова и јако надмоћне по броју људства. И поред свега очајног отпора који је дао гусарски брод, Лемем је био приморан да спусти своју заставу и да се преда. Командант фрегате примио га је са војничким почастима, па га, заједно са гусарским бродом, одвео у Бомбај и предао властима. Није му било суђено да види

злогласне понтоне на обалама Енглеске; на путу за Енглеску умро је на палуби брода који га је превозио.

Гусар *Жак Лебон* провео је свој век у бурним гусарским авантурама, па је ипак завршио свој живот као обичан, миран грађанин. Рођен је 1768 год. на Њу-Фаундленду, у тамошњој француској колонији. Отац му је био бродски капетан, па га је собом водио по мору још од његовог најранијег детињства. При једној бури, прелазећи океан сам, без сина, отац са својим бродом пропадне без трага и гласа. Па како су мало после тога Енглези, огорчени на Француску која је помагала Северну Америку у рату за независност, опустошили француску колонију у којој је живела Лебонова породица, ова остане без игде ичега. Жак Лебон тада, у својој четрнаестој години, ступи међу француске гусаре. После неколико месеци гусарски брод буде заробљен од једне енглеске фрегате; Лебон са осталим гусарима буде бачен у тамницу, у коју ће се још више пута враћати у току свога бурног живота.

Пуштен приликом једне размене заробљеника, он опет ступи на гусарски брод, и мењајући бродове дочекао је прекид непријатељства између Француске и Енглеске. Од тада је неколико година био капетан рибарског брода који је на прудовима Њу-Фаундленда ловио рибу; затим је прешао у француску марину и после двогодишње службе постао други капетан брода. Кад је букнула Револуција, Лебон се понова ода гусарству и постане други капетан гусарског брода. Једнога дана, кад је заробио један енглески трговачки брод и водио га собом у Француску, сретне са својим пленом енглески ратни брод, који га нападне и примора да се преда. Доведен са својим гусарима у Плајмаут, он успе да пробије зид затвора и да се спасе са своја два друга, прешавши на маломе чамцу пут од Плајмаута до Шербура.

У Сен-Малоу је имао срећу да нађе своју пребеглу породицу и са овом је почео живети мирним животом. То је трајало једва који месец, док није сазнао да ће бити притворен, јер се за њега сматрало да је племић. Лебон тада потражи прибежиште на броду једнога свога доброг познаника; овај га не само узме у заштиту, већ му код народног представника у Сен-Малоу изради да може као гусар, у име Републике, заробљавати непријатељске бродове. Али тада је од Енглеза био и по трећи пут заробљен и бачен у тамницу. Он се из ове и тада спасе бегством са неколицином француских гренадира, па, гоњен једним одредом пешака и водом коњаника, успе да се дочепа чамца и отисне на пучину. У путу за Француску на томе чамцу, са друговима, сретне један трговачки брод, нападне га ускочивши на њега, освоји га, доведе га у Француску и ту га прода.

Са тако добијеним новцем Лебон купи један омањи брод, који опреми за гусарење. На пучини наспрам Бристола похвата неколико енглеских рибарских бродова и поведе их у Француску, оставивши на слободи један од њих за који је од рибара сазнао да је то једина својина групе сиромашних рибара који од тога издржавају своје породице. Али у путу буде и по четврти пут заробљен од Енглеза и затворен у тамницу, из које је пуштен кад се сазнало за његово човечно поступање са заробљеним рибарима.

Од тада опет настаје за Лебона једна периода великих гусарских успеха. Заробио је неколико бродова, међу којима је био и један енглески ратни брод са 400 драгона, као и један богато натоварен трговачки брод који је у Нанту продао за 700.000 франака. Али је одмах после тога био и по пети пут заробљен од Енглеза и бачен у понтон у Плајмауту. Одатле је у неколико махова покушавао да се избави бегством, али без успеха, јер је увек био проказан. Најпосле је, размењен са једним од Француза заробљеним енглеским маринским официром, прешао у Француску и понова отпочео гусарити. Тога пута послужила га је срећа, па је за кратко време нагомилао велико богаство. Породица и пријатељи га тада салете и наговоре да савлада своју страст за гусарењем и да се једном, после толиких авантура и невоља преживелих по енглеским тамницама, дефинитивно повуче у миран живот, што он и учини.

Крај Наполеонске епопеје био је у исто време и крај регуларног гусарства. Престали су ратови између Француске и коализираних европских држава, па је престао и разлог да се на пучину шаљу гусари са задатком да заробљавају непријатељске бродове. Али пиратско гусарство није никако престајало. Оно се у Средоземном Мору и дуж афричких обала провлачило све до половине прошлога века, а у кинеским водама и у Индиском Океану продужава се још и данас.

ПЕТИ ОДЕЉАК.

Морски пирати.

XIX. Разлика између регуларних гусара и морских пирата.

Напред је казано да треба разликовати праве, овлашћене, „регуларне" гусаре (corsaires) од других „нелегалних" гусара. Прави гусари су били нешто регуларно, бар од појединих држава овлашћено и помагано. Код Француза, то је била једна врста краљевске марине. Капетан гусарског брода добијао је од самога краља овлашћење (lettre de marque) да задржава на путу непријатељске бродове и да заробљава оне које нађе на њима, али да, кад је борба свршена, посади и путницима са њих не чини без потребе никакво зло. Заробљени брод, са свим оним што се на њему нађе, имао је шеф гусара привести као плен у Француску, или у коју француску колонију, пошто противнике искрца на какву обалу, ако не буде постојало нарочито наређење да их вози тамо куда и брод иде. Плен је, по правилу, имао бити распродан, да би се добијени новац поделио између онога о чијем је трошку опремљен гусарски брод (понајчешће државе, капетана брода, или какве компаније) и гусара учесника у нападу.

Да је такво гусарење одиста било нешто сасвим регуларно, види се и из тога што су све ондашње поморске државе, кад су биле у рату, имале своје овлашћене гусаре. Такав је н. пр. случај био са Енглеском, чији су гусари били овлашћени нападати шпанске бродове и шпанске колоније кад су јој Шпанци спречавали колонизирање антилских острва; или који су нападали француске бродове кад је бивао објављен рат између Енглеске и Француске. Исто се види и из тога што је поштовано правило да противник, кад зароби брод са овлашћеним гусарима, има ове да сматра као ратне заробљенике, па да тако са њима поступа. Ако су заробљени гусари, мимо своје овлашћење, пре тога извршили какав злочин, они су предавани суду и погубљени тек онда кад, после довољне истраге, за то буде изречена судска пресуда.

Енглези су заробљене гусаре држали у тамници, али не на суву, јер одважности и дрскости француских гусара није било граница, па су били готови на све и покушавали на све могуће начине бегство из тамнице. Гусари су, стога, чувани у нарочитој тамници која је служила искључиво за њих, на чувеним и злогласним дрвеним понтонима, који су стајали на неколико места дуж енглеске обале. Понтоне је чувала јака стража од енглеских морнара; они су били под заштитом топова и нико им ни из далека није могао прићи. Ту су заробљени гусари чувани све дотле док се не изврши размена заробљеника, или док не престану непријатељства са државом којој припадају.

Сасвим је друкчије ствар са гусарима који су се сматрали за морске разбојнике, пирате. Јер поред регуларних постојали су и гусари ниже класе. Пре свега, међу самим регуларним гусарима било их је који су, прелазећи преко онога што им је налагало и допуштало добијено овлашћење, заробљавали и пљачкали бродове не само непријатељске, већ и оне што припадају неутралним земљама. Затим, постојала је још и нижа класа гусара, оних што су пљачкали све бродове на које у својим крстарењима наиђу, без обзира на народност, па и бродове своје државе. То су били прави морски разбојници, које су све државе прогласиле да су ван закона. Кад би какав брод, ма којој држави

припадао, заробио какав пиратски брод, пирати би одмах на лицу места, без икаквог суђења, били побацани у воду, или побијени, најчешће повешани о катарке брода, да би то служило као пример. За оне што су довођени у Енглеску ради какве потребне истраге, постојале су нарочите тамнице, од којих је најчешће употребљавана она у Њутету, где су проводиле своје последње часове читаве генерације пирата. После осуде на смрт, од стране маринског суда, посетио би их тамнички свештеник, који је покушавао, ретко кад са успехом, да им поврати хришћанске осећаје или да их наведе на признање. Сутрадан би се пред ћелијом појавио исти свештеник, али овога пута са извршиоцем смртне казне, који би осуђенике, добро везане, на осуђеничким колима спровео до губилишта. У Вапингу, дуж једне врсте кеја (Execution Docks), био је стално постављен читав ред вешала одређен од вајкада искључиво за морске пирате. Ту је осуђеничка кола очекивало много света који се наслађивао у призору што ће имати да се види. Пред колима је ношено метално весло, као симбол бившег занимања осуђеника. Осуђеник је имао право да под вешалима одржи један мали говор, какав буде хтео, па је затим извршена казна. Пошто је стајао неколико часова обешен, он је скидан и сахрањен. Али чувенији пирати су били превучени катраном и остављени дуже време да висе, као опомена морнарима на то шта их чека кад се одаду таквоме послу.

За регуларне гусаре акција је престајала чим би се закључио мир или примирје између зараћених држава, и то би трајало све дотле док буду важили уговори о миру. У осталом, како су у то доба ти уговори били сваки час прекршавани, гусари се никако нису растурали, већ су били на опрези и одмах отпочињали своју акцију против непријатељске државе, чим се прекрши примирје. За морске пирате то није важило; они су у свако време, без обзира на односе држава, вршили своје

нападе, који нису били ограничени никаквим прописима, али који су, кад не успеју, плаћени животом, на вешалима.

Регуларно гусарство појавило се почетком шеснаестог века, било је на своме врхунцу у седамнаестом веку, а нестало га је потпуно у првој половини деветнаестог века. Међутим, морско разбојништво постојало је од вајкада, увек се одржавало, а и данас га има у понеким морима. Један разлог нестанку гусарства у опште била је појава парних бродова, које је било немогуће једрилицом напасти и гонити, а који су могли брзо стићи сваку гусарску једрилицу. Други, и још важнији разлог, били су нови топови који су достизали на велике даљине. У време гусарства топови са бродова гађали су на врло мало одстојање, на по коју стотину метара. Међутим, гусарска острва су била таква да су, било због плићака и коралних спрудова, било због подводних стена, била неприступачна већим гонилачким бродовима, који им се нису могли примаћи на домет њихових топова. Експедиције које су ишле да гоне и истребе гусаре, морале су на одстојању од два-три километра и више напуштати бродове и силазити у чамце, па тако прилазити гусарским острвима. А кад би ти чамци пришли на домак гусарским топовима са острва, којих је ту бивало у изобиљу, заплењених раније са противничких бродова, гусари би осули паљбу и чамци би, са посадом, брзо били потопљени. Мали број гусара био је тако у стању да одбије или потуче јаке одреде својих гонилаца. Све је то, међутим, измењено појавом далекометних топова који су одбрану гусара учинили немогућном, и парних бродова који су их успешно и лако гонили и сатирали.

Регуларни гусари, ако нису завршили живот у морским или сувоземним биткама, или у бродоломима, или у двобојима, или убијени од својих другова, повлачили су се доцније, после бурних фли-

бустирских авантура, у миран живот и продужавали овај, не кријући се, као мирни грађани. Као што је н. пр. напред казано, флибустир Пјер из Диепа, дошавши до великог богаства дрским нападом једног великог, богато натовареног шпанског брода, повукао се одмах у своје родно место, где је на миру, богат и поштован од својих суграђана, проживео остатак живота, не хотећи више да чује за гусарске авантуре. Неки од гусара, као Левасер, Де-Росе, Морган, били су чак и постављани од владе своје земље за гувернере гусарских острва. Међутим, гусари пирати нису никад више доживели миран и безбрижан живот. Ако нису гинули у борбама са онима које су нападали ради пљачке, или са бродовима власти што су их гониле, или ако се нису подавили у мору при морским бурама, или ако нису повешани на броду својих гонилаца, или побијени од урођеника забачених острва или у међусобним свађама, они су у својим лутањима по океану умирали од скорбута, од грознице, од пијанства и других порока. И, ако су све то избегли, падали су живи у руке јачих противника, који су их или одмах, без икаквих суђења, убијали, или их предавали властима и маринским судовима, па су завршавали живот на вешалима. Ако се који од њих, што је бивало врло ретко, на време повукао у миран живот, овај није смео продужити у своме родном месту где је био познат; морао се пажљиво крити по местима где га нико не познаје и ту стрепити да не набаса на кога старог познаника који би га проказао. У своме роману „Острво са благом" Стифенсон описује такав један живот старог морског разбојника, који, избегавши дотле све опасности заната, напушта овај због старости и немоћности, повлачи се у забачено место у Ирланду, али где му пиратска крв опет не да да се смири. Марински судови били су за такве клијенте немилосрдни и њихове кривице нису застаревале.

Живот на пиратским бродовима био је не само тежак, већ и у пуноме смислу ужасан и прави

пакао. Регуларни гусари су, кад су били на чамцима, пловили само поред обала, или на краћим

Сл. 89. — Пећина гусара пирата Вена.

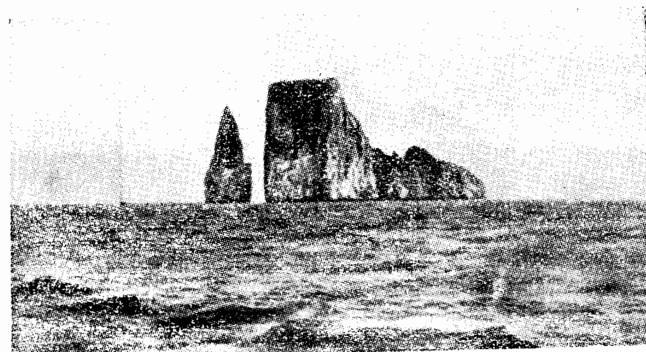

Сл. 90. — Пиратско утврђење у стени.

путевима. Дужа крстарења пучином вршили су само на бродовима отетим од оних које су сретали

или које су у лукама нападали, а тада су увек били добро опремљени у храни, оделу, пићу и свима морнарским потребама. За време крстарења могли су излазити на обале земље чији су држављани, па су ту наилазили на пријатељски пријем и потпору сваке врсте. По свршеном послу, кад су дошли до плена, или кад више није било у изгледу да ће срести противничке бродове, могли су се, кад хоће, вратити у своје гусарско гнездо, где су и од становника и од власти најлепше дочекивани; после повратка настали би одмор и весеље.

Сл. 91. — Шеф антилских гусара пирата.

Све је то било сасвим другојаче на пиратским бродовима. Морнарски занат био је у време гусарства и пиратства и сам по себи невероватно груб и тежак. Тај занат и данас изискује јаког и издржљивог човека, а то се морало још у много јачој мери изискивати у оно време. Негдашњи бро-

дови су били као орахове љуске наспрам данашњих, а пиратски бродићи никад нису прелазили 50 до 100 тона, док данашњи обичан прекоморски карго (теретни брод) има по неколико хиљада тона. Облика заокругљеног као дубљено корито, високи да их не би препљускивали морски таласи, бродићи су били игра таласа и љуљали су се и при најмањем ветрићу. Требало је бити прекаљен за морску

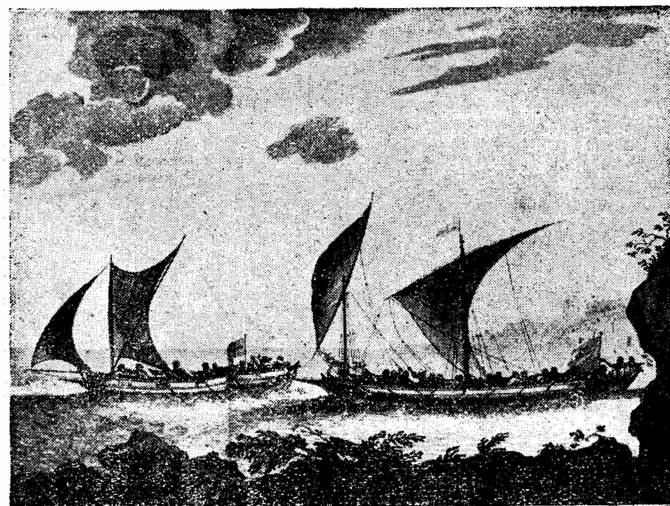

Сл 92. — Полазак гусара пирата у пљачкање.

болест и изгубити сваки појам о непокретном хоризонталном тлу, па да се, и као обичан морнар, то могло издржати дуго време без прекида. А како је то тек морало бити за пирате који су у маломе кориту морали проводити недеље и недеље по узбурканој пустињи таласа, и још знајући да ће се то свршити смрћу, за коју је било сигурно да ће бити насилна! Свакога тренутка, и дању и ноћу, и по најгорем времену, и по највећим бурама, морало се маневрисати ужадима и једрима, а при том бити

привезан за катарку да не би био однесен таласом који препљускује брод и љуља га као орахову љуску. Бродови су били дрвени и брзо су трулили по тропским водама по којима се крстарило; већ после које недеље крстарења корито брода под површином воде било је превучено дебелим слојем морских биљака и шкољака, које су се за њега хватале и успоравале броду ход. Убрзо је почело и труљење корита, које су и црви почели бушити;

Сл. 93. — Напад пирата на брод.

то је чинило да вода у танким млазевима продре у корито и да ју је требало, без одмора, и дању и ноћу, избацивати из брода, рупе непрестано затварати, а брод крпити и превлачити катраном. И то се морало радити баш у време бура и оркана, кад се у томе није смело ни тренутка застати. Данашњи парни бродови доста брзо беже пред буром и често за времена излазе из опасне зоне; кад их бура захвати, посада зна да ће се за доста кратко време

из ње изаћи. Гусарски бродићи данима и недељама нису могли изаћи из опасне зоне, јер су се морала спуштати једрила да их не би ветар поцепао, или да не би покрхао катарке, или преврнуо брод, па је овај или стајао у месту, или је, неуправљан, наношен на подводне стене на које се разбијао и пропадао заједно са пиратима. Ако се, у лутању пучином, наишло на какву земљу, тадашње маринске карте нису могле показати која је то земља и коме припада; пирати у највећем броју случајева нису смели на суво излазити. Изузимајући ретке случајеве да им је земља коју су угледали позната и да су знали да на њој нема насеља у којима би могли допасти у руке властима, они нигде, ван своје удаљене пиратске базе, нису смели пристати, одморити се пријатним сном, снабдети се храном и пијаћом водом и довести у ред свој бурама и борбама оштећени брод. И за све то време на броду су се развијале болести које долазе од лоше хране и сувишне употребе јаких пића. Тешко је и схватити да се неко могао онако месецима хранити као пирати на своме броду. У то време није имало храњљивих конзерви; усољено месо и риба брзо су се кварили због тропске врућине и влаге у унутрашњости брода; брашно се брзо црвљало, пијаћа вода се кварила и постајала опасна за пиће, а и иначе је нису могли носити у довољној количини, јер на броду није имало довољно места. Једини спас су пирати налазили у претераном пићу, у ракији и руму, које их је непрестано одржавало у једном полу-свесном стању, неосетљиве према ужасним приликама у којима су проводили дане и ноћи. Може се замислити са каквом су дивљом радошћу скакали на ноге и лаћали се ножева, секира и пиштоља, кад стража повиче да је на видику брод који треба напасти, и са каквом су се похлепношћу још пре свршетка борбе бацали на све што се на заплењеном броду могло појести и попити. Иначе, у пијанству у коме су тражили неосетљивост и спас од свих невоља на броду, и при

слабој дисциплини која је владала у таквој војсци, сваки час је долазило до међусобних свађа, до побуна против шефа и до убистава. И што је било најгоре, сваки је од пирата био свестан тога да је у једном безизлазном стању из кога ће га извући само смрт у ма коме облику, а понајвероватније она у борби, или на вешалима.

Многи од регуларних гусара, снабдевених овлашћењем за гусарство, испрва су се тачно придржавали за то везаних прописа, али су доцније, осиливши се и окуражени својим гусарским успесима, прелазили преко граница својих овлашћења и почели се изједначавати са обичним морским пиратима. Неки су одмах, и поред тога, добро пролазили. У највећем броју случајева су похватани, суђени као пирати и кажњавани тешким казнама, у већини случајева смрћу.

XXI. Неколико злогласних антилских гусара пирата.

Опадање и нестанак флибустирства имали су своје вишеструке узроке. Први и пресудни узрок је био у наглом развијању колонија, како шпанских, против којих се ратовало, тако и француских, енглеских и холандских. Док су биле у питању само шпанске колоније, које су биле довољно снажне да спречавају колонизирање других држава, флибустирство је за ове државе било једино и моћно оружје против тог спречавања. Али кад су колоније и поменутих држава довољно ојачале, постале врло напредне и могле саме да се бране од Шпанаца, флибустирство је за њих постало само један непотребан, а тежак терет, а затим и права сметња за њихово развијање. Сметња се састојала поглавито у томе што су флибустири, враћајући се својим базама, уносили у мирно и радно становништво неред и узбуну, а са друге стране у томе што су они навлачили на колоније мржњу Шпанаца и њихове организиране нападе. Ти напади би, иначе, без тога,

били већ престали, пошто су и сами Шпанци увидели да је немогућно и безразложно спречавати и другима колонизирање у новопронађеним земљама. Прави повод стварања флибустирства био је, као што је казано, тај да се сломије сила Шпанаца и учини могућним колонизирање; кад је то у главном постигнуто, флибустири су постали само један чир на здравом телу нових колонија. И гувернери колонија и њихове владе били су једнодушни у налажењу да њих треба да нестане.

Али то није био лак посао. Флибустири су још увек представљали једну силу о којој се морало водити рачуна. Они су на сваком кораку истицали да се само њима има захвалити за могућност стварања, опстанка, одржавања и напредовања колонија. Онај који би ма шта покушао против флибустира своје државе, имао би одмах против себе не само њих, већ и флибустире свих осталих држава, јер су се сви они, без разлике народности, међу собом сматрали као „морска браћа". Осим тога, и гувернери колонија нису у први мах ни смели ништа предузимати у томе погледу, мислећи да једнога дана може опет доћи до тога да флибустири буду потребни, као што је то и раније било.

Међутим, са своје стране флибустири нису мировали. Кад више нису били нападани од Шпанаца, кад су шпанске колоније толико ојачале да их је више било немогућно пљачкати, кад је и заробљивање и плењење шпанских бродова, због њихове боље одбране, постало јако отежано, и кад им је, од стране гувернера колонија, наглашено да су постали не само непотребни, него и штетни за саму државу за чији рачун раде, флибустири су почели мењати и поље и начин своје акције. Они су почели крстарити по океану, не по околини насеобина где је било опасно бавити се, већ по пучини, и нападати свакога ко им дође на згоду. Романтични флибустири, опевани у песмама, који су распаљивали маште француских, енглеских и холандских патриота, изметнули су се мало по ма-

ло у баналне морске разбојнике, пирате. Није више помагало ни то што су владе поменутих држава, после мноштва извршених разбојништава, објављивале општу амнестију за пирате своје земље да би се ови предали и напустили пиратство. Мало пирата се одазивало позиву да се некажњено врати у миран и послован живот; гусарска крв била је јача од воље за такав живот, и они који су дотле загризли у гусарство нису га се могли више ослободити. Они су продужавали крстарење по океану, а пошто су и од власти својих држава бивали тако исто гоњени као и од шпанских власти, нису више налазили за вредно да штеде ни бродове своје народности.

У тој периоди гусарства истичу се неколико злогласних имена која су задавала страх бродовима свих народности и која оличавају цело пиратско гусарство тога бурнога времена, кад се и пред најмањим путовањем по мору морао писати тестаменат. Имена неколиких чувених пирата тога доба и данас су очувана у успоменама и легендама код становника острва Средње и Јужне Америке; она су опевана у тамошњим песмама и очувана у причама којима су застрашивана деца и одрасли.

Едвар Тич, злогласни енглески морски пират, са надимком „Црнобради" (Bl. ckbeard), био је испрва обичан матроз, који је пловио на енглеским трговачким бродовима и одликовао се одважношћу, разборитошћу и необичном окрутношћу. Кад је, после многих прекоморских путовања, дошао први пут на Антиле, очарао га је буканирски живот; он напусти свој брод и здружи се са буканирима Сан-Доминга и острва Корњача. Кад се Енглеска заратила са Француском, Тич постане гусар који је на енглеским бродовима нападао француске. У томе се својом одважношћу толико истакао, да му је поверено заповедништво на једном енглеском гусарском броду.

Али он није дуго остао само при томе. Пошто је ретко сретао шпанске и француске бродове, које је био овлашћен заробљавати и пленити, он се убрзо ода морском пиратству, не бирајући више брод који ће напасти. Кад је већ био опљачкао, па затим и спалио неколико бродова своје земље, енглеске власти га почну по океану тражити и гонити, али увек безуспешно. Увек је успео или утећи својим брзим гусарским бродом, или изаћи као победник, па гонилачки брод спалити, а његову посаду побацати у море. Приморан једном приликом да бежи испред једног добро наоружаног ратног брода, Тич оде у Хондурас, тадашње најсигурније гусарско прибежиште и гнездо пирата. Ту се упозна са једним, такође енглеским пиратом, Бонетом, тада на великом гласу, са којим ће од тада делити судбину. То је познанство имало неслућен утицај на каријеру оба велика морска разбојника.

Стид Бонет био је чудан тип морског пирата. Пре но што се одао пиратству, живео је на антилском острву Барбадосу, где је и рођен. Ту је био у војној служби, у којој је био дотерао до мајора; био је врло уважен човек и имао је на острву велико имање. Одједном се у њему појавила чудна и неодољива жеља да све то напусти, па да се ода морском пиратству. Енглеске власти и мирни становници Барбадоса радознало су гледали како он опрема и топовима наоружава свој брод, спремајући га за дуго путовање. Нико није разумевао шта он намерава и још најмање се могло наслућивати да се ради о пиратском послу. Кад је брод био потпуно опремљен, Бонет једнога дана скупи седамдесет сумњивих типова морнара, по забаченим малим крчмама на острву, доведе их кришом на брод и једне тамне ноћи нестане га са бродом.

Од тада се дуже време није о њему и његовом броду ништа чуло. Међутим, отпочели су до власти на острву допирати гласови да Бонет пљачка бродове по океану без обзира на њихову народност, Слати су ратни бродови да га траже, ухвате и

доведу на острво, али је он увек успевао да умакне. Међутим се на његовом броду деси нешто што он није очекивао. Бонет није пре тога никад путовао морем и није имао ни појма о мореплофству. Кад су његови пирати увидели да он, поред свих његових за пиратство одличних особина, није у стању управљати бродом, и кад се то у више опасних прилика показало као штетно, они га почну гледати као пирата аматера, са којим они, морски вуци, могу радити шта хоће. У таквом једном тренутку Бонет се сусрео и упознао са Тичом.

Тич је већ био сазнао како стоји ствар на Бонетовом броду, али се правио да то не зна. Пошто му је учинио комплименат за његов брзи гусарски брод, он замоли Бонета, са којим се био здружио, да, у интересу заједничког посла, преда заповедништво на броду гусару Ричардсу, са Тичовог брода, па да се оба брода упусте у крстарење по океану и врше пљачкање. Бонет пристане на то, Ричардс пређе на његов брод, па одмах чим су бродови изашли из луке, смири и придобије за себе побуњене Бонетове пирате, а Бонету нареди да се више ни у шта не меша.

На првом крстарењу поред Бахамских Острва, опљачкали су дванаест бродова разне народности. Један од тих бродова Тич је спалио из освете, јер је био из Бостона, где је мало пре тога било обешено неколико пирата, који су пали у руке властима. Пет бродова, чије су посаде пристале да се придруже пиратима, формирали су, са два брода који су их заробили, пиратску флоту којом је командовао Тич као адмирал. Његов адмиралски брод имао је тада четрдесет топова.

Може се замислити ужас становника Јужне Каролине кад су угледали пиратску флоту која се приближавала њиховим обалама, па мало затим спустила котве у пристаништу Чарлстона. Власти, немоћне према најезди која се приближавала, биле су парализиране, не знајући шта да раде. Одједном је заустављена свака трговина, свако кретање

и са највећом забринутошћу очекивало се да се види шта пирати намеравају. Забринутост је била у толико већа и оправданија, што су већ, пре повратка флоте, у колонију били допрли гласови о личности пирата Тича, који нису били ни мало такви да се од ове пиратске најезде могло очекивати шта добро.

И одиста, Тич је сам по себи, и у сваком погледу, био страшило и грдоба од човека. Као што је казано, носио је надимак „Црнобради", јер је био сав зарастао у дугу густу црну браду која му је покривала лице до очију, заклањала прса и била узицама разних боја привезана једним делом за огромне уши. То, као и густе, необично велике, црне, накострешене обрве, давало му је изглед гориле, много више но изглед човека. Он је био свестан тога, и то на један нарочити начин искоришћавао у своје сврхе. Кад му је то требало, он би своје страшно лице правио још страшнијим и одвратнијим тиме што је метао на главу шешир са огромним ободом, на коме је постављао запаљене комаде луча; луч је осветљавао и без тога његово страшно лице и чинио га фантастичним и демонским. Кад се томе дода још огроман стас и херкулска снага, груба кошуља, отворена да би се могла видети горилска прса зарасла у црну чекињаву длаку, маљаве шаке широке као лопате, шест пиштоља и неколико ножева за појасом, и тешка сабља обешена о врат, може се себи створити слика тога људског чудовишта. И таква спољашност није варала. Тич је био лишен сваког човечанског осећања; мучење заробљеника и посаде и убиства, била су му не само једно задовољство, већ и потреба. Дата реч није за њега значила ништа; искористити нечије поверење и преварити га, била је за њега вештина и врлина. У дугим доколицама на броду, приликом лутања по мору, измишљао је грубе и сурове шале, н. пр. да о катарку брода обеси себе самога и још кога од посаде, да би видео који ће од њих двоје дуже издржати тако обешен, као

и зато да би се, како је он смејући се говорио, навикавали на оно што их чека у Енглеској, на кеју извршења смртних казни; или да у доњем подруму брода запали сумпор, па да се са појединцима из посаде затвори у тај простор да би се видело ко ће први пасти на под, загушен од гаса, итд.

Такав је био пират који је са својом флотом спустио котве у пристаништу Чарлстона. Заплашене власти и становништво са највећим страхом су очекивали да виде шта пират мисли. Он их је, међутим, само уценио у новцу, оделу и лековима, па је, примивши велику уцену, наредио да се дижу котве и да се продужи пут за Северну Каролину, где је такође било једно важно прибежиште морских пирата. Ту је сазнао да је објављена амнестија за пирате који пристану да се врате мирноме животу и предаду властима плен који су имали у рукама. Он пошље Бонета да тражи опроштај злочина за њих обојицу, а сам, и поред тога, оставивши Бонета на суву, продужи пљачкање свега што му је под руку дошло. Успут је на једноме пустом острву оставио неколицину својих људи на које се био наљутио. Поред свих својих злочина, ипак је добио опроштај, и ако је нашао начин да не преда ни свој брод, ни плен који се на њему налазио. Тада је заплењеним новцем купио велико пољско имање, оженио се и почео живети мирним и удобним животом.

Али гусарска крв није му дала мировати. После године дана таквог живота, овај му се досади, и он, пред очима власти Северне Каролине, опреми свој гусарски брод за нове подвиге. Код Бермудских Острва заробио је један велики, добро натоварен француски брод и поделио пљачку са енглеским властима. Затим је продужио пљачкања бродова и места поред обала, делећи увек плен са властима. То је било узело толике размере, да се целокупно становништво Северне Каролине узбунило, и пошто од својих власти није могло добити никакве помоћи ни заштите, обратило се за заштиту гувернеру суседне колоније Вирџиније.

Гувернер се одлучио да се одазове молби и да злу учини крај. За тај врло тежак задатак, који је захтевао веште и одважне људе, буду одређена два енглеска маринска официра, са два омања брода, и једним пилотом, који је познавао сва скривена прибежишта морских пирата у тој области. Захваљујући тој околности и обавештењима која су добили пловећи дуж обала које је Тич пре тога опљачкао, бродови су брзо нашли његово прибежиште између пустих острва, где је он, не надајући се ономе што га чека, проводио време пијући рум са својих двадесет и пет људи. У огорченој борби која је настала, изгинуло је доста и нападача и нападнутих, док није дошло до мачевања између енглеског официра и самога Тича. Колосална снага и окретност пирата није му помогла; официр је био прави мајстор у мачевању и пират је пао мртав на под брода. Видећи то, они од пирата што су дотле остали у животу, предали су се официрима; ови су једва имали времена да спрече да два пирата која су се за то време спустила на дно брода, не упале барут спремљен да разнесе брод. Пошто је одсечена глава Тича натакнута на кљун енглеског брода, на коме је он убијен, бродови су са похватаним пиратима отпловили у Чарлстон, где су пирате предали енглеским властима.

За то време Бонет, који се, као што је казано, био одвојио од Тича, сазна да је овај отпловио и однео собом и његов део плена, па намисли да га потражи по гусарским прибежиштима те области и да превиди са њиме рачуне. Сазнавши такође да је Тич оставио на пустоме острву двадесет пирата, на које се био наљутио, он пошље на острво једну своју шалупу да их прими и доведе к њему. Пирати, који би без тога помрли од глади и жеђи, захвални Бонету за своје спасење, придруже му се у намери да потраже Тича и да му се освете. Тражећи злогласног пирата у водама Северне и Јужне Каролине, Бермудских и Бахамских Острва, Бонет је пљачкао све што му је под руку дошло и

потпуно зауставио свеколику трговину у тим областима. Квар на броду принудио га је тада да потражи прибежиште на каквоме склонитом месту, да оправи брод и да му се људи одморе. Прибежиште је нашао на рту Фир, на обали Северне Каролине, и ту се задржао пуна два месеца.

У Чарлстону се, међутим, било рашчуло да је један пират извукао свој брод на суво да га оправља, али се није знало који је тај. Један одважан и угледан човек, енглески пуковник у пензији Рет, бојећи се да пират не приреди колонији у Северној Каролини онаква изненађења каква јој је пре тога био приредио Тич, одлучи се да о своме трошку опреми два брода, па да са овим покуша ухватиити пирата пре но што се овај отисне на море. Приближити се рту Фир, није био лак посао; пешчани прудови и плитко каменито дно окружавали су рт и чинили му прилаз опасним. Једно вече, пловећи пред залазак сунца, Рет спази иза једне пешчане узвишице две катарке и закључи да ће то бити катарке пиратског брода. Али, у тај мах и његови бродови наседну на пруд и дођу у немогућност да се приближе пиратима. Стража пиратска већ је била објавила приближавање гонилачких бродова и међу пиратима настала је узбуна. Кад се добро смркло, Бонет пошље у правцу енглеских бродова једну извидницу, која се брзо врати и саопшти да су бродови наоружани топовима и мускетима и да је јасно због чега су они ту дошли. Целу ноћ је Рет са својим људима слушао ларму и вику на пиратском броду, чија се посада журно спремала за отпор.

Кад је свануло, оба енглеска брода, као и пиратски, стајали су непокретни на својим местима на којима су наседи на пешчаном пруду. Било је очевидно да ће онај од њих бити победник ко се први одигне са дна и буде у стању да маневрише. То је прво пошло за руком Ретовим бродовима, па затим и пиратском. Пират, видећи да је и сувише слаб наспрам својих гонилаца, покуша да се отисне на пучину, па да покуша спасти се бегством, рачунајући на брзину свога брода, окретнијег, лакшег и бржег од гонилачких бродова. Али Рет прозре његову намеру. Са једним од својих бродова успе да му препречи пролаз ка пучини и да натера пиратски брод на један пруд на који овај наседне. За пирате је тада било јасно да је свака нада изгубљена и они изјаве своме шефу жељу да се предаду. Шеф није на то пристао све дотле док врх енглеског брода није ударио у бок његовог брода; тада се одједном на пиратском броду појавила бела застава и после кратких преговора пирати су се предали на милост и немилост.

Велико је изненађење и запрепашћење било за пуковника Рета, кад је, прешавши на пиратски брод, познао у шефу пирата свога ранијег доброг пријатеља и друга Бонета, за кога је, поред тога, знао да га је обухватила ранија општа амнестија. Али се није имало куд. Бонет је, као и сви похватани пирати, окован у ланце, спроведен у подрум брода и предат енглеским властима.

Истрага и суђење пиратима, које је било у Чарлстону, трајали су дуже време. Четвртог дана по изреченој пресуди, тридесет пирата, које Тичових, које Бонетових, доведени су пред дугачак ред вешала, постављених на самој морској обали. На њима су они остали обешени неколико дана, љуљајући се на ветру, пред становништвом целе колоније, које је у масама долазило да гледа оне што су му задавали толике јаде.

У тој групи обешених није био Бонет. Он је пре извршења пресуде, захваљујући својим ранијим пријатељствима, успео да побегне из тамнице. Али је убрзо затим поново ухваћен и засебно обешен. При извршењу пресуде показао се слаб и обешен је скоро без свести о томе шта се догађа.

Капетан Кид је био једна маркантна фигура у маси гусара пирата онога времена. Њега знају сви који су читали лепу причу „Златна Буба” од Едгара Поа. То је било благо тога великог гусарског

пирата што је на пустоме острву Суливан ископао оштроумни Легран из те фантастичне приче. До сазнања о томе благу и месту где је закопано, Легран је дошао пуким случајем. Дошао му је до руку један пожутели пергаменат на коме се, кад је случајно био мало загрејан, појавила слика гусарске заставе са мртвачком главом, и једног јарца (на енглеском „kidd“) На један ванредно занимљив и оштроуман начин, Легран је успео дешифрирати тајанствене знаке који су се појавили на загрејаном пергаменту, и тако сазнати и за благо и за његово скровиште. Једне мрачне ноћи, на пустоме острву, он је са два своја друга преживео све емоције оних који ископавају скривена блага. Велики сандук, до поклопца пун злата, сребра и драгог камења, био је награда за све емоције и напоре.

Кид је био син шкотског свештеника, а у раној младости постао је морнар. У време свога путовања на Антиле, тамо су радили буканири, чији је режим већ био на заходу. Буканири су постајали флибустири, а ови су се изметали у гусаре пирате. Али Кид није ступио у њихове редове.

Године 1695 буде у Њујорку и Масачусету, од стране енглеског краља, постављен за гувернера ирски гроф од Белмонта, са мисијом да „ствари у Америци доведе у ред”. То је имало значити да угуши пиратско гусарство које се из године у годину све више развијало и уносило велике поремећаје у енглеску прекоморску трговину. Пошто му влада није могла за то дати никакву материалну помоћ, гроф од Белмонта дође на једну за ту ствар паметну идеју. Он, у споразуму са великим трговцима из Енглеске и Америке и утицајним личностима, оснује тако звану „компанију трговинских авантуриста” (Merchentadventurers), која је створила потребан капитал за једно нарочито гусарско предузеће, наперено против оних који на мору ометају енглеску трговину. Нови гусари нису имали нападати шпанске галије које преко океана преносе богаства Америке, нити заробљавати и пленити бродове других народности који мирно плове својим путем. Они су имали сасвим други задатак, у складу са интересима енглеске трговине, а још боље са интересима компаније. Задатак се састојао у томе да на својим добро наоружаним бродовима крстаре по океану, траже по њему гусаре пирате, заробљавају њихове бродове и плене их, али с тим да плен предају компанији. Решење проблема било је идеално: гувернер ће вршити мисију поверену му од краља, а у исто време његова компанија ће згртати, и међу своје чланове делити богаство, као накнаду за трошкове експедиције и награду за услуге енглеској трговини.

Вођство гусарске експедиције било је понуђено Киду, као морепловцу од великог гласа и добром познаваоцу пиратства на Атлантском Океану. Кид се испрва устезао да се тога прими, јер се дотле већ био довољно обогатио да би се могао повући у миран живот. Али кад му је саопштено колики ће бити његов удео у плену, он је одмах пристао. По уговору, који је потписан у Лондону почетком 1696 године, посада гусарског брода имала је удео у износу од једне четвртине плена; остале три четвртине делиле би се на пет делова, од којих би компанија добила четири, а Кид са још једним другом један део. Киду би, дакле, самоме имало припасти 7½ од сто од целокупног износа плена. Једина за њега незгодна тачка уговора била је та што би у случају неуспеха он имао надокнадити компанији трошкове око целе опреме експедиције, а задржао би за себе брод са целом његовом опремом. Довитљиви гувернер Белмонт је и ту нашао повољан излаз. Он изради да Кид добије од енглеског краља овлашћење за гусарство, заробљавање и пленење не само пиратских, већ и француских бродова, јер је у то време енглеска била заратила са Француском. Тада већ није могло бити речи о неуспеху, јер ако се не наиђе на пиратске бродове, сигурно ће се наићи на француске, који су поред својих обала и преко океана обавља-

ли трговачке послове. Вредно је поменути и то да је на овлашћењу, уз краљев потпис, био стављен краљевски печат, са поздравом „нашем верном и врло љубљеном капетану Киду".

Једног мајског дана године 1696 кренуо се из Енглеске изврстан и добро опремљен брод експедиције „Авантура", са 30 топова и 70 људи. Прелазећи у Америку, успут је заробио и собом повео један француски рибарски брод који је мирно ловио бакалара. Овај је, као плен, доведен у Њујорк и предан компанији. Одатле је Кид, према првобитноме плану, требао да се крене за Антиле, где је нарочито требао уништити пиратство. Али то му није ишло много у рачун; циљ његове експедиције, онако како га је он схватио, био је, пре свега, што већи плен за компанију, па тек онда, у другоме реду, уништавање пиратства. Он, стога, понова преплови Атлантски Океан, одмори се неко време на Мадери, па одатле отплови на Мадагаскар. Одатле је требао почети лов на пирате, а нарочито на бродове који су носили богатије товаре.

Али тај лов у почетку није давао ништа. Узалуд је Кид крстарио око великог острва и прелазио на малабарске обале; од каквога брода, ни пиратског, ни француског, није било ни трага ни гласа. Да ли је то било зато што се било рашчуло за његову мисију? То се не зна, али је сигурно да је претило банкротство предузећа. Кид не само да неће имати ништа да прими, већ ће по уговору морати платити огромну суму компанији за опрему експедиције. Није тешко замислити га, у његовој кабини на броду, брижног и очајног, како пијући рум за румом и пушећи на своју велику порцеланску холандску лулу, претура по глави планове, тражећи излаза из очајне ситуације. Покушај да нападне једну малу флоту коју је срео, није успео, јер је ова била праћена двама бродовима, за које Кид није одмах приметио да су добро наоружани. Једва је успео да се извуче из опасности у коју је сам себе био довео и да са пуним једрилима утекне на малабарску обалу.

Ту, дуж малабарске обале, Кид отпочне пљачкање по свима прописима правих морских пирата. Штедео је само енглеске бродове и енглеске поданике; према осталима није имао ни најмања обзира. Бродове је после пљачке палио, као и зграде на суву; заробљенике је злостављао да би му проказали где има још шта да се опљачка. Па и поред свега тога, посада је њиме била до крајности незадовољна, јер јој није било довољно плена; она је протестовала што се штеде енглески бродови, поданици и зграде. Осим тога, Кид је, у очајању од бојазни да предузеће не банкротира, постао напрасит, груб и немилосрдан према својим људима. За најмању замерку шамарао их је, батинао и на све начине злостављао. Незадовољство је достигло врхунац кад је убио свога првога артиљерца Мура, ни крива ни дужна, и бацио га у море. То ће га, као што ће се видети доцније, скупо стати.

Да би бар у неколико одобровољио своје људе, дође му идеја да би могао нападати све бродове које сретне, па ма они били и енглески, а да се ипак не огреши о обавезе које му је натурало краљевско овлашћење. У то време, а ради веће безбедности у несигурним приликама у којима се пловило, трговачки бродови су носили собом заставе и папире разних народности. Кад би на путу срели какав брод за који је било у изгледу да ће их напасти, они су, према процени капетана о томе које је народности брод нападач, истицали на катарку заставу те народности. Кад им се сумњиви брод приближио, стао уз њих и тражио им папире, они су показивали папире оне народности које је и нападач; овај их је тада, после извињења и поздрава, пуштао да продуже пут. Ако је брод нападач био енглески, трговачки брод би истицао енглеску заставу и показао енглеске папире; ако је био француски, вршио се исти маневар са француском заставом и француским папирима.

Тај маневар Кид је смислио да употреби у своју корист. На своме броду он истакне францу-

ску заставу, под којом је од тада стално крстарио. Сваки брод који би срео, видећи по застави да је нападач француске народности, истакао би француску заставу, и на тражење да покаже папире, показао би француске. Тако су радили сви, па и енглески бродови. Кид је тада сматрао да има одрешене руке; он је имао пуноважно овлашћење да напада, заробљава и плени француске бродове са свим оним што на њима нађе, и да посаду опљачканог брода сматра за непријатељску, па ма она била и енглеска.

Тада је на океану настала нечувена пљачка бродова, која је брзо пунила магацине Кидовог гусарског брода. Енглески добро натоварени бродови, и не слутећи да могу настрадати од енглеског овлашћеног гусара, коме је сам њихов краљ издао гусарско овлашћење, путовали су безбрижно и упадали у Кидову клопку. Није ништа помагало накнадно показивање енглеских папира; Кид је одговорио да за њега важи оно што му се на његов захтев покаже, и да за ово друго он налази да су саме смицалице које код њега не пале.

Велики број бродова свих народности настрадали су на тај начин. Између њих се налазило и један од пет стотина тона, брод „Кеда”, који је припадао компанији састављеној од богатих јерменских трговаца, а имао је енглеску посаду и капетана Енглеза. Плен је био богат; на броду је било робе у вредности више од пола милиона долара, поред сребра и драгог камења које су собом носили путници на броду. Заплењени брод, који ће му, као што ће се видети, доћи главе, Кид је повео собом и са њиме је априла 1698 године, после дугог и мучног путовања, стигао на мало Маријино Острво, једно од тадашњих прибежишта морских пирата, крај источне обале Мадагаскара. За то време га је по малабарским водама тражила једна холандска ескадра, која га је гонила по наређењу власти.

На острву је затекао мноштво пирата, чији су се бродови љуљушкали на морским таласима. Ови, не само да се нису његовим доласком заплашили, већ су га и одушевљено дочекали. Неколико недеља је прошло у пићу и заједничком весељу, при чему је Кид потпуно био заборавио на свој главни задатак да гони и хвата морске пирате. А како је незадовољство његових људи све више расло због његове бруталности и сумње да ће их он сам предати суду и зграбити њихов део плена, већина њих га ту напусти и оде са острва са другим пиратским бродовима.

Оставши на острву са тринаест својих људи и неколико новајлија које је могао приволети да ступе у његову службу, Кид претовари плен из магацина свога гусарског брода на заплењени брод „Кеда”, потопи свој брод пошто се овај показао неспособан за даље путовање, па на броду „Кеда” пође за Америку, где је мислио правдати се и предати компанији њен део плена.

За то време у Енглеској и Америци дешавали су се догађаји који ће бити фатални за Кида и његову судбину. Прошло је већ више од две године од како он није давао од себе гласа. Било се једно време рашчуло да је он на путу за Енглеску са бродом који носи неизмерно заплењено благо. Кад се видело да од тога нема ништа, почели су стизати гласови о томе шта он ради по океану и другим морима, и како врши поверену му мисију. Затим су почеле пристизати тужбе од стране Компаније Источне Индије против Кидових пљачкања свих, па и енглеских трговачких бродова. Напослетку је стигла и жалба трговаца чија је својина био брод „Кеда” и који су били жртве Кидових злочина.

Скандал је био велики кад се сазнало ко у гусарском друштву, организираном од гувернера Њујорка, стоји иза таквог пирата какав се показао Кид. То су били: енглески лорд канцелар, лорд адмирал, државни секретари, гувернери појединих области. Краљев потпис и печат на гусарском овлашће-

њу чинио је предузеће неприкосновеним. Све је то дало торијевској странци једно моћно оружје за борбу. Безброј памфлета, чланака у дневним листовима и беседа у парламенту разнели су скандал у све крајеве Енглеске и Америке. Влада тада реши да се све то свали на Кида и изда наређење да се он ухвати и ухапси чим се укаже за то прва прилика.

Кид, без вести из Европе или Америке, није о томе ништа слутио. Он је за то време прелазио преко океана и 1 априла 1699 год. стигао у Порторико, где је мислио одморити се и снабдети брод намирницама. Ту је био већ стигао глас о скандалу и становници нису хтели имати никакав додир са њиме. Ни на острву Св. Томе, на које је одатле отишао, није боље прошао. Једва је у Кирасоу дошао до нешто намирница и допловио до Сан-Доминга. Ту је оставио брод са пленом, а он сам, на једној шалупи, са само својим делом плена, развије једрила и отплови за Њујорк. Хтео је да се правда пред гувернером Белмонтом, али овај је мало пре тога био отпутовао у Бостон. Кид прво скрије своје благо на једноме острву, па онда отпутује у Бостон да потражи гувернера, свога раније великог пријатеља.

Догађаји су се тада убрзали. Гувернер не само што није хтео да прими Кида, већ нареди да се одмах ухапсе и он и оно неколико његових људи којих дотле није већ било нестало. У исто време сазнало се и за његово благо скривено на острву, и оно је конфисковано. У томе лежи основица за фантастичну причу Едгара Поа о баснословном благу капетана Кида. Благо није било онолико колико је изгледало у машти великог приповедача, али је ипак било велико. И данас има истраживача блага који, мислећи да је Кид требао скрити много веће богаство, траже ово по пустим острвима.

У то време у Њујорку и Масачузету није постојало судова за морске пирате. Стога је почетком 1700 године Кид, са својих девет похватаних људи, укрцан на брод и послат на суђење у Енглеску. Пошто је, у интересу угледа државе, а нарочито великих личности које су му дале мисију, било потребно да се сав скандал свали на Кида, он са својим људима буде осуђен на смрт.

Интересантно је било и то суђење. Пошто се нису могли прибавити, као сведоци, други очевидци сем оних са опљачканог и заплењеног брода „Кеда”, то су се могле пред судом одржати само две тужбе са пуноважним доказима, једна за убиство бродског артиљерца Мура, друга за заробљавање и пљачкање поменутог брода који је путовао са енглеском посадом, енглеским капетаном и са енглеским папирима. По првој тужби Кид се бранио тиме што је понеки од таквих аката потребан на океанској пучини, у интересу ауторитета капетана и бродске дисциплине. По другој тужби бранио се тиме што је брод „Кеда”, кад му је гусарски брод пришао, истакао француску заставу и показао француске папире, што му је, по самоме датом му гусарском овлашћењу, давало и право и дужност да са „Кедом” учини оно што је учинио. Да је Кид могао показати те папире, које је био одузео од капетана тога брода и собом их стално носио, био би насигурно спасен од вешала и вероватно и ослобођен. Али је те папире био задржао гувернер Белмонт, и кад их је требало показати пред судом, показало се да су затурени. То је Кида стало главе.

Дана 24 маја 1701 године, Кид је, са својим људима, изведен пред дуги низ вешала постављених на кеју за извршење смртних пресуда. За то последње своје путовање он се добро напио рума, и кад га је свештеник саветовао да се покаје, он му је грубо одговорио да се нема зашта кајати. Кад су га обесили, уже се прекинуло; Кид замоли извршиоца пресуде да се не игра с тим, и буде по други пут обешен.

И Кид и његови људи остављени су да на вешалима висе неколико дана. Затим су премазани катраном, увезани ланцима и остављени да неколи-

ко година на морској обали висе обешени, за пример другима. Стари морнари, пролазећи бродом поред њихових тела, која су се љуљала на ветру, показивали су младићима на броду издалека прстом како се завршује пиратска каријера.

Од интереса је поменути да су папири који су били затурени и који би Киду насигурно спасли живот, пронађени пре кратког времена. Тако је, мало и неправично, завршена каријера једнога од гусара пирата о коме се, у своје време, много говорило, кога су доцније многи жалили и за кога је будућност обелоданила да није био крив више од оних за чији је рачун радио.

Дугачки Бен био је такође у своје време чувен енглески гусар, који је имао чудну пиратску каријеру, и са врхунца ове, кад је био богат као Крез и моћан као какав владар, срозао се до уличног просјака и умро од оскудице и глади.

Своју морнарску каријеру почео је као матроз на трговачком броду, где је брзо дотерао до шефа матроза. Право име му је било Хенри Евери; био је родом из Девоншајра, колевке великих енглеских морепловаца. Испрва је то био тип лојалног, поштеног и окретног морнара, о каквог би се отимао сваки капетан брода. Али, кад је једнога дана поставио себи питање на шта му то служи кад његов сопственик брода, не радећи ништа, згрће богаство, он се одлучи да се ода гусарству. До гусарског брода дошао је на један оригиналан начин. Капетан брода на коме је Бен служио, био је велики пијанац. Једне ноћи, кад је капетан, напивши се рума, спавао тврдим сном, Бен, у споразуму са посадом брода, одреши овај, дигне једрила, изађе из пристаништа и заплови на пучину по најгушћој помрчини. Кад се капетан разбудио и мало отрезнио, приметио је одмах да брод плови, али је било доцкан. Бен му објави да више није заповедник брода и да се може искрцати на обалу чамцем који му ставља на расположење. Тако је и учињено, а Бен се, као капетан на тако присвоје-

ном броду, навезе на океанску пучину, отплови на западну афричку обалу, обиђе око Предгорја Добре Наде и упути се Мадагаскару.

Обале Мадагаскара биле су у то време за морске пирате оно што су острва Корњача и Јамајка била за антилске буканире и флибустире. Дуж тих обала су се низала прибежишта и гнезда морских пирата који су пљачкали по Индиском Океану. Велико острво је тада било „no man's land", али је за бродове било једна брана која се тешко могла обићи. Кроз његове воде су морали пролазити сви који су трговали са Источном Индијом и са азиским обалама. Ни са које стране није у близини била каква колонија на коју се могло рачунати и која би могла, као у Антилском Мору, чинити какве год сметње пиратству.

Стога се на Мадагаскару била основала и развила читава једна колонија авантуриста свих народности који су имали разлога да крију своја имена и своје порекло. Испрва су ту тражили прибежишта они којима ни антилска острва нису пружала довољно сигурности и који би, да су ма где ухваћени, сигурно били одмах обешени. Затим је океан ту наносио и по коју групу бродоломаца, који су на обалама Мадагаскара нашли гостопримство природе. Та смеша француских, енглеских, холандских и португалских пирата, дезертера, злочинаца сваке врсте, одбеглих робијаша, бродоломаца, била је проткана још и црначким робовима. То је био центар са кога су на све стране полазиле пиратске експедиције да траже плен по атлантском и индиском океану. Ту се плен и довлачио, ту делио међу учаснике експедиције и одмах препродавао. На острвцету Марија, поред источне обале великог острва, био је главни трговачки центар пиратске колоније. На њему је један капиталист из Њујорка, Адам Белриц, негдашњи буканир, био подигао магацине у које је смештао робу купљену у бесцење од пирата, па је одатле извозио ради препродаје

у Америку, зарађујући на тај начин огромно богаство.

На то острвце искрца се и Дугачки Бен, проведе неко време у пићу и весељу са пиратима из колоније, попуни своју посаду поузданим пиратима, снабде се намирницама и пијаћом водом, па се са својим бродом отисне на океан, у лов на богаство. Срећа га је од тада ванредно служила. Био се специјализирао у пљачкању бродова који су пловили тадашњим великим трговачки путем од Индије за Арабију. Поред мноштва трговачких бродова који су тим путем вршили пренос робе, туда је једном годишње пролазила велика тако звана „хаџиска флота" која је из Сурата превозила мухамеданске фанатике у Меку, на гроб пророка. Бродови те флоте возили су на хаџилук хиљаде верних, свих занимања и стања, међу којима је увек био и велики број богаташа, набоба и раџа, који су собом носили велико богаство и скупоцене поклоне за свети гроб. Бродови су носили и обилну храну за цело путовање, јер се уз пут није могло ништа набавити. На ту флоту је нарочито бацио око Дугачки Бен.

Хаџиски бродови су увек, сигурности ради, путовали у групи, као флота од 20—30 великих бродова. Путовало се недељама и месецима, врло споро, јер су бродови били тешки и неокретни. Бен је пресретао ту флоту, чекајући данима и недељама, на путу којим ће она проћи, да флота наиђе, али, старајући се да од ове не буде спажен. Напасти на флоту било је непаметно; по један или два њена брода имали су скривене топове и добро наоружану посаду, а из далека се није могло распознати који су то бродови. Бен је рачунао на друго нешто: на то да ће који од бродова морати у путу мало заостати и издвојити се од осталих. И одиста, дугачак пут и буре на океану увек су понеки брод онеспособљавали за путовање у друштву са осталима; брод је имао поломљене катарке, откинуту крму, раскидана једрила и др., и морао је изостати

иза осталих, пошто је било немогућно зауставити целу флоту док се он не доведе у исправно стање. Кад се то деси, — а то се у току путовања увек дешавало са неколицином бродова, — Бен, који је из даљине пратио флоту и очекивао тај тренутак, долетао је са брзим гусарским бродом као кобац на своју жртву, за трен ока прешао са својим људима на хаџиски брод, одвео га даље ван видика флоте, и прописно опљачкао, па би га предао неколицини из своје посаде да га опљачканог одведу куда он буде наредио. Он би затим појурио да стигне флоту која је дотле измакла, и маневар се тако понављао по неколико пута са једном истом хаџиском флотом. Како су више пута заостали и од њега нападнути бродови возили набобе, плен је био изванредно богат. Поред новца у злату и сребру, накита са крупним бриљантима и другим драгим камењем, скупоцених поклона пророковом гробу, богаташи су собом вукли и бале са скупоценом ориенталском робом, коју су били намерни продавати у Меки богатим хаџијама из свих области Ислама. Све је то за тили час прелазило у магацине пиратског брода. Путницима хаџијама скидано је и одело и преношено на пиратски брод, а хаџије су на своме броду остављане у Адамовом костиму.

Радећи тако, Бен је за кратко време дошао до баснословног богаства. Али се ни тиме није задовољавао. Новцем који му је припао као део, куповао је од својих људи у бесцење драго камење, а нарочито крупне дијаманте, којих можда нису имале више ни индиске махараџе. Њих је стално носио у кожној кесици, обешеној о врату. Та кесица је привлачила погледе и пажњу других пирата, али се Бен увек умео извући из животних опасности у које је због тога долазио.

Кад је нашао да је доста, Бен се одлучи да распрода своје драгоцености, па да се богат повуче у миран живот. Али се тада показало да је теже уновчити такво богаство но што је било до ње-

га дођи. Знао је да му тога ради не вреди враћати се на Мадагаскар; капиталист Белриџ научио је да купује робу само у бесцење. Он стога са својим бродом отплови на Бахамска Острва и искрца се 1686 године на једноме од њих, на острву Ново Провиђење. И ту је онда била једна колонија пирата и кријумчара, са гувернером који није био нимало бољи од њих. Пошто је добро платио гувернеру, Бен је од овога добио допуштење за бављење и обављање послова на острву. Већина његових пирата ту су попили и прокоцкали све што су дотле добили од пљачке, па су се онда одатле растурили. Неки су прешли у Северну Америку и постали мирни грађани. Други, које је судбина вукла на енглески „кеј за извршење пресуда", прешли су у Енглеску, где су их чекала вешала. Сам Бен, не успевши да на острву распрода своје драгоцености, пређе такође у Енглеску. И ту није могао ништа учинити, јер се морао крити да не буде од власти ухваћен, по потерници која је још раније издата за њега и његове људе. Пошло му је за руком да од драгоцености, а по ништавној цени, прода само толико колико му је требало да купи један омањи брод и да са њиме опет пређе у Северну Америку. Искрцао се у Бостону и одмах се грозничаво дао на посао да распрода драгоцености. Али је ту ударио на добре мајсторе. Онима којима се обраћао, било је јасно порекло његовог богаства и они га стану тиме уцењивати. То га принуди да се опет, са својом кожном кесицом, врати у Енглеску.

За то време су све више пристизали гласови о томе шта је Бен починио по индиском океану. Пристизала су о томе писма, стизали путници из Индије који су одмах достављали енглеским властима Бенове злочине и доносили собом формалне тужбе оних који су од њега настрадали. Међутим, ефекат у Енглеској није био онакав какав су страдалници, а нарочито индиски вице-краљ у Сурату и његови поданици, очекивали. Бенови подвизи распаљивали су маште више него мржњу и жељу да се они примерно казне. Бен је у очима масе постао романтичан јунак, морски витез. Једна ондашња драма, „Успех пирата", приказивала га је на позорници уз одушевљено клицање публике. Његови подвизи су опевани у популарним баладама, које ни до данас нису ишчезле по енглеским обалама.

Док се тако маса заносила Беновим авантурама, које је облачила у поетски вео, Бен је, не казујући се ко је, под лажним именом, лутао по Енглеској од места до места, не усуђујући се нигде да нуди на продају своје скупоцене адиђаре. Поред својих диаманата који су вредели милионе, он је остајао без и једне паре у џепу. И кад му се све то досадило, као и сам живот, реши се да оде у своје родно место Девоншајр и да се ту повери својим познаницима које затекне у животу. Познаници га нису хтели издати, али му придигну и међу собом поделе целокупно његово богаство, са напоменом да буде миран, јер је довољна једна реч па да он виси на вешалима. Бен тада падне у крајњу беду. Пред смрт је просио од врата до врата, док није умро од глади и гриже што је се дао тако ухватити у клопку и довести до стања у коме је завршио живот.

Капетан Робертс је био нарочити тип морског гусара пирата и по својим успесима у томе послу прозван је „краљ морских пирата". Он је тукао рекорд за обилност авантура, у којима је запленио преко четири стотине бродова разних народности. Остављајући на страну његову наклоност за авантуре, необичну одважност, хладнокрвност, присебност и одлучност у борбама на мору, којих је он имао у своме веку више но и један други гусар његовог доба, Робертс је имао особине које у њему нимало нису наговештавале опасног гусара. Био је фанатички трезвењак, који није могао да види алкохолна пића и који је на своме броду по цео дан сркутао слаб чај. Ужасавао се од коцкања; на његовом броду нису се смеле

појавити ни карте за играње, нити и једна од игара за коцкање. Био је побожан као најубеђенији верски фанатик. Према својим заробљеницима био је, кад год је то могло бити, љубазан и учтив; пошто им је, и то никад не на груб начин, узео оно што је хтео, опљачкани брод готово увек је враћао његовом капетану, замоливши га да заробљенике одведе бродом до обале коју је он назначио као најпогоднију за њих. Према својој посади био је увек озбиљан, достојанствен и веома строг. Велики успеси у гусарству чинили су да су то његови људи радо подносили, ма да то не би трпели ни од кога другог шефа. Одевао се увек раскошно; његов велики тророги шешир, са скупоценом перјаницом и драгим камењем, изазивао је чуђење и дивљење код капетана и посаде заплењених бродова.

И Робертс, рођен 1682 године, почео је, као и велика већина гусара, свој морнарски живот као обичан матроз, и брзо је допро до првог крмара. Поставши, избором самих гусара, капетан гусарског брода, он је почео гусарити у антилским водама и поред обала Јужне Америке. У Сан-Салвадору, тадашњем главном пристаништу Бразилије, улетео је са својим бродом у луку у којој је стајало 42 брода, потпуно натоварена и спремна за путовање преко океана. Два ратна брода, одређена да прате ту флоту на путу, стајала су ту у близини укотвљена и такође спремна за пут. То није Робертса спречило да нападне брод који је био најближи уласку у луку, да натера капетана да му покаже брод са најбогатијим товаром и да овај одмах нападне, и ако се налазио од свих страна опкољен осталим натовареним бродовима. Међу овима настала је таква узбуна, да нису могли ни разумети шта се дешава. Користећи се забуном, Робертс пребаци брзо своје људе на нападнути брод, натера посаду овога у подруме брода и изведе га из пристаништа, па поведе собом на пучину. Кад га је стигао један од ратних бродова, он се окрене према њему спреман за борбу, али противник ову није примио; застао је да чека помоћ, а за то време му је Робертс са

својим пленом измакао из видика. Плен је био богат; заплењени брод, претоварен сандуцима шећера, балама памука и дувана, кожама и др., носио је још и читаво једно богаство у златним и сребрним предметима, адиђарима, драгом камењу и готовом новцу. Међу драгоценостима се налазио и велики златан крст, искићен дијамантима, поклон колоније краљу Португалије.

Робу је распродао на обали Гујане, на коју је одатле прешао са заплењеним бродом. Ту је, на Ђавољем Острву, где се и данас налази велики француски казнени завод за издржавање робије, постојала тада једна мала колонија холандских прекупаца пиратског плена. Са оним што му је, од ту распродатог плена, припало у део, могао је бити задовољан и повући се у миран живот. Али дотадашњи успеси били су га занели. Пошто се на Ђавољем Острву снабдео храном и одморио са својим људима, који су за то време сав свој део плена попили, и прокоцкали, продужио је крстарење морем и плењење бродова. Тада се деси један догађај који је учинио да Робертс изгуби све што је дотле био стекао од пљачке и да се стави у положај у коме је требало све почети из почетка.

Крстарећи око Бахамских Острва са своја тадашња два брода, срео је и запленио један бродић, чији му је капетан саопштио да је неко време пловио дуж америчке обале у друштву са једним великим бродом натовареним храном. Како је у то време пиратским бродовима било врло отежано снабдевати се намирницама, Робертс задржа заплењени бродић, па отпоче тражити брод са храном. Једнога дана угледао је из далека, и по опису који му је био дат, распознао да је он тај који се тражи. Робертс остави своја два брода под командом свога помоћника Кенедиа, а он се са заплењеним бродићем и четрдесет својих људи да у гоњење брода са храном. Овај је брзо измицао, и поред свега тога што је Робертс употребио све што је знао да повећа брзину свога бродића, растојање се

све више повећавало, док намеравана жртва није сасвим ишчезла са видика. Кад се вратио на место, на коме је оставио своје бродове, имао је непријатно изненађење да сазна да је Кенеди утекао са оба брода и са целокупном Робертсовом имовином. Кенеди је, уосталом, доцније ухваћен од енглеских власти, суђен за пиратство и обешен на злогласном „кеју за извршење смртних пресуда" у Енглеској.

Сад је Робертсу ваљало све изнова отпочети. Он то учини без много премишљања, и од тада почиње серија његових гусарских подвига у великом стилу. У Антилском Мору, код Барбадоса и Мартиника, једва се спасао да не буде ухваћен од шпанских ратних бродова. Огорчен тиме, он отпочиње пљачкати бродове и места по томе мору, успевши да измакне свима потерама. Кад су те потере постале толико честе и опасне, да више није могао опстати у томе мору, Робертс напусти Антиле и пређе обалама Северне Америке, где је убрзо изазвао такав поремећај у саобраћају, да је целокупна трговина дуж тих обала морала престати. Заробљавао је и пљачкао све без разлике, како велике бродове, који су одржавали путнички и трговински саобраћај између Америке и Европе, тако и мале рибарске бродиће, енглеске, француске, холандске, који су по њуфаундлендским прудовима у масама ловили бакалара. Налетао је, са својим бродовима, на мала места дуж те обале, искрцавао се на суво и постројавао своје људе као за парадни марш, па уз звуке трубе и лупу добоша, улазио у село или варош, пљачкао куће, инсталације у пристаништу, и бродове које би ту затекао. Кад је то свршио, крстарио је океаном око Бермудских и Бахамских Острва до Антила. Искрсавао је тамо где му се нико није надао, јер је његова стална тактика била да ишчезне чим опљачка једно место, и да се изненада појави тамо где га нико не ишчекује.

Прекоморске трговце и насељенике тих крајева само име Робертса испуњавало је страхом и језом. Међутим, оно није застрашивало праве морнаре. Многи је од њих једва чекао да се поред његовог брода појави Робертс и његова чувена флота, која је у то време апсолутно господарила океаном; при сваком таквом сусрету та се флота повећавала, као и њено људство, јер су морнари прелазили у пирате и радо замењивали оне који су дотле на Робертсовим бродовима гинули или од рана умирали.

Јуна 1721 године, пошто је дотле заробио и опленио око четири стотине бродова, поред великога броја опљачканих села и вароши поред обала океана и острва, Робертс са својом флотом пређе на афричку обалу и баци котву на ушћу реке Сиера Леоне, где је триестина некадашњих буканира обављала трговину са црначким робовима. Од буканира тада сазна да су пре кратког времена ту била наишла два енглеска ратна брода, која сад крстаре по околини, тражећи баш њега, Робертса, и његову флоту. Пошто је, мало затим, сазнао да су се бродови упутили на север, Робертс пође узастопце за њима, пљачкајући успут места са којих су они тек били отишли. На тај начин нашао је да ће бити сигуран у своме послу, и ако је непрестано у близини својих гонилаца. Тај поход му је такође донео богат плен. Мноштво трговачких бродова долазило је тада на источну афричку обалу ради куповине и преноса робова, слонове кости, златног песка који су робови добијали испирањем песковитог муља са дна река и речица што утичу у океан, итд. Ратних бродова, који су једино за Робертсову флоту били опасни, није било, јер су се у то време водили ратови у Европи и ти бродови су били тамо потребни. Оно мало топовима наоружаних бродова, које је затицао укотвљене, предавало се пиратима после слабог отпора, видећи да се не могу одбранити. Трговачки бродови предавали су се одмах, без отпора, били опљачкани, па онда празни враћани своме капетану. На таквоме једном броду нашао се био и један свештеник;

побожни Робертс преведе га преко његове воље на свој брод, на коме је морао остати све до пропасти брода и целе пиратске флоте.

Али присуство свештеника на броду није спречило један страховити злочин који су пирати, независно од свога шефа, извршили над једном групом црначких робова. У једној малој енглеској колонији, која је ту била створена због испирања златног песка и трговине овим, Робертс је наишао на мноштво омањих трговачких бродића. Њих је редом, један за другим, опљачкао и покупио им сав златан песак који се на њима био затекао. На једноме од тих бродића били су утоварени црначки робови, повезани ланцима по два и два и нагурани у доњи магацин брода. Робертс пошље на брод чамац са неколико својих људи и наређењем да робове ослободи и искрца на суво, па да запале брод од кога није видео никакву корист. Али, у тренутку кад је издао то наређење, он добије извештај да се гонилачки бродови враћају и да се свакога часа могу појавити на видику. Робертс, сазнавши то, изда наређење да се одмах дижу котве и да се бежи на пучину. Пирати, одређени да запале заплењени брод, сматрајући да немају времена задржавати се на откивању и пуштању робова на слободу, запале брод и овај изгори са целим својим живим товаром.

То је био последњи злочин Робертсових пирата. Од два енглеска гонилачка брода један им је био наишао на траг. Тај брод је затекао пиратску флоту, која је тада била састављена од три брода, склоњену у једном малом морском заливу, добро заштићеном пешчаним прудом. Али капетан је одмах увидео да не може са пиратима изаћи на крај обичним нападом. Он се стога одлучи да покуша преваром извући њихове бродове из заштићеног залива на отворено море. Ратни бродови онога времена тешко су се из даљине могли разликовати од по гдекојих трговачких бродова. Топови им се нису могли видети кад мирно плове; они су, у својим лежиштима, били повучени у назад и бочни отвор, кроз који су избацивали метак, тада је био херметички затворен, да не би таласи кроз њега утеривали воду у брод. Кад се командује спрема за паљбу, ти отвори се отворе и топови се у лежиштима повуку напред, тако да се цев топа промоли кроз отвор. Иначе, спољни изглед брода, катарке и једрила, нису се из даљине разликовали од оних на већем трговачком броду.

Капетан ратног брода, не истичући своју заставу, не отварајући отворе за паљбу, скривши своје људе у унутрашњост брода и оставивши видљиве само неколико њих, преобучене у обичне матрозе, маневрисао је тако као да, заплашен од пиратске флоте, бежи на пучину. Робертс се дао ухватити у клопку. Он одмах пошље за њим један од својих бродова, за који је насигурно држао да ће лако стићи и заробити брод који се дао у бегство. Гоњење је трајало дотле док гоњени брод није далеко на пучини одједном стао, пустио пирата да му приђе на домет топова, па одједном на своје бочне отворе осуо јаку топовску ватру. Пиратски брод био је за тили час онеспособљен за борбу, и он истакне белу заставу за предају. Пирати су одмах били оковани, превезени у најближу енглеску колонију и ту предати властима. То су били све врло млади људи, који су свој зао удес узели весело и певајући изашли из брода на обалу, са које су у оковима спроведени у тамницу.

Предавши заробљенике, ратни брод се врати да потражи самога Робертса са остатком његове флоте. Робертс, не знајући ништа о томе шта се дешава са његовим изаслатим бродом и људима на пучини, чекао је у истоме заклону ове да му се врате са бродом који је имао да гони. У том ишчекивању наишао је један омањи брод натоварен ракијом и румом; по себи се разуме да је то пиће одмах пало у руке пиратима и да мало затим међу пиратима није на броду било трезног ниједног човека, осим самога Робертса, који није био у стању

спречити ту за њега и пирате фаталну ствар. Кад је стража објавила да се на видику помолио један већи брод, који се приближује, Робертс је једним површним погледом оценио да је то неки француски или португалски брод са црначким робовима, па пошто су пирати били пићем онеспособљени за ма какву акцију, нашао је да га треба оставити да продужи свој пут. Кад је, на своје запрепашћење, мало доцније распознао да је то ратни брод, било је већ све доцкан. Његови људи, оборени пићем, нису могли извршити никакав маневар; ратни брод није наишао ни на какав отпор. Топови овога брзо су покрхали катарке на пиратским бродовима и пробили њихове бокове. Плотуни од добро управљених пушчаних метака косили су по читаве редове пирата, док поред ових није пао смртно рањен и сам Робертс, кога су његови људи одмах преко ограде бацили у море.

То је већ био крај. Чамци са посадом ратног брода пришли су опрезно пиратском броду и посада је без и најмањег отпора изашла на овај. Ту је наишла на сто педесет живих пирата, већином врло младих људи, потпуно изопијаних, који су је весело дочекали и одмах се предали. Чамци су морали много пута прелазити са пиратског на ратни брод, док сви заробљеници нису на овај превезени. Како је која група пирата пристизала, била је окована и спуштана у магацине брода, из којих се разлегала песма и паклена вика заробљеника.

Заробљени пирати били су доведени у оближњу енглеску колонију Кост-Кастл и предати властима. Марински суд, који је одмах ту формиран, осудио је неке од њих на робију, друге на затвор; неке је пустио кад су доказали да су били од пирата насилно довучени на брод. Тридесет и два пирата осуђени су да буду обешени. Пресуда је извршена на једноме брежуљку поред саме морске обале, са које је био ванредно леп изглед на море. Гледајући, у својим последњим тренутцима, поприште својих подвига и сећајући се лепих и веселих дана проведених на плавој површини океана, на којој их је дотле непрестано пратила гусарска срећа, многи су од тих младића лили горке сузе у тренутку кад су могли бацити на бескрајну пучину још један, последњи поглед.

ШЕСТИ ОДЕЉАК.

Епизоде из морског пиратства.

XXI. Женски гусари пирати.

Поред напред поменутих чувених гусара и морских пирата, мноштво других крстарили су у то време у појединим областима океана, причекивали у овоме бродове који ту наиђу, пљачкали их, у многим случајевима заробљенике побили, а брод спалили или га потопили, да не би оставили сведока или трага свога злочина. То су биле хиљаде ситних, безначајних, опскурних типова, од којих није остало ни трага ни гласа и од којих је ретко ко завршио свој живот природном смрћу, оставивши о себи ма какав спомен. Имена многих од тих ипак су остала забележена, као и њихови подвизи, понајчешће у судским архивама њиховог доба; то су готово искључиво имена оних који су живот завршили на „кеју за извршење смртних пресуда" у Енглеској, или на вешалима у којој од енглеских колонија. Имена понеких од њих испуњавају легенде које су на појединим острвима океана остале о гусарима и пиратима што су на њима имали своја прибежишта. Такав је н. пр. био злогласни гусар пират Чарлс Вен, који је годинама пљачкао Антилска, Бахамска и Бермудска Острва, и источну обалу Северне и Средње Америке, измицао свима потерама, па најпосле био ухваћен, суђен и обешен. Такав је био и гусар боксер Мак Кати (Карти), који је под вешала стао сав искићен декорацијама које је раније добио као шампион тога

спорта; или похватани и обешени гусари пирати Џон Огор, Канигем, Ракхан, Берџес и стотинама других. Један је од њих, Џон Морис, у тренутку кад му је већ пришао извршилац пресуде, позвао гледаоце, већином негдашње морске пирате, да се сете старих добрих дана, па да спрече извршење пресуде; како гледаоци нису на то ни прстом мрднули, он их је изгрдио као кукавице и издајице. Други један, Џон Огор, поцрвенео је од љутине кад му је, пред последњи тренутак живота, пришао свештеник да га позове на кајање; одговорио је љутито да се каје само за то што није починио више зла пре но што је допао шака властима и пожелео је свештенику и гледаоцима да се једног дана нађу у приликама у којима је он у томе тренутку. Подвиге и последње часове таквих опскурних пирата описао је занимљиво и веродостојно њихов савременик капетан Џонсон, у својој књизи „Општа историја пирата" (Лондон, 1724 г.).

Али једна ствар заслужује нарочита помена. Ни на гусарским, ни на пиратским бродовима није уопште било жена. Њихово присуство на броду су сами шефови најстрожије забрањивали, из лако схватљивих разлога. Па ипак су у историји гусарства позната два случаја женских гусара пирата, који ни у чему нису уступали пиратима од заната, и чија су имена и подвизи забележени, а и сачувани у гусарским легендама.

Гусар *Џен Бони* била је ванбрачна кћи ирског адвоката, који се иселио у Америку и тамо стекао велико имање. Али кћи је добила једно чудно васпитање. Њу је отац још од најранијег детињства облачио у мушко одело и својој законитој супрузи, која је са њиме прешла у Америку, представљао ју је као синчића једнога свога рођака који му га је поверио да га поведе собом. Џен је од детињства била навикла да себе сматра за дечака. Како је и иначе по природи била разуздана, преке нарави и врло снажна, а при том се и сама кретала у друштву распуштених дечака, стекла је такве

манире, да се јасно могло видети шта ће са њом бити. У најмањој препирци потезала је нож и секиру, и рђаво је пролазио онај који би се са њоме завадио.

Кад је Цен доцније сазнала да је женско, напустила је мушко одело и облачила се увек у женско, али манире није ни у чему изменила. Како јој је отац уживао велики углед и доста се био обогатио, имала је доста просилаца, синова околних фармера, који су се о њу отимали. Одбивши све њих, она одбегне са једним од чувара пристаништа, Бонием, који је одведе на Острво Провиђења, тадашње чувено пиратско гнездо. Ту се Цен нашла потпуно у своме елементу. По цео дан је проводила на морској обали, у разговору са пиратима који су јој причали своје авантуре, пљачкања, злочине, о скривеном благу, о својим намерама и пројектима. То јој је толико распалило машту, да се одлучи одати се гусарству. Али како? Ни један гусарски брод није примао женске. Међутим се деси нешто непредвиђено. Цен се изближе упозна са једним бившим морским пиратом, Ракхамом, који се користио ранијом општом амнестијом и бар привремено се повукао у миран живот. Она се реши да напусти Бониа, па да се са Ракхамом упусти у пиратске авантуре.

Ракхам пристане да по њеној жељи опет почне гусарити, али му је недостајао брод, пошто је приликом амнестије морао свој гусарски брод предати држави. Да би свој план остварили, морали су прибећи крађи једног брода који се налазио у једноме заливу острва, и на који су они већ раније били бацили око због његовог згодног облика. Једне мрачне ноћи Цен, Ракхам и осам пирата, које су наговорили да са њима гусаре, наоружани ножевима, секирама и пиштољима, упадну у брод изненада и вежу обадва чувара на њему, пресеку конопце који су везивали брод за обалу и отисну се на пучину. Упутили су се право на Јамајку. Ту су пљачкали све што им је дошло под руку. Рибарски бродићи,

чамци ловаца корњача, омањи бродови са плодовима острва, све им је то било добро за пљачкање, као и поједина осамљена мала насеља на острву. Наређења је при томе давао, не Ракхам, за кога су то биле ситнице, јер је, радећи раније са старим гусаром пиратом Чарлсом Веном, био научио на пљачке сасвим другог стила, већ сама Цен, која се у томе уском оквиру сналазила као прави пират. Са разбарушеном косом, са пиштољем у једној, а ножем или секиром у другој руци, она је ускакала на бродиће поред обала острва, убијајући све од реда на које наиђе. У таквим тренуцима и сам окорели пират Ракхам имао је од ње страх.

На пиратском броду налазио се тада један врло млад пират, готово дечак, који се Цени допадне и око кога она стане облетати. Кад је то осетио, пират је почео избегавати је, склањати се и скривати. Али кад га је Цен стала упорно тражити по броду и запретила му да ће га убити ако према њој не измени своје понашање, пират, видећи се у животној опасности, буде принуђен да јој призна да је и он у ствари женско, молећи је на коленима да је никоме на броду не изда. И доиста, то је био чувени женски пират Мери Рид, чији је живот био испуњен романтичним авантурама сличним онима у животу Цен Бони.

Гусар *Мери Рид* је такође била ванбрачна кћи једнога морнара. Како од морнара, од како је једном отпутовао из свога места, није више било ни трага ни гласа, мати, да би за дете примала помоћ, облачила га је стално у мушко одело и представљала га као свога сина, кријући да јој је прави син раније умро. Кад је одрасла, Мери је служила као слуга по фармама, а затим као војник и као морнар, увек као мушкарац, па је чак учествовала и у сувоземним биткама. У војсци се изближе упозна са једним својим другом, повери му се да је женско и венча се са њиме, на велико увесељење целога пука, од кога је добила и лепе свадбене поклоне. После тога морала је одмах на-

пустити пук; она тада отвори једну крчмицу, која је добро радила све до смрти њеног мужа. Кад је овај умро, Мери напусти радњу, обуче се поново у мушко одело и ступи као матроз на један холандски трговачки брод који је имао да

Сл. 94. — Гусар пират Мери Рид.

путује за Индију. Брод буде на путу нападнут од гусара пирата и опљачкан, а његова посада одведена на Острво Провиђења и на њему остављена. Мери, непрестано у својству мушкарца, ту ступи у редове пирата, који су били под командом Ракхама и Џен Бони, и почне са њима крстарити по океану. Малочас је казано како је дошло до

ближег познанства са Џени Бон и до тога да је била принуђена открити овој да је женско.

Сазнавши на тако неочекиван начин за тајну младог пирата, Џен се није могла уздржати да то не саопшти Ракхаму; на то је, у осталом, била и принуђена његовим оштрим замеркама што одржава везе са тим младим човеком. И Ракхам и Џен задржали су тајну за себе, јер су добро знали какав би поремећај њено откровење произвело међу пиратима на броду. Сама Мери је од своје стране чинила све што је требало да нико ни у шта не посумња. Вршила је без замерке све матроске послове као прави и најизвежбанији морнар, увек весела, говорљива, а у борбама необично одважна и дрска.

Али се тајна ипак није могла дуго очувати. Мери се загледа у бродског дрводељу, и ствар је била готова. Они се тајно вере, и одлуче да у првој подесној прилици напусте гусарство и да се повуку у миран живот. Ишчекујући прилику за то, вереник се завади са једним пиратом на броду и ствар дође до двобоја. Сазнавши за то и побојавши се да у двобоју не настрада њен вереник, Мери похита да увреди и изазове његовог противника да се побије са њоме; кад је вереник изашао на двобој, противник је већ био мртав.

За то време пиратски брод је крстарио по околини Јамајке и, од времена на време, кад се за то указала прилика, пљачкао бродове и бродиће на које је наилазио. Једнога дана, баш у тренутку кад је запленио један бродић натоварен румом са Јамајке, појавила су се на видику пространа једрила великог ратног брода, са енглеском заставом на катарки. То је био брод одаслат од гувернера Јамајке у потеру за пиратима. Пирати, изопијани румом са заплењеног бродића, нису били у стању ни маневрисати својим бродом, а још мање давати какав отпор. Ратни брод је брзо стао уз пиратски, покупио и повезао све пирате, па их превезао у Јамајку и предао властима.

Сви пирати су били осуђени на смрт, осим њих тројице који су могли доказати да су преко своје воље морали учествовати у пиратским злочинима. Међу овима се налазио и бродски дрводеља, вереник гусара Мери Рид. Кад су судије испитивале ову и Џен Бони, обе су одале тајну да су женске, па им је суђење одложено.

На дан извршења смртне пресуде, пре но ће осуђени бити изведени на губилиште, било је допуштено Џени да их види последњи пут. Кад је спазила окованог Ракхама, који ће бити обешен кроз који минут, како лежи на земљи у полусвесном стању, побеснела је од љутине и стала грдити пирате, спремне за полазак на онај свет, што се нису са гониоцима тукли као људи, па да свој живот заврше јуначки, а не бедно, на вешалима. Није остало забележено (осим можда у ондашњим судским архивама) да ли се Џен Бони спасла смртне казне. За Мери Рид се зна да је умрла у тамници за гусаре на Јамајци. После њих двеју није познат више ни један случај женског гусарства.

XXII. Једна гусарска пустоловина на острву Марија Галанта.

Гусари пирати су само онда нападали насељена и утврђена места кад су сами, или преко својих шпијуна, имали сигурно сазнање да ће моћи надјачати гарнизон који брани колонију или место. Кад то није био случај, покушавали су послужити се преваром. И ова је, у већини случајева, успевала, јер је извођена тек пошто је ствар довољно проучена и употребљена према противнику који јој се није надао.

Али, било је и случајева кад превара није успела и кад су се гусари сами дали ухватити у клопку, спремљену од противника кад је за времена прозрео њихове намере. Један занимљив случај те врсте десио се 1735 године на антилском острву

Марија Галанта, у близини Гваделупе, последњој антилској станици на нашем прекоморском путовању. На острву се још и данас, после два века, препричава необичан догађај који се на њему у то време одиграо и који је остао у живој успомени код становништва. Догађај је необичан и интересантан због тога што је, готово без изузетка, у пиратским пустоловинама на мору срећа увек била на страни пирата, одважнијих, спремнијих за борбу, и који су били потпуно свесни тога да стављају на ризик своје главе и да их у случају неуспеха чекају вешала. Међутим, у догађају о коме је реч, не само што је био обрнут случај, већ су пирати без борбе сви живи похватани и брод им заплењен, без капи крви, одважношћу гувернера и његових људи.

Тадашњи гувернер острва био је француски племић Филип-де-Поенси, дугогодишњи официр краљевске марине. Једнога дана јави му стража са утврђења да је на уласку у пристаниште стао трговачки брод, који изгледа да се устеже ући у басен пристаништа. Кад је броду пришао чамац, послат са острва да види шта је са њиме, капетан је замолио да му се да нешто хране и воде, без чега је већ дуже време. А кад је топовским пуцњем са утврђења тражено да брод покаже које је народности, овај је истакао енглеску заставу, па је затим капетан изашао на обалу и био доведен гувернеру. Капетан тада, преко тумача, изјави гувернеру да долази из Лондона, да је носио робу за Мадеру и да је на овој утоварио другу робу за енглеску колонију у Вирџинији. Кад му је гувернер на то изразио своје чуђење, јер пут од Мадере за Вирџинију не води преко Малих Антила, он је одговорио да су га превариле океанске струје о којима није био добро обавештен, пошто му је то прва дуга пловидба под његовим заповедништвом. У исто време замолио је гувернера за одобрење да се на острву може снабдети потребним намирницама и водом. Ма да је све то гувернеру изгледало доста

чудно, није могао наћи разлога да му то не одобри. Дао му је чак и свога пилота да му спроведе брод кроз опасне стеновите пролазе поред острва.

Сутрадан је капетан опет изашао на обалу, праћен својим тумачем, и замолио гувернера за одобрење да остане ту још дан-два због набавке намирница. Гувернер му је не само то одобрио, већ је, кад је од капетана сазнао да његова супруга гладује на броду, послао чамцем, за госпођу, све што је најбољега могао у тај мах имати на острву. Чамац који је те намирнице преносио, имао је да превезе на брод и пет наоружаних гувернерових стражара са једним царинским чиновником који ће остати на броду да пазе да овај не би кришом истоварио на острво какву робу.

Да би се показао што љубазнији према Енглезима које је тако изненада добио као госте, гувернер приреди у своме дому гозбу у част ових и позове на њу капетана, његову супругу, његовог тумача и неколико ондашњих најугледнијих људи на острву. На гозби је са изненађењем запажено да госпођа не отвара уста, ни да говори, ни да се прихвати, што је капетан, преко тумача, објаснио њеном изнемоглошћу услед дугог гладовања на мору и јаке врућине која је тога дана била на острву. Међутим, тумач, који се дотле никако није одвајао од капетана и непрестано, као застрашен, у њега гледао, у згодном тренутку кад капетан, загрејан пићем, није на њега много обраћао пажњу, искраде се из одаје у којој је била гозба, приђе гувернеру, који је и сам у исти мах био изашао, преда му један исписан листић хартије и врати се, незапажен од капетана, на своје место.

Гувернер, бацивши овлашан поглед на листић хартије, застао је пренеражен. Из њега је сазнао како стоји ствар са енглеским бродом: то је у ствари био пиратски брод који је уз острво пристао не због намирница, или ради измене љубазности са гувернером, већ са намерама које је лако погодити. Кад је пошао из Енглеске, то је био

исправан трговачки брод, који је одиста носио товар робе за Мадеру и пошао са уредним бродским исправама. Његов тадашњи шеф матроза био је пират који се гувернеру представио као капетан брода. У ствари, он је, у споразуму са неколицином својих матроза, на путу од Мадере, убио правога капетана и правога крмара, побио све капетану одане матрозе, побацао их у море, па се сам прогласио за капетана брода, и ако ни он, ни нови крмар на броду, нису ни изблиза имали за то потребних знања. Тада је одлучено да са бродом гусаре по океану, а пљачкање острва Марије Галанте, за које су знали да има слабу одбрану, требало им је бити први важнији гусарски подвиг. Брод је, кад је пошао из Енглеске, имао на себи два путника, једнога Енглеза који је знао француски, и једну Енглескињу. Путник је био приморан да участвује у гусарењу као тумач у случају потребе, а путница да путује бродом као капетанова супруга, да би изгледало да је то одиста мирољубив трговачки брод. Обојима је запрећено да ће сместа бити убијени и бачени у море ако и најмањим знаком у каквој прилици буду изашли из тих наметнутих им улога, или ствар проказали.

Сазнавши све то, гувернер се да у бригу шта да ради. Било би му лако савладати већ напитог капетана, оковати га и бацити у затвор, али тиме још ништа не би било постигнуто. Остао би брод са целокупном својом добро наоружаном пиратском посадом, готовом на све, коју није могао ни помишљати да отворено нападне, а од које се не би могао ни одбранити, јер је у тај мах имао на расположењу само неколико својих стражара; остали су били растурени по острву по разним пословима.

Прикривши своје узбуђење, гувернер се прво врати гостима и са своја два пријатеља, којима је дао знак, изненадно нападне и обезоружа капетана, веже га и затвори, па онда то исто, уз помоћ својих неколико људи, учини и са петорицом пи-

рата који су били довезли капетана на обалу и ту га чекали са чамцем. Али сад је требало извршити оно што је било најтеже и најопасније: освојити брод и похватати на њему пирате који нестрпљиво и спремни на све чекају на повратак капетана. Гувернер прибегне овоме лукавству: он пошље на брод свога човека, потпуно обезоружаног, са писмом којим извештава пирате да ће, на позив капетанов, сви гости са гозбе доћи да посете њихов брод. Предавши пиратима на броду писмо, доносилац овога показао им је у исти мах руком велики чамац уз обалу острва, на коме се видело да, пун мушких и женских, развија једрила за полазак, уверавајући пирате да је то чамац са гостима. Док су се пирати спремали за дочек гостију, гувернеров весник на брзу руку, кришом, обавести царинског чиновника и наоружане стражаре са острва, који су већ били на броду, о чему се ради, па ови изненада и сложно узму на нишан неколико пирата који су се налазили у групи на предњем делу брода, и пре но што су они могли дати гласа од себе, онемогуће им викање и повежу их, па затим то исто учине и са другом групом пирата који су били на другом крају брода и нису приметили шта се збило са њиховим друговима. Пошто је весник, још при поласку на брод, био разабрао од тумача да је на броду остало свега девет пирата, био је сигуран да је сва посада савладана, па о томе, обарањем енглеске заставе са катарке брода, да уговорени знак гувернеру који је са својим људима чекао на обали. Гувернер тада пређе са овима на брод, прими га од својих стражара који су га освојили без капи крви, окује заробљенике, превезе их на острво и затвори у сигурну тамницу.

Заробљени гусари су првим бродом, под јаком стражом, спроведени на Мартиник. Ту су предати суду, који се, као и увек у сличним приликама, показао немилосрдан: пирати су, са капетаном, сви до једног били повешани. Извештај о догађају,

који је гувернер послао у Француску министру марине, који је оштампан и у коме он тражи награду за своје људе који су ствар извели, завршује се тиме, да он за себе лично не тражи ништа, а да ће сматрати за највећу награду ако у његовој домовини буду задовољни оним што је он учинио.

XXIII. Гусарски Робинсони на пустим острвима.

Најсвирепија казна, поред смртне казне, којом су на морској пучини пиратски шефови кажњавали своје гусаре, састојала се у томе да се кажњени гусар, или група гусара, искрца и остави на каквоме пустом, забаченом острву, са нешто хране за први мах и муниције. Пустих острва је у то време било у изобиљу, а казна је употребљавана доста често. Исто је тако чињено и са самим шефом од стране његових гусара, кад би се, незадовољни његовим заповедништвом или темпераментом, побунили; шеф је тада, ако не би био убијен, остављан на каквоме пустоме острву, сам или са онима што су при побуни били на његовој страни.

У многим случајевима тако остављени гусари су, кад је нестало хране и воде, лагано поумирали; никад се неће сазнати за мноштво таквих мрачних трагедија које нису од себе оставиле ни трага ни гласа. Али су чешћи случајеви да су напуштени, после последње мрве бисквита и последње капи воде, успели наћи начин да се одрже у животу. На пустим пешчаним обалама острва могло се наћи морских шкољака, краба, рачића, јаја од морских птица; постављеном замком могло се по што-шта и уловити; могла се добити и која од крупних морских корњача, и др. У барицама, или природним каменитим цистернама на острву, могло се наћи нешто преостале кишнице, која је од тада, брижљиво хватана приликом киша, покривана и чувана искључиво за пиће. Имајући тако најпотребније елементе за живот, напуштени гусари су се растурали

по острву, пажљиво га разгледали, и редак је случај да нису на њему нашли још шта што би им омогућило и олакшало живот. Ретко је острво на коме нема ни травке, ни дрвцета, ни баш никаквог, сувоземног или воденог лова. А кад се тога нађе, осигуран је бар најпримитивнији живот. Чама и очајање били су олакшавани надом да ће случај нанети какав брод у близину острва, који ће их спазити и примити. Такав је случај, наравно, био редак, јер су забачена острва била далеко од путева којима је у оно време пролазила прекоморска трговина, и требало је да који брод сасвим залута и изгуби правац, па да наиђе на једно такво острво. Па и кад то буде, није било сигурно да ће капетан примити несрећнике који му са острва очајно дају знаке да им се приближи. Капетани бродова су врло добро знали са каквом ће се врстом људи сусрести на острву и колико су такви сапутници опасни, па су обично продужавали пут и ако су добро запазили знаке са обале острва; или би се и приближили острву, па би, кад су видели са киме ће имати посла, одмах дизали спуштена једрила и продужавали пут. Дешавало се међутим, ипак, да очајници, нарочито кад их је само један, или мали број, буду примљени на брод и предати властима да оне о случају поведу истрагу. Од резултата истраге зависила је даља судбина оних који су се тако сматрали за спасене, а за које би често било боље да се нису јављали да су живи.

Још и у половини осамнаестог века, у уговорима које су међу собом склапали морски авантуристи о заједничкој сарадњи у гусарењу, налазила се готово увек и по једна оваква тачка: онај који покуша да се из заједничке опасности извуче напустивши друштво, или који би проказао какву тајну на штету заједнице, оставиће се на каквоме пустом острву са мало воде за пиће, пушком, барутом и оловом.

Злогласни гусарски шеф Вен, против кога се једном било побунило његово људство, спуштен је

од побуњеника, са неколицином гусара који су му остали верни, у чамац, без икаквих животних средстава, и напуштен на океанској пучини. Бура, после неколико дана, разлупа чамац о стеновиту обалу једнога острва и сви се гусари, осим Вена, подаве. Вен исплива на острво без игде ичега, али наиђе на корњаче и на нешто кишнице у барицама. То га је одржало у животу док се није на видику појавио брод, који се на његов знак приближи острву и стане. Али капетан брода одмах распозна да има посла са старим гусарем и продужи пут оставивши га на острву. После дужег времена наишао је други брод, чијег је капетана Вен успео убедити да није гусар и који га је повео собом. То га, у осталом, није спасло; резултат истраге био је такав, да је гусар био „високо и кратко” обешен.

Свирепи гусар-пират Тич, названи Црнобради, о коме је напред била реч, оставио је једном приликом седамнаест својих гусара на једноме пешчаноме пруду, без игде ичега, да ту помру од глади и жеђи. Али после дводневних мука били су сви спасени, бар од таквог свршетка какав им је био намењен од Тича.

Гусар-пират Ло, озлојеђен енергичним отпором који је дала посада једнога нападнутог трговачког брода, избацио ју је целу на пусто острво, где је сва убрзо завршила живот. Тако су више пута гусари поступали и са посадом и са путницима савладаног и освојеног брода, да би се на тај начин ослободили нежељених сведока својих злочина. Али се дешавало да се баш то окрене против њих самих, јер су сведоци бивали спасени од каквога залуталог брода и својим исказима пред властима изазвали потеру, хватање и смртну осуду пирата.

Поред таквих гусарских Робинсона, бивало је и обичних морепловаца који су, спасени пливањем после бродолома, изашли на пусто острво, нашли на њему шта треба за најпримитивнији живот и

проводили дуже време, кашто и цео остатак свога века, у ишчекивању каквог брода који би их спасао. Али у много прилика, и кад се десило да брод наиђе на домак острва, бродоломници нису били спасени, јер се капетан брода није могао убедити да то нису гусари-пирати, које никако није желео имати на своме броду.

Зна се да је јунак популарног романа Даниела Дефоа, бродоломник Робинсон Крусе, одиста постојао и да се стварно звао Александар Селкирк. Догађај је потпуно истинит и Дефое га је узео као предмет своје књиге, штампане 1719 године, из извештаја енглеских морепловаца који су на својим прекоморским путовањима за њега сазнали. Робинсоново острво, у ствари острво Хуан Фернандез, још увек постоји, на 750 километара далеко од Валпараиза; острвце у његовој близини, које помиње Дефое, ишчезло је 1837 године потонувши у море. Сматра се да је Дефоа нарочито навело на писање његове књиге читање извештаја поморског капетана Вуда Роџерса, који је 1708—1711 године извршио са својим бродом пут око света. У своме извештају, објављеном 1712 године, Роџерс опширно описује живот поменутог бродоломника на кога је наишао приставши са бродом уз острво; тако искоришћени материјал Дефое је допунио подацима из књиге „Пут око света" од морепловца Демпиера, оштампане 1715 године. Савременици су Дефоа оптуживали за плагијат; он је обишао све издаваче у Лондону док је наишао на једнога који је једва пристао да му књигу штампа.

Што се на овоме месту помиње Робинсон Крусе, и ако његово острво није било на нашем путу, повод је тај што су се авантуре, сличне његовој, одигравале и на пустим острвима на која смо ми наилазили при нашем путовању. Осим тога, Робинсоново острво, познато још од почетка шеснаестог века, играло је доста важну улогу и у пустоловинама антилских гусара. Они су, прошавши

кроз Магеланов Мореуз, и нападајући богате шпанске насеобине дуж западне обале Јужне Америке, били створили од тога острва једну своју гусарску базу, где су оправљали своје борбама или бурама оштећене бродове, снабдевали се водом и намирницама, опорављали се и лечили своје ране, итд. Острво је опустело са нестанком флибустирства; у време кад је море на њега избацило бродоломца Селкирка, будућег Робинсона, није више било ни трага од ранијег бављења гусара на њему.

Од интереса је поменути да је крајем прошле, 1932 године, енглески научник и испитивач удаљених крајева, Ричард Камбел, на своме путу по Тихом Океану, обишао Робинсоново острво, које је сад, у овај мах, насеобина чилских заточеника и изгнаника. По Камбелу, острво, посматрано са брода, одиста изгледа онако чаробно и романтично, како је то описао Дефо, само што је један велики део негдашње густе шуме сасвим опустошен. Камбел се попео на брдо од 600 метара висине, са чијег је врха Селкирк посматрао видик на океанској пучини, изгледајући да ли ће се појавити какав брод који би га однео у далеку домовину. На томе брду, на самоме врху, наишао је на мали, бели мраморни споменик који су пре педесет година енглески морнари подигли своме другу, усамљеном за дуги низ година на пустоме малом острву бескрајног океана.

Може ли се веровати да још и данас има Робинсона на океанским острвима? Између више познатих случајева, нека је наведен овај један из најскорије прошлости. Крајем прошле, 1932 године, вратио се са свога дугог путовања француски рибарски брод „Толоза" и поднео маринским властима извештај да је, нешто јужније од Магелановог Мореуза, наишао на омање острво са једним јединим становником. Острво се налази забележено на маринским картама, али га бродови не додирују, немајући на њему никаква посла. Рибарски брод је пристао уз обалу да би се на њему снабдео

водом за пиће. На највеће своје изненађење, рибари су, изишавши на суво, спазили белог човека, готово потпуно неодевеног, који је у тај мах пекао месо на ражњу и изгледао непријатно изненађен доласком рибара. Са овима се могао споразумевати само гестовима; могли су разумети да је Скандинавац и да већ годинама живи на острву потпуно усамљен. Подигао је доста добру кућу од брвана и уредио башту са поврћем. Кад су му рибари знацима дали на знање да би га хтели повести собом у Европу, он је одједном скочио и у највећем трку побегао у оближњу шуму, где га, поред свега тражења, нису више могли наћи. Пажљивим прегледом острва уверили су се да осим њега ту нема више никога живог.

СЕДМИ ОДЕЉАК.

Данашњи трагови антилског гусарства.

XXIV. Писмени трагови.

Како се може бити сигуран да се ово што је напред испричано о антилском гусарству, одиста тако дешавало и да то нису само фантастичне приче за малу и велику децу? Неће бити тешко поверовати да никоме од сапутника, онакве врсте какви су на броду били сви, без изузетка, не би ни на памет падало да се баве таквим причама. Али случај је хтео да се дође у такве прилике, да би одиста било крајње неинтересовање за ствари и прави грех не отворити очи и уши пред оним пред чиме смо се били нашли. Са једне стране, имали смо за сапутника историка који је специјално проучавао историју антилског гусарства и већ раније био, тога ради, у овим крајевима. Са друге стране, нашли смо се на самоме попришту гусарске акције и непосредно имали пред очима њене данашње трагове, па смо, уз занимљива предавања и поуздана обавештења нашег ученог сапутника, могли, са нешто и личног труда, створити себи доста верну слику ствари. Заинтересованост коју је ствар изазвала код сапутника на овоме путовању, учинила је да ови нису остајали само на ономе што су непосредно чули и видели, већ је сваки тражио што потпуније податке и нашао их у богатој литератури о антилском гусарству коју смо нашли на самоме броду. Напослетку, оно што се на тај начин сазнало, допуњено је аутентичним по-

дацима који су нам, у повратку у Француску, на посредовање нашега историка, стављени на расположење у Сен-Малоу, европском гнезду антилских гусара. По себи се разуме да то није рађено у циљу каквих дубоких студија, већ само тога ради да се бар колико толико, овлашно, обавестимо о томе како се те ствари данас знају и колико се поузданости може придати причама и историјама које смо примали на веру. Иначе, за шире кругове (и за нас лајике) једино што се зна о гусарству, то је оно што су, располажући са нешто мало тачних података, створиле маште романописаца у романима о гусарским пустоловинама, којима изобилује европска и америчка лепа књижевност.

Од правих, аутентичних извора за историју антилског гусарства, на прво место долазе списи непосредних учасника у гусарским организацијама и експедицијама. Ма како то данас изгледало чудно, међу гусарима било је често и образованих људи, које је чежња за авантурама, пустоловинама, или жеља да се што брже обогате по угледу на неке од гусара, одвукла на океанску пучину, у најопасније ризике. Кад је који од њих, после које године гусарења, извукао главу, а био већ засићен морским пустоловинама, он би се враћао у миран живот и проводио остатак живота у успоменама и сањарењу о ономе што је преживео, у причању и препричавању авантура и у томе да потомству остави писмени траг својих бурних доживљаја. Тако остављене писмене успомене драгоцени су извори за историју гусарства, јер су их писали сами учесници догађаја, обично пред крај свога живота, не марећи више за таштину овога света и увек нарочито наглашујући да им је стало само до истине. Овде ће бити наведено неколико случајева такве врсте.

Капитално дело те врсте је лично преживљен један део историје антилског гусарства, које је 1674 и 1678 године у Амстердаму објавио Александар Оливие Ексмелин Oexmelin, искварено Esquemeling) на холандском језику, а које је убрзо затим преведено готово на све европске језике. Ексмелин је био фламански лекар; легенде, фаме и приче о антилским гусарима које су се у његово време у највећем јеку шириле по Европи, распалиле су његову младићску машту и одвеле га преко океана на острво Корњача, где је одмах ступио у редове гусара флибустира. Поред врло активног учешћа у гусарским походима и нападању шпанских бродова и колонија, Ексмелин је при тим походима вршио и посао хирурга, који је од гусара, што је врло разумљиво, био јако цењен. Оно што даје нарочиту важност његовим подацима, јесте њихова доцније у свему проверена тачност, као и то што је, поред личних доживљаја, описао и догађаје о којима је, ма да није у њима лично участвовао, прикупио од очевидаца поуздане податке. Ексмелин је у исто време и најпопуларнији историчар антилског гусарства; његови списи су неисцрпан извор појединости за свуда тако радо читане романе о гусарским подвизима.

Тако су исто описали своје гусарске доживљаје: енглески лекар Базил Рингроз, доцнији чувени енглески морепловац Виљем Демпиер и поморски капетан Лионел Чап. Та тројица, у то време, крајем седамнаестог века, врло млади људи, жељни морских пустоловина и распаљени причама и романима о антилском гусарству, напустили су своја дотадашња редовна занимања и ступили у редове гусара који су пљачкали у водама Средње Америке. Демпиер је бележио из дана у дан гусарске подвиге у којима је участвовао, водећи на броду свој дневник. Рукопис је држао савијен у једноме комаду бамбусове трске. Ноћу, кријући се од својих гусарских другова којима би то изгледало подозриво, а који су, преморени дневним борбама, или у напитом стању, били у тврдом сну, он се искрадао и гдегод у заклону са највећом тачношћу бележио своје доживљаје, цртао карте

обала дуж којих је са осталима гусарио, описивао своје друштво и исписивао све што је у гусарењу њега лично занимало. При томе се није ни мало устезао описивати и своје властите злочине, наводећи искрено све грозоте посла коме се одао. Од своје бамбусове трске није се никад одвајао; кад је, доцније, напустио гусарство, па као капетан брода у два маха правио пут око света, он је увек носио уза се свој рукопис у трсци. Рукопис је оштампао у књигу, која је изашла 1729 у Лондону и произвела на савременике дубок утисак.

Исто су тако аутентични и драгоцени гусарски дневници Рингроза и Чапа, нарочито првога, који је дуже време провео као гусар у поменутим водама. Од важности је за историју антилског гусарства и књига авантуристе Џонсона, оштампана у Лондону 1724 године под насловом „Општа историја пирата". Џонсон ту излаже оно што је у гусарству лично преживео, као и оно што је сазнао распитујући се брижљиво и непосредно код својих савременика гусара, код власти које су гусарске злочине ислеђивале и судиле, и код гувернера колонија са којима је стајао у вези.

Луј Гарнереј, доцнији марински сликар, брат познатог из тога времена француског сликара Августа Гарнереја, такмаца Исабеја, и који је био племићског порекла, био је неко време гусар код Сиркуфа, па је затим служио као крмар у француској краљевској марини. Заробљен од Енглеза у једној борби 1806 године, дотеран је у гусарске затворе у пристаништу Портсмаут. Ти су затвори, у томе месту, били на злогласним „понтонима", којих је у Енглеској било на неколико места (у Портсмауту, Плајмауту, Чатаму и др.). Понтони су били стари бродови преправљени за затворе заробљеника. Ови су смештани у подруме брода; на предњем и задњем крају били су станови за енглеске стражаре, који су, по њих 40—50, били под командом једнога поручника или капетана. Свуда унаоколо, на палуби брода, била је дрвена ограда дуж које су непрестано ходали стражари са пуном пушком и бајонетом на овој. Стража је појачавана ноћу и после сваке побуне заробљеника. Заробљеници су смештани, по неколико стотина њих, на понтон; с времена на време било им је допуштено изаћи на палубу ради шетње и ваздуха. Иначе, живот је на понтонима био ужасан. Храна је била и недовољна и врло рђава, тако да су је заробљеници често, и поред страшне глади која их је мучила, бацали у воду. За најмање иступе биле су строге казне; за побуне кажњавало се смрћу.

На таквом једном заробљеничком понтону Гарнереј је провео девет година. Покушавао је неколико пута, са опасношћу живота, спасти се бегством, али је то увек било осујећено и он је, ухваћен и враћен на понтон, морао то скупо плаћати. Пуштен је на слободу тек кад је закључен мир између Француске и Енглеске 1815 године. Тада се одлучио да опише своје доживљаје и да то штампа. Од њега су остала два, за историју гусарства важна дела; у једноме описује своје гусарске авантуре, а у другоме заробљенички живот на енглеским понтонима.

У такве изворе, којих има још доста велики број, не треба, разуме се, урачунавати оне многобројне, премда брижљиво израђене списе који састављају данашњу опсежну литературу о тој занимљивој и ако мало симпатичној врсти људске активности, а у којима се препричава и коментарише оно што је садржано у правим, аутентичним изворима. Такви су списи свакако од користи, јер дају већ срећен материјал и прва обавештења, али они не могу имати вредност изворних дела о којима је горе била реч.

Поуздани су и драгоцени подаци за историју гусарства и извештаји које су гувернери колонија на антилским острвима подносили својим владама у Француској, Енглеској, Шпанији, Португа-

лији и Холандији. Гувернери тога бурног времена, не само што су имали непосредан додир са гусарима, било борећи се против њих, било опремајући и сами гусарске походе, већ су често пре тога и сами били гусари. Француска је н. пр. у својој колонији на острву Корњача, за време док је ово било у њеном припадништву (1641—1707), променила једанаест гувернера; већина су њих пре тога били шефови флибустира (као што је то напред казано за првога по хронолошком реду гувернера Левасера, затим Де-Росеа, Ожрона). Такве су личности, у то време, нарочито радо од влада поморских држава постављане за гувернере немирних колонија, у којима је баш главни гувернерски посао био, или борба против гусара других народности, или заједнички рад са својим гусарима, а ту су се, очевидно, најбоље умели снаћи они који су пре тога већ и сами били гусари. Извештаји које су гувернери били дужни подносити својим владама у Европи, о догађајима у колонији, и које су они редовно и подносили, писани су са потпуним познавањем ствари, а са места и положаја на коме се о њима могло бити најпоузданије обавештен. Такве извештаје су слали својим владама не само француски, већ и енглески, шпански, португалски и холандски гувернери колонија, и они се, као поуздани извори за историју гусарства, брижљиво чувају у архивама министарстава марине или у министарствима колонија, или спољних послова. Неки су од њих и оштампани, засебно или у доцнијим делима у којима се излажу гусарски подвизи.

Сличне су извештаје подносили и сами шефови регуларних гусарских експедиција. У овлашћењима (lettres de marque) која је краљ француски давао тим шефовима да би им дао карактер регуларне војске, изрично је стајало то да је гусарски шеф дужан, за време експедиције, водити записник о својим људима и догађајима. По повратку у Француску шеф је био дужан поднети маринским властима тачан извештај о догађајима за време гусарења, по потреби и са документима који потврђују његове исказе. Његове усмене исказе бележиле су власти у пристаништу из кога је гусарска експедиција пошла и у које се и вратила, и од тих, од гусара потписаних записника, постоје и данас оригинали у архивама тих власти. Пошто је главно француско гусарско гнездо од увек било утврђено пристаниште Сен-Мало, на западној француској обали океана, архива тога места нарочито је богата у таквим извештајима. Захваљујући предусретљивости главнога архивара департмана Ile-et-Vilaine, коме припада Сен-Мало, нас неколико сапутника, који смо се нарочито за то интересирали, имали смо прилике лично расмотрити ту архиву. Она се састоји из неколико стотина гусарских рапората, тврдо увезаних у седамнаест дебелих књига једнога истог формата. То су, у ствари, саслушања гусарских шефова по њиховом повратку у пристаниште. Може се замислити са каквом смо радозналошћу прелиставали пожутеле листове дебеле, јаке хартије на којима су исписана та саслушања, са оригиналним потписима великих гусара: Дигеј-Труена, Бошеа, Дифрена, Пореа, Ле-Жолифа, Мороа, Фросара и др., и на којима се јасно види да је многи од њих морао много боље владати сабљом, секиром и пиштољем, но пером.

Поред тих рапората, постоји још једна врста непосредних саслушања самих гусара: то су саслушања што се налазе у судским архивама тога времена. Напред је казано да, кад су гусари бивали од противника у борби савладани, поступак је са њима био двојак. Гусари пирати су бивали одмах обешени на лицу места, обично о катарке брода који их је савладао и похватао. Са регуларним гусарима поступало се као са ратним заробљеницима. Ако су имали одговарати за шта недопуштено по ондашњем ратном праву, предавани су нарочитим судовима који су имали судити само њихове случајеве. Они су тада до појединости саслу-

шавани, међу собом суочавани, и то се вршило све дотле док суд није стекао тачну слику догађаја и уверење о њиховој кривици или гусарској исправности. Једно или друго чинило је да гусар буде осуђен (обично на строг затвор или на смрт) или да буде упућен на заточење (у Енглеској у поменуте „понтоне” код Плајмута, Портсмаута и др.). И таква се саслушања чувају у архивама ондашњих гусарских судова, а разумљиво је колико је драгоцен материјал који она пружају истраживачима на томе пољу историје.

XXV. Материјални трагови.

Антилско гусарство је, прохујавши кроз векове, оставило и понеки материјални траг који још и данас постоји. Сапутницима на овоме путу била је дата прилика да се и пред њима нађу.

Сл. 95. — Обала острва Марија Галанта.

То су, на првоме месту, остаци или рушевине од негдашњих гусарских склоништа, прибежишта, пристаништа и утврђења, од којих је много, одавно и за навек, нестало, али од понеких још и данас

постоје трагови. На појединим, малим, забаченим, пустим острвима без имена, у антилском или караибском мору, показана су нам таква склоништа. Разумели смо зашто су она била баш ту, кад смо видели оно стење што штрчи из воде поред обала, или се крије на метар испод површине воде, и оне морске вртлоге које стварају те стене. Непролазне пећине, природни усеци и клисуре између

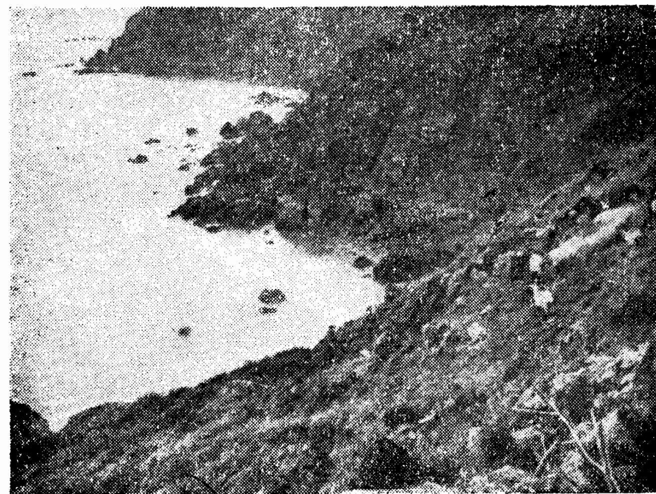

Сл. 96. — Неприступна обала гусарског острва Инагуа.

стена, провале и понори дуж којих треба пролазити уском каменитом стазом, од које местимице још стоји траг, да би се дошло до гусарских склоништа; на једном месту и ископан тунел у стени који је служио за пролаз и везу склоништа, све је то чинило да је гусарима, кад би гонилац и успео искрцати се на острво, било лако бранити се и од много јаче силе. Пећине су им служиле или као обиталишта, или као магацини за животне намирнице, оружје, муницију и заплењену робу. Кад је

улаз скривалишта био сувише отворен, гусари су га затварали нарочитим наслагама камења, које се

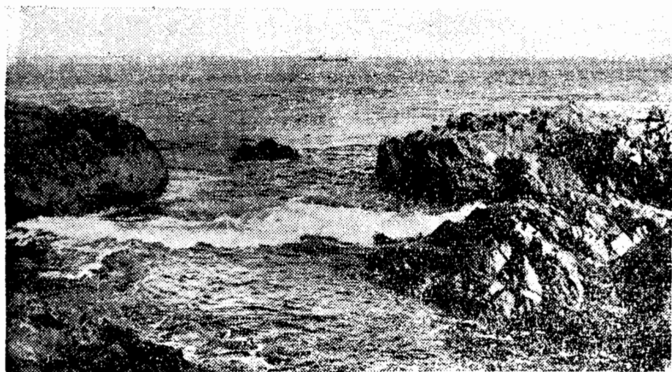

Сл. 97. — Неприступна обала гусарског острва Дезирад.

Сл. 98. — Неприступна обала гусарског острва Каик.

и данас могу видети на више места. Од утврђења најбоље је очувано оно на острву Корњача, о коме је напред била реч; у њега смо улазили и ду-

же га време с пажњом и узбуђењем разгледали. Постоји још и доста остатака од енглеских утврђења на острву Антигуа, које је освојио француски гусар Касар и које смо такође разгледали.

Сл. 99. — Тунел на гусарском острву.

У материјалне трагове гусарства имају се рачунати и нађена скривалишта гусарског блага на запуштеним острвима. За нека је места одиста утврђено да су била таква скривалишта. На њима је, по нађеним шифрованим документима, откопано и само благо. Као што је напред речено, показано нам је, на мајушном пустом острву, такво место у кржљавој шумици, где је пре четрдесет година от-

копано скривено благо једнога чувеног гусара. Такво је и место на коме је откопано благо гласовитог гусара Кида. На другим местима, кад су истраживачи, наведени на њих нађеним документима, дошли на лице места да ископају благо, видело се да је оно пре тога већ било откопано и однесено. На једноме таквом месту показан нам је и несумњив доказ да је ту одиста некад морало бити скривено гусарско благо: у непосредној близини рупе која се јасно распознавала, налазио се гроб, обележен грубом каменом плочом на којој је урезаним словима означено, на енглеском језику, да она покрива покупљене људске кости, нађене поред рупе. Јер треба познавати начин на који су гусарски шефови најчешће закопавали своје благо нагомилано од богатих пљачки. Пошто то гусар не би могао сам пренети на удаљено и тешко приступно изабрано место, нити у шљунковитој земљи ископати дубоку рупу и добро је затрпати, он би готово увек поступао на овај начин:

Проценивши добро своје гусаре, изабрао би међу њима њих двојицу-тројицу међу онима који су најнаивнији и најмање опасни; њима би, кад, при крстарењу морем, буду у близини раније већ изабраног места за скривалиште, поверио своју тајну и предложио им да му, уз добру награду коју ће добити по извршеном послу, помогну да своје благо сакрије. Предлог би обично био врло радо прихваћен, и једне ноћи би се, кад сви на укотвљеном броду спавају, гусар са својим благом, потребним алатом и помагачима искрао са брода, пренео на место благо у напред спремљеним, добро затвореним сандуцима или судовима, и заједно са пратиоцима ископао дубоку рупу где ће га закопати. Кад то буде свршено, он у подесном тренутку, док су помагачи још сви доле у рупи, пиштољима које је пре тога спремио, побије их све, поизвлачи их мртве из рупе, спусти сам у њу своје благо, добро га затрпа, осигура и обележи знацима које ће само он разумети. Пошто би, свршивши посао, покопао своје жртве у непосредној близини скривалишта, вратио би се на свој брод. Изјутра би сазнао од својих људи да је њих троје нестало прошле ноћи, али о томе се обично није водило много рачуна, нарочито кад је шеф умео за време гусарења улити страх у своје људе и најкраћим путевима решавати спорна питања. Тако, како је описано, чињено је из простог разлога: једно зато да гусар не би морао исплатити уговорене награде својим помагачима, а друго, и још више, зато да

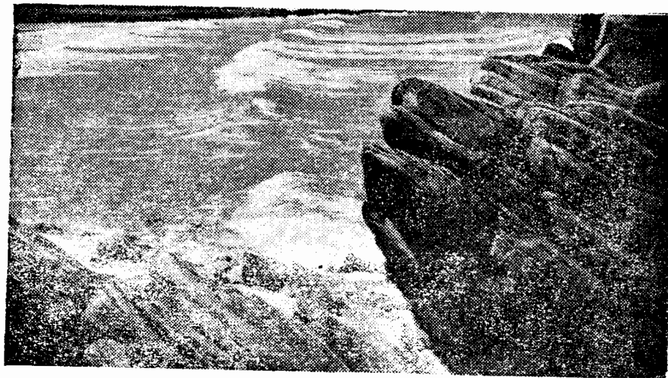

Сл. 100. — Над пиратском пећином на острву Инагуа.

би уништио сведоке свога посла, који би се доцније могли сами вратити на место и благо откопати, или га проказати; на њихову часну реч знао је колико се може полагати. Камену плочу са натписом, на коју смо били наишли поред показаног нам негдашњег скривалишта блага, поставила је једна група истраживача који су касно дошли на лице места, и на место блага наишли само на плитко закопане остатке гусаревих помагача и жртава, које је киша у току многих деценија, спирајући над њима земљу, изнела на површину.

Напослетку, нека је наведена и још једна врста материјалних трагова антилског гусарства, ко-

ји се могу видети и не напуштајући европску обалу. Напред је речено да је град Сен-Мало, на западној француској обали, био главно европско гнездо гусара из 15-ог, 16-ог и 17-ог века. Данашњи Сен-Мало је варош од 13.000 становника, једна од под-префектура департмана Ile-et-Vilaina, постављена на десној обали реке Ранс, на некадашњем каменитом острвцу које је сад састављено насипом са

Сл — 101. Гусарско гнездо Сен-Мало.

оближњим варошицама Сен-Серван и Параме. Високи зидани бедеми, који заклањају то место од стране мора и који висином надмашују црквени торањ, као и богате старинске куће некадашњих бродовласника који су о своме трошку опремали гусарске експедиције и богатили се гусарским пленом, дају и данашњој вароши врло живописан изглед. Импозантни замак, преправљен и дограђен у петнаестом веку, са својим кулама, преживео је целу историју гусарства. Капија Св. Вићентија отвара

улаз у варош; чим се кроз њу прође, наилази се на проширен простор који носи име Шатобриана. У једноме блиском хотелу, Хотел-де-Франс, може се видети соба у којој је рођен Шатобриан. Продужујући даље, наилази се на стару цркву Св. Вићентија, из петнаестог века, која је видела прве и последње дане многих тадашњих малуанских гусара; затим на статуу великог гусара Дигеј-Труена, општински дом, музеј слика (од којих се многе односе на гусарску историју Сен Малоа), итд. Прошавши кроз Динанску Капију, наилази се на кеј са кога се полази за лепу оближњу варошицу Динар и на коме се налази статуа Наполеоновог гусара Робера Сиркуфа.

Варош није била таква у време кад је на океанску пучину слала своје гусаре да свршавају оно што се није свршавало мирним путем, или обичним ратом на суву и на мору, или просто у циљу да се дође до богаства. Она је у то време била потпуно одељена од копна и сва сагра‌ђена на поменутом каменитом острвцу. Насип који данас везује острвце са копном и са Сен-Серваном, није тада постојао; на томе месту је био морски пролаз који је раздвајао острвце од суве земље. Тесне улице, због стешњеног места на коме је била варош опкољена високим бедемима, тако да се није могла ширити, нису ни до данас ишчезле, само су промениле своје називе. Оне су биле пуне димљивих крчмица у којима су гусари, у повратку са пленом, немилице трошили оно што су упљачкали; све је то врило од гусара, бродара и продаваца онога што треба морнарима. У старој улици Јеленски Рог (која и данас постоји, али носи назив Жана од Шатијона), у једној продавници ужарија, платна за једрила, катрана и боја за премазивање бродова, морнарских џакова и др., рођен је Дигеј-Труен. Са старе куле, коју данас посећују туристи, негдашњи малуински бродовласници су данима посматрали морску пучину, очекујући повратак гусарских бродова чије су походе они опремали о своме трошку, и који ће

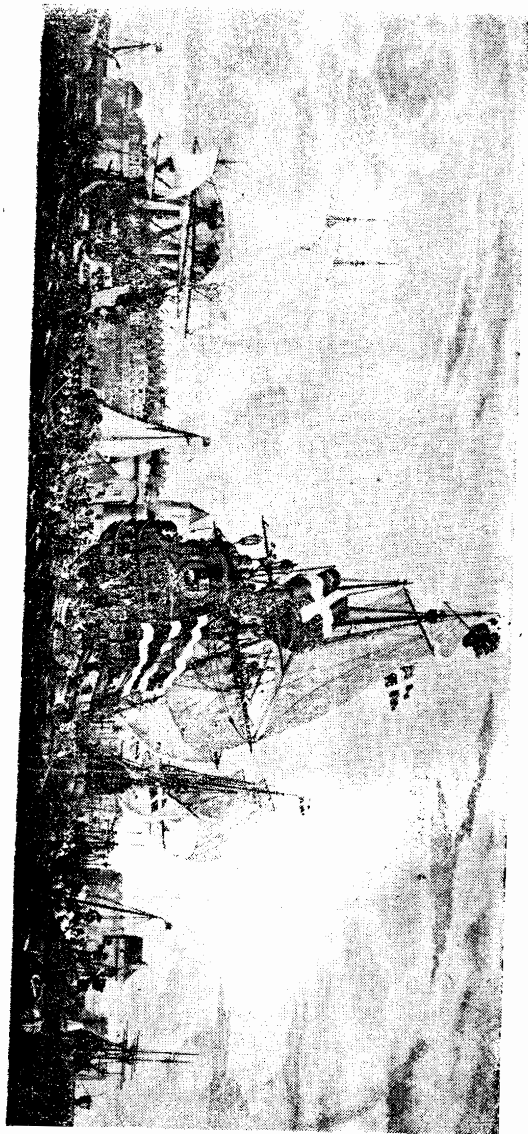

Сл. 102. — Заплењени галиони доведени у Сен-Мало.

им донети богаство. На поменутоме простору, који је доцније насут и који саставља острвце са копном, био је у гусарско време морски пролаз и пространи пешчани пруд, који је сваки дан плима покривала водом. Ту се, између острвца и копна, могло сместити више од три стотине једрењача, у сигурноме заклону, којима није ништа сметало што ће за време осеке остати на суву. Ту су довођени од регуларних гусара заплењени непријатељски бродови и предавани властима које ће извршити деобу плена.

Обала копна била је у раније време скоро неприступна и пуста; требало је ићи сатима док би се дошло ма до слабо насељених места. То је чинило да су становници ограђеног и утврђеног острвца били упућени на море, као једини извор средстава за живот и послова. Они су се од вајкада одавали великом рибарству, и чим се у Европи сазнало за риболовно богаство на пространом океанском подводном платоу код Њу-Фаундленда (Terre-Neuve) они су били једни од првих који су са својим једрењачама прелазили Атлантски Океан и са риболовних места са друге стране Океана доносили у Сен-Мало пуне бродове усољеног бакалара. То се одржало кроз све векове од проналаска тих океанских риболовних места (одмах по проналаску Америке), па и данас су малуински рибари међу првима на томе послу.

Из Сен-Малоа су се, пре равно четири стотине година, отисли на пучину одважни морепловци који су пронашли и у име Француске заузели Канаду. Године 1533 малуински морепловац Жак Картие препловио је океан, стигао са својим бродовима на ушће велике реке Сен-Лоран, ступио у везу са дивљим племенима на која је ту наишао и засновао прву француску колонију у Канади, која је доцније прешла, као и цела Канада, у припадништво Енглеза. У староме замку у Сен-Малоу може се и данас видети ту пренесен комад једнога од Картие-

вих бродова, који је био насео на пруд у близини канадске обале и ту остао да иструли.

Али главни историски значај Сен-Малоа лежи у томе што је он од вајкада био гнездо океанских гусара, како регуларних, тако и пирата. Регуларни су гусари регрутовани од маринских власти или од самих бродовласника. Одатле су, из Сен-Малоа, полазили будући буканири на острву Корњача и флибустири у антилском мору. Сен-Мало им је свима био и полазна и завршна тачка гусарске каријере, ако већ своје кости, на које нису баш много полагали, не буду оставили где на дну мора. То је, иначе по другоме чему незнатно место, доживело у своје време глас и славу какве нису доживели ни велики градови кроз које су прохујали крупни историски догађаји. Оно је и данас живи сведок негдашњег гусарства у великом стилу и полазна тачка за оне које ово буде занимало.

САДРЖАЈ.

Први одељак.

Од француске обале до позорнице антилског гусарства.

Други одељак.

По Француским Антилима и повратак у Евр

Трећи одељак.

Антилско гусарство

Четврти одељак.

Регуларно гусарство у другим морима

Пети одељак.

Морски пирати

Шести одељак.

Епизоде из морског пиратства.

Седми одељак.

Данашњи трагови антилског гусарства

СЛИКЕ.